

Druhý svazek kritického vydání Spisů Jiřího Wolkra zahrnuje kromě veršů všechny ostatní práce z doby autorovy tvůrčí zralosti, t. j. od jara 1920 až na sklonek básnickovy dráhy. Spolu s třetí a poslední knihou, kterou Wolker za svého života vydal, se svazkem *Tři her*, podává tedy především soubor jeho básnických próz a povídek, torso románu a deníkové zápisky, dále jeho theoretické úvahy, stati polemické a kritické. Navazuje na ně oddílem, kde jsme seskupili Wolkrovo kulturní a uměleckou satiru z této doby, a to nejen prózou, ale i veršem; potom přináší několik aforismů a nakonec jednak fragmenty z konce básnickova života, jednak varianty tří vypravěčských próz, jejichž rukopisná verze se tak liší od konečného textu, že se jevílo účelné otisknout ji v plném znění. Nezařazujeme sem však »výtažky z angl. časopisů o tamějším uměleckém životě«, které Wolker v listopadu 1920 psával — jak se o tom zmiňuje v tehdejších dopisech domů (viz Korespondence s rodiči, Praha 1952, str. 62, 63, 65) — do pražského časopisu Den, zprvu deníku, později týdeníku. Nezařazujeme je nejen proto, že nelze u nich — úhrnem běží asi o devět tu obšírnějších, tu menších noticiek — vždy najisto dokázat Wolkrovo autorství, ale hlavně proto, že zpravidla berou zavděk právě jen reprodukcí zpráv z anglického tisku, které jenom výjimkou komentují šlehem proti kulturní nevšímavosti jeho časopisů nebo proti nakladatelské ziskuchtivosti nebo proti anglickému pokrytectví.

I tentokrát byly předchůdcem našeho vydání jednak první, posmrtná edice Díla Jiřího Wolкера (Praha 1924), která ve svém čtvrtém vydání přinesla již většinu prací obsažených v tomto svazku — dramatické práce však teprve od druhého vydání (Praha 1926) —, jednak a zejména pozdější, souborná edice Díla Jiřího Wolkra (opětovně vycházející za redakce Miloslava Novotného), která jejich počet podstatně obohatila hlavně z autorovy pozůstalosti. Práce, které zahrnuje tento náš svazek, naleznou se z valné části v jejím svazku prvním (Praha 1930) spolu s Wolkrovou zralou tvorbou veršem, zčásti však i v jejím svazku třetím (Praha 1931), zasvěceném juveniliím prózou, a to jednak v oddílu Povídky z let 1919—1923, jednak v oddílu Proslavy a essaye. Zhruba se řídíme — až na vytčený oddíl Satiry veršem a prózou — také uspořádáním oné předchozí edice, ale nově proti ní přinášíme všechny Wolkrovy divadelní a hudební referáty

z této doby, jednu ze satir, jakož i některé literární posudky, aforismy a fragmenty. Co se úpravy titulního archu všech *Tři her* tkne, cítil se vydavatel vázán výslovným básnickovým přáním, které mu oznámil v dopise ze dne 12. listopadu 1922 (viz *Listy přáteli*, II. vyd., Praha 1951, str. 73) pro jejich první vydání, kde také bylo uskutečněno.

Při úpravě textu se v podstatě řídíme týmiž zásadami jako v prvním svazku. Ponecháváme tedy Wolkrovy hojné, ač ne vždy důsledné odchylky v kvantitě, na př. ve slovech *kláněti se, v plénkách, přivoléklí, rozdat, vyjádřitelný, vypráhlý, vyprávěč* — *nalehati, namahavý, odkvetá, osevač, pohlednouti, poplacávati, prstenky, sahnouti, zároveň a poprvé* (které píšeme podle autora). Zejména časté a příznačné jsou tyto odchylky u samohlásek *i* a *u*, ať jde o délku, na př. *chvilíčka, knoflíkář, kývadlo, střílnouti se, na plicích, plýtcе, pohnůtka, přemístovati, příhrádka, umývadlo, úsilovně, zaúsditi, žaludek*, nebo o krátkost, na př. *domu, dolu, křížový, odruda, ukol, užlabina, zbidáčený*. Zachováváme i kolísání jako *jméno* — *jměno, výhrušný* — *výhrušný*, jež neplatí vždy jen odtud, že v tisku autorovi namnoze znormalisovali jeho odchylky (nejisto v textu tištěném knižně, tam s jeho souhlasem, a pravděpodobně i v textu uveřejněném časopisecky), nýbrž jeví se nejednou i v samých Wolkrových rukopisech, při čemž odchylky bývají tu i jinde častější v konceptech nebo v průpravných rukopisech než v čistopisech; jednotíme však v *Nejvyšší oběti* psaní *dveře*, a to ve shodě s rukopisem. Upravujeme také délky ve tvarech zájmen, kde je u autora kolísání (píšeme na př. *s ním, u ní, jí, jejich, s vaším* místo podob s krátkou samohláskou a *i. pl. moji* místo pův. psaní s délkou). V cizích slovech psaní délek normalisujeme, ponecháváme však *betlém, blůza*. — Hláskovou podobu slov neměníme tam, kde je odrazem výslovnosti; zachováváme na př. podoby *dřevený, okleštiti, podsviňčátko, pošmistr, povznešen, šmýtec*. Zachováváme psaní předpony *se-* ve slovech jako *sesocialisovati, sestárnouti* a kolísání v předložce *s* — *z, se* — *ze* ve výrazech *s obou stran* — *z jedné strany, se všech stran* — *ze všech stran*: proti tištěným textům, opět normalisujícím, Wolker sám tu užívá převážně, ač nikoli pravidlem, předložky *z*. Jinak ji ponecháváme i tentokrátě všude tam, kde lze její užití zdůvodnit rázem básnickovy představy, upravujeme však autorovo psaní tam, kde je rozpor s představou navozenou významovým slovesem, jako na př. *padal šátek s ramena; barva pouštěla s jeho upocené hlavy*. Psaní předpony *s-*, *z-*, *uz-* normalisujeme (*zorganisovati, zúčastněný, vzmaci se*). — Neupravujeme ovšem tvary slov a ponecháváme na př. autorův 2. sg.

popele, 4. pl. *mysle*, 2. sg. *z něj*, 2. os. *kdyby jsi si*, nářeční 2. sg. *mezi*, 4. sg. *přes ulic* a odchylku ve shodě ve výrazech jako *jedny kvítka*. Slovesný výraz *aby jste* píšeme však *abyste*. — Interpunkci doplňujeme — zejména v textech tištěných z průpravného rukopisu nebo z konceptu — na místech syntakticky nezbytných; krom toho také tehdy, když časopisecký otisk proti rukopisu nerespektoval autorovo příznačné psaní čárky před pomlkou.

Rídíme se těmito zásadami také jak ve variantách, tak v různočteních. I tento svazek přihlíží v nich vedle knižního vydání, v němž vyšly jen *Tři hry*, k původním časopiseckým otiskům a k rukopisům, pokud se na dnešní dobu dochovaly. Jsou to jednak čistopisy, jež byly nebo měly být předlohou k tisku, jednak a hlavně průpravné rukopisy nebo koncepty; dochovaly se buď v básnických obvyklých sešitech — označujeme je pořadovým číslem, kterým je opatřili vydavatelé této edice —, anebo v jiné podobě, jak uvádíme v dalších zevrubných poznámkách. Pokud se tam o nich nepraví jinak, jsou psány perem, a to na autorově oblíbeném modře obdélníčkovaném kancelářském papíru formátu 14,5×23, a jsou nyní uloženy na ministerstvu kultury v Praze. Skrovný ostatek rukopisů je buď v archivu básnickovy matky, paní Zdeny Wolkerové (dále jen: v archivu ZW), nebo v Městském museu v Prostějově (dále jen: v MP); tam jsou také uloženy dopisy básníkovi adresované, z nichž citujeme, kdežto Wolkrovy dopisy jsou v majetku adresátů nebo jejich pozůstalých. V rukopisech, které v tomto svazku buď přímo tiskneme — ve Variantách —, nebo k nim přihlížíme v různočteních, není na několika místech s dostatek jasné, zda si tam autor přál nový odstavec; předpokládáme jej v takových případech všude tam, kde je zdůvodněn situací a kde předchozí řádka rukopisu je přítomně neúplná.

Značky, kterými označujeme rozmanité texty, ať tištěné, ať rukopisné, uvádíme buď v úvodním výkladu k jednotlivým oddílům svazku, nebo přímo úvodem k poznámkám o jednotlivých pracích, kde zároveň jmenujeme základní text vždy na prvním místě. V různočteních, kde opět zaznamenáváme jen odchylky od textu, který tiskneme, postupujeme právě tak jako v prvním svazku těchto Spisů. Jen u prací, které tiskneme podle jediného dochovaného rukopisu, uvádíme v různočteních jeho původní znění, autorem škrtnuté nebo opravené, beze značky rukopisu; užíváme jí v takových případech jen tehdy, když chceme vlastní úpravu, kterou uvádíme na prvním místě, odlišit od znění v autorově rukopisu, které pak s příslušnou značkou klademe za hranatou závorku na druhé místo. V různočteních všimáme si tentokrát

interpunkce jen v závažných případech, zvláště v textu dramatických prací; obdobně tam, kde jde o dva tři koncepty — rovněž u divadelních her —, pomíjíme nejen jejich odchylky v koncovkách infinitivu (*tí — t*) nebo u první osoby mn. č. (*budeme — budem*), v tvarech *jest — je* nebo v umístění zvrátého *se, si* (příznačně bývá ve shodě s nynějším usem častěji v konceptu nežli v čistopise), ale i obdobně nepodstatné odchylky v pořádku slov. Znění autorem škrtnuté klademe v různocteních — pokud je tam výslovně neoznačujeme jinak — do špičatých závorek.

Spolu s těmi, jimž poděkoval již v prvním svazku, vděčí vydavatel tentokrát znovu zejména pracovníkovi Ústavu pro českou literaturu, prof. Rudolfu Skřečkovi, a to nejen za mnohou radu a pomoc při zpracování tohoto svazku, ale i za jeho kontrolu.

Str. 7 POVÍDKY

Úvodní oddíl svazku zahrnuje — až na pohádky a trojí satiru — všechny dotvořené vypravěčské práce z období Wolkrovy tvůrčí zralosti, tedy také zlomek projektovaného románu *Polární záře*, jeho první kapitolu *Muž bez barvy*, protože sama o sobě značí uzavřený celek. Analogicky k Wolkrově tvorbě veršem jeví se jaro 1920 rovněž tady hranicí autorova zralého období, ačkoliv se rýsuje — povídkami *O Františku muzikantovi a Jarní den* — o něco dříve, již v půli dubna toho roku. Svědčí však pro ni patrně odlišný ráz, kterým se obě povídky liší od Wolkrovy dosavadní vypravěčské prózy, třebaže i do nich ještě, jmenovitě do druhé z obou, zalehnou její motivy a tóny. Lišíme se tímto členěním od souborné edice Díla Jiřího Wolkra, pořízené Miloslavem Novotným, jež už od prvního vydání řadila ty dvě povídky spolu s další prózou *Děti* do třetího svazku (Praha 1931), zasvěceného Wolkrovým juveniliím prózou, kdežto ostatní pořad tohoto našeho oddílu — nadto i satiru *Modré s nebe* — přinesla v prvním svazku (Praha 1930) spolu s jinou básníkovou tvorbou z období tvůrčí zralosti; až na prózy *Modré s nebe* a *Chlapec* vyšly tyto další povídky také již v druhém díle první posmrtné edice Díla Jiřího Wolkera (Praha 1924), v jejím čtvrtém vydání. Prózu *Děti* tu přinášíme v jejím definitivním rukopisném znění, kdežto souborná edice Díla Jiřího Wolkra, uspořádaná Miloslavem Novotným, ji napořád tiskla podle dřívější rukopisné verze, kterou otiskujeme ve Variantách. I konečné znění prózy *Děti* však už vyšlo — s podtitulem *Próza*

z pozůstalosti — knižně, a to dvojmo v téže úpravě: nejprve je vydali Miloslav Novotný a Václav Petr pro »účastníky VI. bibliofilského večera dne 8. listopadu 1930«, po druhé vyšlo 3. ledna 1931 jako soukromý tisk Václava Petra na paměť sedmého výročí Wolkrovy smrti. Rovněž předchozí povídky *O Františku muzikantovi* a *Jarní den* vyšly — obě podle rukopisu — pod společným názvem *Dvě prózy* z pozůstalosti jako soukromý tisk, který vydal Kmen, klub moderních nakladatelů v Praze, pro návštěvníky přednášky Miloslava Novotného (a jeho péčí) na matinee Jiřího Wolkra v Městském divadle na Král. Vinohradech dne 1. března 1931. Pořadí povídek v tomto oddílu se řídí chronologií jejich vzniku, doloženou daty v rukopisech nebo — tam, kde se rukopis nedochoval — údaji v autorově korespondenci; kde ani těch není, jako u próz *Sestra* a *Chlapec*, řadíme je podle posloupnosti, ve které byly uveřejněny.

Autor sám, pokud známo, na knižní vydání těchto povídek a próz — ať souborné, ať ve výběru — nepomýšlel; nezmiňuje se o nich ani v onom dopise z 5. listopadu 1923 (*Listy přáteli*, II. vyd., Praha 1951, str. 112—113, dále jen *LP*), kde činí dispoice o své literární pozůstalosti. Valnou většinou je sám — buď hned, nebo později — uveřejnil po časopisech: v prostějovské *Stráži lidu* (*SL*), v *Kmenu* (*K*), *Dni* (*D*), *Červnu* (*Če*), *Čase* (*Č*), *Rudém právu* (*RP*) a *Proletkultu* (*Pro*). Valnou většinou je základem našeho vydání časopisecké znění, od něhož se uchylujeme k rukopisům — pokud se dochovaly — všude tam, kde běží o patrné tiskové nedopatření; kromě toho také tehdy, když časopisecký otisk nerespektoval básníkovu příznačné psaní čárky před pomlčkou — jako u próz *Služka* a *Muš bez barvy* —, aniž ovšem takové odchylky uvádíme v dalších údajích o různocšteních. U próz, které tiskneme podle rukopisu, řídíme se — dochoval-li se dvojí — zněním definitivním. Většinou se dochovaly rukopisy i k prózám časopisecky tištěným; až na jedinou výjimku jsou to však vesměs rukopisy průpravné, jež pravděpodobně značí střední článek mezi konceptem a čistopisnou předlohou pro tisk, z nichž ani tato, ani onen se nedochovaly. Ve dvojmém případě — *Děti* (jak již pověděno) a *Ilda* — liší se takové průpravné rukopisy od konečného znění ať rukopisného, ať časopiseckého do té míry, že je celé přinášíme v oddílu Varianty. Údaje o jednotlivých rukopisech podáváme v poznámkách k jednotlivým prózám.

Str. 9 *O Františku muzikantovi*. *Stráž lidu* III, č. 105 (3. října 1921), str. 1—2 (*SL*), pod šifrou *R.*—; rukopis (*R*), datovaný na

konci 16. IV. 1920, *Prostějov*, je psán odzadu na str. 18–34 (jen na sudých) v školním linkovaném sešitě č. 32 s modrými deskami — na první stránce je tam báseň v próze *Barvy* z 29. září 1919 — a je označen touže šifrou jako časopisecký otisk, k jehož sazbě byl zřejmě předlohou. Protože je časopisecký text pln tiskových chyb, bereme tentokrát výjimečně za základ autorův rukopis, a to bez oprav a úprav, které v něm inkoustovou tužkou uskutečnil prof. Jan Kamenář (Wolkrův někdejší učitel češtiny, jenž pravděpodobně také zprostředkoval uveřejnění povídky v prostějovském listě KSČ, kde sám byl spolupracovníkem) a které přešly i do časopiseckého otisku. Pokud jeho odchylky od znění námi otištěného vyplynuly z těchto Kamenářových zásahů, označujeme je v údajích o různocšteních *SL(K)*; ale nevyznačujeme tam ani podružné, očividné tiskové chyby časopiseckého textu, ani jeho odchylky v odstavcování, jež zavinilo neporozumění rukopisné předloze. —

Str. 9: 3 od deváté *pův. R*; 4 doprovázel *SL*; 7/8 na konservatoři <už> dlouho, *R*; 7/8 Na konservatoři byl jistě dlouho, *SL(K)*; 9 Frantíkovi, *SL*; 12 na předměstí. *SL*; 14 v kinu, *SL*; 16 nic dobrého <ani pro něj>. Měl *R*; 18 odešla; nějaký pán si ji vzal do chambru a pohřešoval potom hodinky. Zůstal *pův. R*; 18 sám a jen málokdy k ránu *pův. R*; 20 <začala zvykat> navykla *R*; 20/21 <často ji odpuzoval,> začal ji odpuzovat, *R*; 21 velmi unaven. *pův. R*; 23 přicházeli, <hosté> odcházeli, *R*; 27 v kuželně. *SL(K)*; 28 musel hodně přitlačovat *pův. R*; 29 smyčec, *SL*; 30 na něj <jen> volaly: *R*.

Str. 10: 5 kterých měl asi *SL*; 8 když <jich> je hrál *R*] když jej hrál *SL*; 8 poprvé, *SL(K)*; 9 než je zavře. *SL*; 12 ale jeho nijak *SL(K)*; 15 hodil židli. *pův. R*; 15 <Ale> A tak *R*; 16/17 jako ponurý rozum uprostřed výskotu, zpěvu a bujné *pův. R*; 17 zpěvu bujné *SL*; 19 býti smutnější, i když *pův. R*; 21 že <mu> se vytáhlý *R*; 21/22 že se ho vytáhlý konservatorista zeptal: *SL*; 25 ani kam jít, « *SL(K)*; 29 <»Víte,> Konservatorista *R (viz str. 11, 3)*; 34 a z něho vyndal *SL(K)*.

Str. 11: 3 tvoří divné světy. *SL*; 4 po celém světě. *pův. R*; 8 zvědavý *SL(K)*; 11 v Representačním] v repesentačním *R, SL*; 16 že ani nemají čtvrtinu *SL*; 19 klaněli *SL*; 24 prstech. <A tu teprve stál jako slepý> Hosté *R*; 29 Rokoko. *SL*; 29/30 by to dýkou *SL*; 30 Bavit jiné *SL*; 31 hudba ho už *SL(K)*; 31 nemohla bavit. *SL*; 31 Některá pokoření *pův. R*; 34 <František se nudil.> Okolo *R*; 34 Okolo něho stále plno *SL*; 35 / *str. 12, 1* Bylo až králové. *připsáno v R na sousední str. 21*; 37 a <oni> byli *R*; 37 bohati *SL*.

Str. 12: 8 v děkovné *SL*; 10 na umělce, <kteří hrají> kterým *R*; 13 <Potom si naladil> Naladil si housle *R*] 13 Naladil housle *SL*.

Str. 13 *Jarní den*. Rukopis v témže sešitu č. 32 (viz předchozí poznámku), rovněž odzadu na str. 2—16 (jen na sudých), na konci s datem 17. IV. 1920. V dalších údajích uvádíme původní znění, které autor v rukopise upravil perem nebo později tužkou. —

Str. 13: 8 »A tak on ti, Toničko, mi říkal, že mám utéci z domu. Víš, seděli jsme; 22 jak dříve za časů; 28 že <se bavíš jen> máš; 30 honem <začala> ucouvla.; 33/34 a to že je nejhroznější vražda na ženě.

Str. 14: 4 si ji <přikryli> učinili hříchem, aby <si na ni ví[c]> je víc; 6 dělal dle <svého srdce> toho; 8 dbáti na <někoho> jakousi; 15 do daleka <stálo> bylo viděti; 23 Tam ti mě; 24 A tam; 29 že pro mě <jednou p[řijede?]> už; 30 Odjedeme prý do Švýcarska;

Str. 15: 2/3 na olšovických vrších <je už roz> kvetou <už> třešně; 9 V jejích; 11 *nový odstavec původně se začínal jen*: Potom se stalo, že za čtrnáct dní Tonička zmizela náhle a její maminka (*na nynější znění doplněno a upraveno na sousední str. 5*); 13/14 její otec <chodil> křižoval dlouhými <pokoji> kroky podlahu; 21 <Ani> Tonička; 24 do Vídně. <Několik lidí> Když šla; 27 byl zase jarní

Str. 16 *Děti*. Zde tiskneme podle čistopisu, jenž zřejmě byl určen pro tisk a dochoval se na šesti čtvrtkách nelinkovaného papíru; v záhlaví škrtl autor své jméno a nahradil je šifrou —*R*. Krom toho se dochovalo ranější znění, datované dnem 25. VII. [1920] *Sv. Kopeček*, jež pro časté odchylky přinášíme v oddílu Varianty (str. 311 a 465). — *Původní znění čistopisu*: Str. 16: 5 neuhodl, že <je to odvodní> jsou tu; 13 nepatrné, <až> že; str. 17: 8 vysvlečen. <Ruce se mi trochu třesou, protože jsem onehdy pil černou kávu.> A potom:

Str. 19 *Sestra*. Kmen IV, č. 36 (18. listopadu 1920), str. 421—422 (*K*). Rukopis se nedochoval. — Str. 21: 13 protože ta jí už] protože tu jí už *K*.

Str. 23 *Chlapec*. Den I, č. 20 (28. listopadu 1920), str. 10—11 (*D*). Rukopis se nedochoval. — Str. 23: 16 Měl s sebou] Měl sebou *D*; str. 24: 6 A poněvadž byly zvyklé štěstí,] A poněvadž byli zvyklí štěstí, *D*; str. 25: 3 noci:] noci. *D*.

Str. 26 *Universitní knihovna*. Červen IV, č. 9 (2. června 1921), str. 132—133. Rukopis se nedochoval. Z Wolkrovy korespondence vysvítá, že napsal tuto prózu po 9. březnu 1921, když se vrátil z Prahy domů po první právnické státnici, k níž právě studoval v prostorách, o nichž tu pojednává: »sedím v universitní (t. j. knihovně — pozn. vyd.), kterou po týdenních prázdninách zas otevřeli, a dřu a dřu a dřu.« (Jiří Wolker, Korespondence s rodiči, Praha 1952, str. 72, dále jen KSR.) V dopise z 10. června 1921 se potom zmiňuje, že v Kmenu (omylem místo v Červnu — pozn. vyd.) má »jednu prosaickou psinu, experiment psaný už v březnu. Neumannovi (t. j. redaktorovi Června — pozn. vyd.) se ale velmi líbila a otiskl ji, ač jsem ho od toho srazoval«. (Tamtéž, 83.) Proč to asi Wolker činil, lze se dohadovat podle jiného jeho dopisu z 1. června 1921, kde předem ohlašuje její uveřejnění v Červnu a důtklivě přitom upozorňuje, že ta »březnová povídka« je »stará věc«, která »nemá co dělat s mojí novou drahou« (LP, 25), t. j. s drahou, na kterou se dal po své knižní prvotině *Host do domu*.

Str. 30 *Ilda*. I. kap. Čas ze dne 20. listopadu, str. 5—6, II. kap. 27. listopadu, str. 5, III. kap. 4. prosince 1921, str. 5—6, vždy v příloze Besedy Času (Č). Čistopis, který byl předlohou časopiseckého tisku, se nedochoval, jen předchází rukopis (r), ještě bez dedikace, datovaný Praha 23. X.—3. XI. 1921 a do té míry odlišný, že jej otiskujeme v oddílu Varianty (str. 313 a 456). Dedikace *Kostovi* platila autorovu příteli, básníku Konstantinu Bieblovi, onomu »černovlasému mládenci«, podle jehož vyprávění byla povídka napsána. Wolker se jí opětovně dotýká v dopisech rodičům. Že pravděpodobně na ni se vztahuje jeho poznámka z 30. října 1921: »Píši teď ryze kalendářní povídky do novin« (KSR, 88), svědčí pozdější zmínka v autorově dopise matce ze 17. listopadu, že půjde do redakce Času dělat »korekturu své povídky«, která »je psaná docela dle starého osvědčeného způsobu, — takže se bude i tatínkovi líbit«. (Tamtéž, 93.) — Str. 40: 2 vtínavými r] vtíravými Č; str. 46: 28 třesky r] chyba: břesky Č.

Str. 49 *Stařec*. Rudé právo ze dne 25. června 1922, Dělnická besídka, str. 1—2 (RP). Dochoval se jen průpravný rukopis (r), datovaný (zřejmě v Praze) dnem 11. XI. 21 a psaný na sedmi listech, autorem očíslovaných. Na jejich rubu je buď ojedinělá připomínka, nebo přeškrtnané zlomky ranější verze, a to jednak na rubu 6. listu nedopsaná věta *Okolo nich bylo ticho, snad jen vlak, který v daleku jel, bylo*

možno zaslechnout, —, jednak na rubu posledního listu tato pasáž:

Starý seděl nehybně a tiše. <Cítil vždy strach> <Musel vždy přemáhat svůj strach před touto vyhlídkou. Rovina pod nimi byla zamklá a tajemná. Rozsetá světla dávala tušit sta a sta životů, plánů a lidí.> <Jakási nesmírná síla> Ve tmách kdesi hřměla nádraží, hučely sirény, blyskaly se kavárny, věznice, kostely a bordely. A mezi nimi statisíce lidí rvalo se o život. Starý Sova <cítil> strach, který si nemohl vysvětlit. Rovina pod ním byla tmavá, tajemná a silná. Cítil, že by jí byl přemožen, kdyby do ní sestoupil. Seděl tedy na dřevěné lávce před svým domkem a svírán <svoji> bezmocností svého stáří vztekle hovořil k ženě:

»Vidíš, tam to je město. Kolik světél, — tolik neřestí.

Z obou těchto zlomků zároveň vysvítá, že titulní hrdina neměl být v oné dřívější verzi samojedinou postavou povídky. —

Str. 49: 3 Protože dědina r; 3 hory, <viděl sta[řec]> která r; 4/5 roviny, <měl stařec ze svých oken> viděl stařec ze svých oken r; 5 říkali mu r; 7/8 tichá, jako by ležela pod vodou. r; 8 babiček <proplulo návsí jak> s <velkými> nůsemi r; 9 ryby; večer r; 9/10 zmrtevělo, jen r; 10 na konci odstavce si autor perem načrtl poznámku: Stalo-li se co ve světě — jako ozvěna. Poznámka nastiňuje obsah dalšího odstavce 11—14, jenž v r chybí; 15—18 jsou v r až za odstavcem 26—28 a autor je provádí znamením in margine, jež naznačuje, že je buď chtěl přehodit na nynější místo, nebo také přepracovat; 15/18 kostnatý stařec s holou lebkou a dlouhými bílými vousy. <Na své veliké stáří byl ještě statný; jen noh[y]> Musil býti kdysi velice statný. Opíraje se o svou sukovicí vlekával své zmožené tělo kolem domů a po krajích lesa. Byl stále zamračen <a jeho oči> a očima bezútešně bloudil, jako by něco hledal <na co chtěl>. r; 19 Sova žil r; 19/20 o něho, <nestál> stál on ještě méně o ně. r; 20 žil nejméně třicet r; 22 že odešel z města r; 23 vysvětlovali si ovšem každý r; 26/27 Za několik let však jeho zvláštnost vypelichala, stal se r; 27/28 osady, zrovna jako kaple u kostela nebo tři lávky na návsi. Jen maminky někdy křikly na dovádívá děcka: »Že na tebe zavolám starého Sovu!« Ale i děcka se toho pomalu přestávala bát. r; 29 u okna své jizby. r; 30 byla malá zahrádka, r; 30/31 která se příkře svahovala dolů. r; 31/32 přehlednouti celou rovinu s nescíslnými r; 32/33 a polemi. V pozadí pak, mezi r; 35/str. 50, 1 <házelo> dohazovalo město svoji záři <tak daleko, že se dotýkala až> až r.

Str. 50: 1/2 jimi co mdlý r; 2 nábytek starcův. r; 3/4 které <byly> starobou r; 4 zvláště r; 5/7 starému psu, kterého volají, a který ne-

může hnouti se z místa. *r*; 7 <Podobal se> <Seděl, seděl, —> Seděl <potmě> na nízké *r*; 8 potmě pokojem <hmataje> kolem stolu, <hma[taje]> opíraje se *r*; 9 pod ním hřměla nádraží, houkaly sirény, blyskaly se *r*; 10/13 Nikdo je v celé dědině neslyšel mimo něho. Do jeho uzamčeného ticha prolamoval se <z roviny strašný, neurvalý život,> neurvalý a silný hlas roviny, kde se statisíce lidí rvalo o svůj život. *r*; 13/15 Statisíce až boj. *chybí v r*; 15 A stařec *r*; 15/16 naslouchal, — <všechny hodiny v domě zastavil, aby svým ti[káním?]> aby mu *r*; 16 ani vzdálené oddychování *r*; 16/17 které <odvážely> kdesi v daleku prořezávaly se černou nocí. *r*; 18 Sova byl *r*; 19 mu už přestalo *r*; 19/20 a ještě jednu <strašlivou> nesmírnou <touhu> vůli: <chuf> žít. *r*; 21/23 <lomcovala> lomcoval jím jeho <prastará vůle.> odvěký pud. Toužil se znovu a zase zmocniti toho světa pod sebou, — <znovu vydati se dolů.> Slyšel volání, která ho lákala: *r*; 24 na chléb *chybí v r*; 24/25 hníst svojí rukou do nebůvalých *r*; 25/26 které si ukoval v tom velkém tichu a samotě. <Mohl být vojévůdcem> *r*; 27 Cítil v sobě sílu *r*; 28/29 Nacházel ve svém mozku nejstrašlivější plány finančníka, který by *r*; 30 hárala láska a znal slova, kterými by *r*; 31 co říci zástupům, *r*; 32 <chtěl vést> vedl k vítězství revolučními *r*; za 32 *škrtnuta v r nedopsaná věta* Vše se mu jevilo jako *a potom nedopsaný odstavec*: Ležela před ním surová hmota, která volala po jeho rukou. Cítil, že <on> ie sochářem, že chce ji hníst, chce se s ní rvát, zmocňovat se jí divokými boji. A zatím nemohl sebou ani pohnouti. Jeho fantasmie měla; 33/*str.* 51, 2 Potom až sen. *v r chybí, ale na rubu předchozího listu 2 si tam autor perem poznamenal*: Prohlíží si svoje údy!

Str. 51: 2/3 Bvly to strašlivé sny, s kterými bojoval tu na život *r*; 3 musejí *r*; 4 že snv zabíeí se jen tím, kdž se *r*; 5 stařec. <Jeho vůle> Bvla-li *r*; 5 věčně *chybí v r*; 6 <strašlivé> pudové přitahování *r*; 6/7 tělo jen umáčeným hadrem, které polenovalo ztrouchnivělé kosti. Musil poznati, že *r*; 9/10 hned u kříže za dědinou <pod tíhou>. Nepoložil bv své ruky na ni, ale ona bv se do něho zavěsila <svými ram[eny]> nesmírnými rameny svých noří, <luk> lesů a měst, až by mu popraskaly všechny jeho stařecké kosti. *r, kde poté autor dodatečně připsal tuto poznámku, zhuštiníci smysl dalšího odstavce*: Odešel z ní jedině proto, že cítil, že bv byl přemožen.; 11/16 *chybějí v r, kde místo nich byl původně nmější odstavec str.* 52. 5/7, *ale autor jej zde škrtl*: Zatím rovina jiskřila tisíci světél, dědiny <válely> spaly jako těhotné ženy u silnic a města vybuchovala <povstáními> revolucemi jako <prac[hárny]> zapálené prachárny. *r*; 17 *první*

věta chybí v r; 17 <Stařec byl> Byl sám. Měl kdysi pět synů a ti *r*; 17 všichni *r*] všickni *RP*; 18 v dole, *r*; 18/19 cestovatel v Africe, *r*; 19 čtvrtý se zřítíl z aeroplánu, *přv. r*; 20/21 Poslední jediný měl *r*; 21/22 po smrti otcově stal se dělníkem v hamburských dokách. *r*; 22/23 Tento až světa. *v r chybí*; 23/24 Tento vnuk posílával Sovovi jednou za rok lístek a každý měsíc peníze. *r*; 25 dopisy <četl> rychle *r*; 26 na očích, neboť vzbuzovaly v něm marnou závist. *r*; 27/28 černochoy a Angličany. Uviděl moře *r*; 29/31 stříbrnými rýhami transatlantických parníků. A konečně uviděl sebe <hmatajícího> v potopené jizbě s chraplavými pendlovkami, *r*; *mezi 31 a 32 škrtnut v r odstavec v jádře identický s odstavcem 37/str. 52, 1/4*: Tu vybíhal ze svého domku a vláčel se po lese. <Slyšel, že> V zimě i v létě potkávali ho vesničané v těžkých vysokých botách <podobajících se> a se sukovicí, podobajících se člověku, který <hodlá> koná dalekou cestu.; 32/34 A škrčen <nelítostnou> neúprosnou skutečností <křičel jako> zoufale křičel bázně do ticha čtyř stěn: »Pomoc! <Pomoc> Chci *r*; *mezi 34 a 35 škrtnuto*: Tu přibíhala stará *r*; 35/37 Nikdo mu nepřicházel na pomoc a on se pozvolna uklidňoval. Posléze vybíhal ze svého domku, aby vláčel se lesem. *r*; 37 V zimě *r*] V zimě, *RP*.

Str. 52: 1 vesničané v těžkých botách r; 2 dle vzezření podobného *r*; 2/3 který <má> hodlá proniknouti <nejtemnější> nejnebezpečnější krajinou, a dle chůze *r*; 5 jiskřila tisícem světel, *r*; 8 že jednoho dne zaklepal *r*; 8 na vrata *přv. r*; 9/10 ani na začátku roku. <Sova> Stařec *r*; 13 dlouho jej <přehrabával> přendával *r*; 14 rozrostl se a vvolnil celou jizbu. Sovovi se trochu třásly *r*; 15 je <těžký jak> stále těžší *r*; 17 s napětím všech sil *v r chybí*; 18 vnuk, <dělník> Frant. *r*; 22 dvacet <dva> pět let.« řekl si, *r*; *mezi 23 a 24 škrtnut v r odstavec*: Náhle se mu před očima vzbavila rovina. Uviděl na ní miliony zástupů v modrých halenách. Miliony zástupů a miliony kladiv. Země praskala pod jejich tíhou.; 25 *v r není nový odstavec*; 25 A uviděl <rovinu> pod sebou rovinu světa rozvířenou jako moře při bouři. <Zmítala se> *r*; 26 kladiv a zvonů. *r*; 27/28 komíny a <miliony dělníků v umaštěných hadrech.> dělníků, strážníky a zbabělce. *r, kde nato škrtnuta věta*: Uviděl zemi křičící, že dnes chce být zmocněna ve znamení bídy.; 28 bědných *v r chybí*; 29/30 miliony, kteří <brali ji> stavěli se v odpor buď proto, že z ní ztloustli, *r*; 31 přilepovali <svatozář> papírovou *r*; 31/32 by nebylo *r*; 34/36 A uslyšel veliký hlas země, který křičel na všechny statečné: *r, kde Uviděl až křičela: chybí*; 37 mě dnes zmocněte, *r*; *mezi 37 a str. 53*.

1 škrtnut v r nedopsaný odstavec: Udělalo se mu jasno. Poznal i on, že ač je stařec, je — též mužem. Rozpřáhl ruce a objal jimi obzor jako ženu. Dříve trpěl tím, že chtěl se zmocniti sám

Str. 53: 1 další nedopsaná věta v r škrtnuta: Nechtěl už sám se zmocňovat; 2 v r není nový odstavec; Stařecky <žďál> toužil kdysi zmocniti se <země> světa r; 3 lze <země> světa se zmocniti způsobem r; 4 jak on <to> chce. r; 5 který ho volal r; 5/6 Slyšel své srdce, které bubnovalo r; mezi 6 a 7 škrtnuto v r: A poznal spravedlivě, že jeho tělo už se; 7/9 obě věty jsou v r přehozeny a mezi nimi škrtnuta nedopsaná věta: Tentokráte ale dovedl říci; 7 mužů <silných> mladých a svalnatých. r; 8 Jeho svaly <a tělo> však r; 9 ruce se třásly. r; 14/15 jako <ztrouchnivělou> zrezavělý meč. r.

Str. 54 *Služka*. Kmen V, č. 5—6 (listopad 1922), str. 87—93 (K). Wolker zadal povídku do soutěže, kterou Kmen v prvním, březnovém čísle téhož ročníku vypsál na původní prózu a jejíž lhůtu v dvojčísle 2—3 prodloužil do konce června 1922; v soutěži, jejíž porota se skládala z F. X. Šaldy, Karla Vaňka, tehdejšího redaktora Kmene, a vydavatele tohoto svazku, sklídila Wolkrova povídka druhou cenu v částce 500 Kčs. Čistopis, jenž byl předlohou časopiseckého otisku, ani tentokrát se nedochoval, jen průpravný rukopis — zhusta opravovaný, jen výjimečně tužkou —, a to ve dvou školních linkovaných sešitech v měkkých modrých deskách. V prvním z nich, v sešitě č. 42 (S 42), kde na první stránce je rukopisný začátek *Pohádky o Jonym z cirkusu*, je psán odzadu na str. 2—34 (jen na sudých) a úvodem datován — na zadním předeštlí — *Praha 20. VI. 1922*; ve druhém sešitě — č. 43 (S 43), kde na prvních dvou stránkách je zlomek *Nejvyšší oběti* — je psán rovněž odzadu na str. 22—32 (rovněž jen na sudých) a na konci provázen datem *Praha 25. VI. 1922*. V S nese povídka původní název *Cizinec*; pod ním se Wolker o ní zmiňuje ještě 15. srpna 1922 (LP, 65), takže jej změnil asi až před časopiseckou publikací. Přes data, nahoře citovaná, jež v rukopise S vymezují dobu, kdy jej Wolker psal, připravoval tuto povídku patrně již dříve, hned po vyhlášení soutěže. Neboť pravděpodobně jen na ni se může vztahovat jeho zpráva z Prostějova ze dne 30. března 1922 o »té závodní (t. j. soutěžní — pozn. vyd.) povídce«, že ji »začal psát« (LP, 58). A jaký význam jí přiřkládal, je patrné z jeho dopisu z 16. července 1922, kde v souvislosti se zmínkou, že vše ho nyní žene »spíš k prose než k básni«, podotýká: »a já myslím, že „Cizinec“ je pro mě jakýmsi počátkem.« (Tamtéž, 63.) —

Str. 54: 8 <na kterých> které S; 10 A když S; 11 prostoupit S; 16 týden visel mu z kapsy <jako prapor na zlomeném stožáru>. S; 16/18 <Ze šesti> Šest oken vyvrhlo šest sítí světla na zvlhlý chodník a majitel firmy pan Halouzka used si <za> do nálevny S; 19 zároveň v S *škrtuto*; 20 A do světelných sítí začali se S; 21/22 pomocníci v šatech, které se jim zařezávaly do překrvených těl, křečičí, co dostali dnes výplatu, nezaměstnaní pepíci, dělníci z českomoravské strojírny, umytí S; 23/24 které <zavřely skříně> už umyly černé schody S; 25/26 ji nepustila, protože zítra, v neděli, má S; 26 pan rada Winter, — a tu bylo třeba S; 27 lesklých nádob, *pův.* S; 29/30 A potom: Mařka musela psát také dopis domů, — dopis, který <siče měl dohromady> neměl víc slov S; 31 ale který dal daleko víc S; 32/33 se umyjí jen tak, a hned se zase zablátí, ale slova musejí S; 33/34 protože <je budou doma u nich čist>, budou po nich chodit doma u nich čtyři S; 34 po celý měsíc v S *chybí*; mezi 34 a 35 v S *škrtuto*: Ale tím se stalo, že když Mařka vstoupila do sálu, polapena sítěmi světla, —; 35 Ale tím se stalo, S; 35/str. 55, 1 po svých dvou nohách, neboť Vojta nečekal. S.

Str. 55: 1/2 Ani až k Halouzkům. *chybí* v S; 2 byl vojákem u kanonýrů S; 3 Když se řekne v 8 S; 3/4 tak v 8 jsou na místě, ale nečekají déle než S; 4/6 Mají příliš drahý čas, a vypustí-li je z kasáren, nevydrží na jednom místě. S, *kde* Nedovedou až čekáním. *chybí*; 7 v S *není nový odstavec*; 7 čekat u Halouzků, myslila si S; 8 jí jaksi stydno, S; 9 vždycky šla s »pánem«, že »pán« rozmlouval S; 10 a »pán« platil. S; 10 měla na ni S; 11 kolena má S; 13 jí v S *chybí*; 13 Marie nebyla nikdy v <prales[e]> tropickém S; 14 dobře, neboť husté S; 16 vypražené obličej, — S; 18 bylo tropičtější a zhavější *pův.* S; 20/21 stem číhajících nebezpečí, šla kolem propastí a šelem, — S; 25 neznámé zemi, — S; 27 vypila jakoby úkradkem, S; 28 Ve víru tančících S; 29 I Lída od komisařů S; 31 poznala jednoho staršího S; 31/32 směje, když chodí nakupovat, — a <než> když dopila S; 35 vína, že nepočkal. Já S; 36 čekala tři čtvrtě hodiny. S; 37 on je starý S; 37/str. 56, 1 Možná mě viděl předvěírem S.

Str. 56: 1/2 co má tak krásné vlasy. Možná, že šel za jinou, beztoho tím poslední dny vyhrožoval. S; 3/4 jako <růžencem> zrnkami růžence, sedíc za neprostřeným stolem. S; 4 těch v S *škrtuto*; 7/8 Před očima objevily se jí kytice květin, které dnes S; 8 na trhu, jakási radost S; 9 a ohlédla se S; 11 její mladý a dychtivý S; 12 s očima cizince. S; 13/14 byli <známí> krajani, kolovalo v nich mnoho její krve, — tento jediný S; 15 dřív S; 16/17 knoflíček u man-

žet odlišoval S; 17 od všech ostatních, S; 18/19 zatím co oči ostatních odrážely světelnou S; 20 skály stály pod bledým S; 21 za nimi a přece S; 23 Mařka, — je jistě S; 25 v S *nezačíná nový odstavec*; 25/27 ale v prsou to tlouklo kladivem. A zase uviděla květiny a zase krev zavřítla jí tělem. S; 28 k němu *až* bezvýhradně v S *chybí*; 31 sametový a měkký jako pohovku. S; 33 tu a já S; 34 snad v S *chybí*; 36 řekla Marie — a S; 37 zavolal hned číšníka. S.

Str. 57: 2 měkce zašeptla *chybí* v S; 3 jedno. Na S; 4 Marie však nechtěla. S; 4 Nakonec však S; 5 přinést S; 6/8 Od těch chvil <dfvala se Marie do očí> zachytila [se] Marie oči cizincových jako rostlinka. Přestaly jí být skálou, našla v nich dosti živné prsti, S; 8 růst S; 15 Byl jsem v Jižní Americe, v Rio Janeiro S; 17 vyrostl až ke stropu S; 18 zašeptla. S; 19 jsem ho všude S; 20 na místě S; 21/22 Je to *až* mě to. v S *chybí*; 22 *za předposlední větou odstavce je v S škrtnuta tato nedopsaná pasáž*: Utekl jsem z domova jako chlapec <Víte měl jsem zde děvče a to si vzalo jiného. Nemohl jsem to vidět. Byl bych ji musel zabít.>, ale domov mi běžel pořád v patách. Ať jsem byl kdekoli, musil jsem na něj myslit. Nelehl jsem večer dřív, dokud jsem si neuvědomil, na které straně ležím, abych sám mohl <se> tím směrem se položit hlavou.

»Proč jste se nevrátil?«

»Nesměl jsem.«

»Proč?«

Cizincova tvář zbledla a zdálo se, že je starý, strašně starý, starší než smutek na zemi. Pohládl jí ruku, potřel si horečně spánek; 23 z místa na místo.« S; 24 tedy v S *chybí*; 28 projedeme, S; 29 unavení.« S; 30/32 v obličeji a Mařka se rozestrutněla. Pohládila S; 33 »A nemáte S; 34 zemřeli.« S; 34/35 odpověděl *až* očekával, *chybí* v S; 35/36 <že> je těžko nazývat S; 37 tak jsme měli S.

Str. 58: 1/2 Ale když <iste> jsme <plula> pluli po lodí, tož jsme věděli, S; 2/3 všude <milé> holky, S; 4 s náma, S; 4/5 přerážnuto. <Zapomněly na nás, když jsme bouchli dveřmi.> Nač S; 5/6 mysleli, když ony nemyslely S; 7/8 na tom to hlavní. Ale ony S; 9/10 a nemohli *až* žádat. v S *chybí*; 13 »— <vzpomenu> budu na vás myslit, S; 15/17 »Člověk je jako mrtvý, když si nikdo na něho nemyslí. Tak jsem to kolikrát cítil: jako mrtvý. <On sám si nestačí, aby žil.« Cizinec byl bledý a jeho křídové ruce byly pohřbeny> Zvláště večer, S; 17/18 <Tu jsi docela mrtvý, nemáš> Nemáš, na kterou stranu myslit, nemáš kam jít; — loď jede S; 19 Věřte, <člověk sám> samotný S; 20 *jen*: Je mrtev. S; 21 Mářa S; 22 ruku kolem <ramena> hlavy, S;

22/24 jej svými mozolnatými dlaněmi a zašeptala: S; 27 cizinec, který se chystal vstát z mrtvých, pravil pohlédnuv do očí S; 30/31 podél pasů k <ňadrům> ňadru, a sevřev <pokornou holubici mléčného masa>, <vzdychl si> vydechl zhluboka, jako S; 33 kterým však dokonale S; 34 Mařka byla S; 35 utíkal a oni vstali, S; 36 bok vedle boku. S.

Str. 59: 2 došli tiše k domu a zastavili se u dveří. S; 5 svůj pokojíček S; 6/7 zrcadlo a starý věšák, který se nikam nehodil. Jednomu by tu bylo <smutno> těsno, dvěma však volněji. S; 8 chodíval S; 8/9 Lojza a nejprvnější S; 9/11 Po každém až usínala. v S chybí; 12 tito tři S; 12/13 když stejně i jemu šly rty S; 17 Mářa, S; 18 nejvíc <to>, že to muselo S; 19 Ale když octla se S; 20 cizincových, u okna] cizincových u okna, K] cizincových, v okně S; 20 objevily se tři hvězdy. pův. S; 20/24 Dívala se Marie na tři hvězdy a poslouchala tichému hlasu cizincovu. <Tichému hlasu, který byl provázen rukama> Tento <tichý> hlas nepřicházel jen z jeho úst, byly to i jeho ruce, které promlouvaly, — neboť Marie poslouchala celá, — a nejvíce svými dvěma ňadry, které se daly hníst <dvěma dlaním>, jako by chtěly do sebe přijati všechen smutek hlasu, který k nim <promlouval> hovořil z těla cizincova. S; 25 byla podívala mu S; 26/28 ona dívala se na třpytivou hvězdu a do srdce vcházel jí nesmírný soucit a láska. S; 31/32 při mytí nádobí, při česání a nejvíce na trhu, kde prodávají krásné květiny. S; 33 Aby jsi, — S; 33/34 po které <ponesou tě> půjdeš. Aby jsi nebyl smrtelně sám, ale dvojitým životem živý. S; 35 mělo cokoliv S; 36 mysleti, S; mezi 36 a 37 autor připsal v S 42 na sousední str. 32 odstavec: Už nejsi mrtvý, jsi jenom nenarozený a projdeš mým pohlavím jako dítě, abys se znovu narodil; 37 se rozevřela S.

Str. 60: 2/3 ale <proto, že> ze setrvačnosti spíš, — S; 6 složila své ruce kolem jeho krku S; 6/7 přijala jeho tělo do sebe pův. S; 7 věrněj S; 7/8 hrob, který přijímá tiché nebožtíky se všemi bolestmi, hříchy a nadějemi. pův. S; 8/12 Leželi až »Nezapomenu.« v S chybí, ale autor tam tužkou dodatečně připsal vsuvku a spolu heslovitě významil obsah další pasáže: Nezapomeneš.; 13 A tu v S chybí; 13 <nesmírnou> pohlavní S; 15 srdci, a jata S; 16 a náhle znehybnělo, S; 17 uslyšela <vzdech deroucí se> rozedraný vzdech, S; 18 z jiné S; 21/22 hlavu, která jí bezvládně ležela na ramenou, <zvedla> zvedala ji S; 25 v S chybí; 26/30 hlavu, která jí padla na ňadra <jako těžký kámen do hlubin jezera.>, těžší nad kámen. Nehýbala sebou, nemohouc se hýbati, nezakřičela, nemohouc zakřičeti. Ležela chvíli ztrnule,

až náhle si uvědomila, že tělo mrtvého je dosud vklíněno do těla jejího; <i>i sundala jej a tělo bezvládně padlo vedle ní.</i> Napjala S; 31/32 drželo ji pevně nohama, jako by S; 32/33 zoufale *v S chybí*; 33 zmocnila se jí, S; 34/36 I když konečně zprostila se těla do té míry, že leželo vedle ní hlavou přes pelest, — poznala, ubohá, že nesundala je — a že nikdy je nesejme. S; 37 dvakrát přešla S.

Str. 61: I křičet a svíjet se S; I přikazovala jí <temná komora s mrtvolou neznámého.> hrůza S; 2 <radila hvězda> křičela hrůza S; 3 Marie vzala S; 6 bledla ustupujíc <komínům> šerým S; 7 Marie, nehybná a přece chvějící se po celém těle, dívá se rozevřenýma očima, jako pták, S; 8 Cítí, že odchází S; 8/9 Do *až* cizinec. *chybí v S*; 9/11 Odchází od svých dvacetiletých ňader, od svého radostného lůna, — od celého těla, které <kvetlo> tak prudce S; 13 Ona to neví a neřekne nikomu; S; 14/15 pod pokrývkou. <Zemřela na místě, které jest ženiným životem.> Je hrozně poraněna v tom, čím žije žena. Jako by S; 15 jí odtékala — je zima, je zima. S; 17 že již to ví. S; 20/21 <Nebude smět nikoho už milovat.> Nikdo už nepřijde, aby ji miloval. Věčně musí myslet na tuto hroznou noc, která její tělo proměnila na hrob, věčně musí býti věrná mrtvému. Jak by mohla tedy otevřít náruč, aby na něho nemyslela? Jak by mohla tedy oddat se <lásce> jiné lásce, S; 22 hrůzou, <že každý> aby S; 23/24 Neumřel *až* nepřišli. *chybí v S*; 25 a je to jen láska, čím žije žena. *přív. S, kdežto nynější znění je tam (v S 43) připsáno tužkou na sousední str. 27; 26/31 v ní už ničeho, jen mrtvý cizinec <na kterého bude muset myslet do skonání světa>. Dokud hýbal rukama a po moři se plavil, — nikdo naň nemyslel a on cítil se mrtvým, neboť samotný člověk si nestačí, aby žil. Teď leží s nehybnýma rukama na katafalku, — ale žije prudčeji než kdykoli jindy. <Nic jiného není Marie než myšlenka> <On od tebe život, — ty od něj> Srdece sluzky S; 31/32 které naň věčně musí vzpomínat a které pro něj všechnu lásku ztratí, — *přív. S*; 33 *poslední věta odstavce chybí v S, kde místo ní: Slíbila na něho myslet a nezapomene.; 34 otevírají. S; 34/35 Cosi až křičí: v S chybí.**

Str. 62: I Mařka S; 1/2 v mlhách šedivou paninu tvář <chvějí se>. S; 2 doléhá celý kruh S; 3 křik, sta úst S; 3 obrácených; S; 4 ze všech stran, zvedá S; 5 chtěla tím S; 6 pod bílou pokrývkou S; 7 rysuje se ztuhlé tělo cizincovo, S; 9/10 padá se židle, dává se do hrozného pláče, v tisíci slzách roztéká se světem <protože ne mrtvý, ale mrtvá zbyla> <A všichni přítomní,>. S; 11 Žádný <pak> z přítomných, S.

Str. 63 *Muž bez barvy*. Proletkult I, sv. 2, č. 12 (18. října 1922), str. 179—183, a č. 14 (1. listopadu 1922), str. 210—213 (*Pro*). Průpravný rukopis této první kapitoly (*r*), nadepsaný názvem zamýšleného románu *Polární záře*, datovaný na konci *I. VII. 22* a zhusta opravovaný — jen zřídka a dodatečně tužkou —, dochoval se na 35 listech autorem očíslovaných, na jejichž rubu poskrovnu bývá dřívější znění nebo autorova poznámka tužkou: na rubu 9. listu se taková připomínka *Čas se zastavil mezi* (další tři slova jsou nečitelná) bezpochyby vztahuje k výjevu s hráči, jiná je na rubu 21. listu: *Cizinec sedící po straně*. Týká se zřejmě *Kryštofa Judase*, jenž v *r* zůstal bez jména, označován jen jako *cizinec* nebo *neznámý* nebo *námorník*. Ani v rukopisné pozůstalosti autorově, ani v jeho korespondenci, dotud známé, není stopy po tom, že by se byl pokusil v románu pokračovat. Ostatně sám jeho fragmentárnost — ač s akcentem nadměrně sebekritickým — nepřímě předvídal už tehdy, když se zmiňoval — v prostějovském dopise z 19. prosince 1921 Lvu Blatnému — teprve o jeho projektu: *»Mám na mysli také celý román, ale sotva ho kdy dostanu z mysli na papír. Neschází mi jen čas, — ale i vytrvalost a síla. A to jsou překážky mnohem horší.«* Nicméně již v dopise z března 1922 píše Konstantinu Bieblovi: *»Já teď dělám prosu ze severního pólu. Mám teprve začátek, ale bude to „přísná divočina“, neboli nezvalovsky „imaginární realism“.«* (Listy dvou básníků, Praha 1953, str. 35, dále jen *LDB*.) Další dějový průběh románu prozradil básníkův druh z Devětsilu, Karel Schulz, v stati *Severní záře*: *»... daltonický muž, pro něhož Jih, tento orchestr barev a světél, nebyl než šedí a mdlobou odstínů, odjíždí k Severu, aby v přísných mlhách, pro každého bezbarvých, spatřil barevné fata morgany, které jeho zraku odpíralo jižní slunce.«* (In memoriam Jiřího Wolkera, Praha 1924, str. 48.) Původně chtěl Wolker tuto první kapitolu uveřejnit právě v Revolučním sborníku Devěsil (Praha 1922), ale z obou dopisů, jež mu psal redaktor sborníku Jaroslav Seifert jednak 19. srpna, jednak 27. září 1922, vysvítá, že ji tam pro její obsáhlost nemohli pojmout, dožadující se zato od Wolkra uzavřené povídky. —

Str. 63: 8 který *r*; 10 snad by na něj *r*, kde *pův*. 10/11 snad by chvíli se zájmem patřil ven, —; 11/12 tak jak *r*; 12/13 domovnice a dvě báby pod okny, tři *r*; 16 Tomáš si usedl k oknu a obouval *r*; 21 všechno *r*; 22 nenašel ničeho. *r*; 23 *»<Kdes>* Kam *r*; 24 Vzdychla bolestně a polo *r*; 29 a zase přivřela. *r*; 29/30 že Tomáš se obléká. *r*; 30/31 k tomu však síly. *r*; 31 ještě byla *r*; 32 ještě před zrcadlem *r*; 33 *<Mluvil>* Promluvil, *r*.

Str. 64: 1 chtělo se *r*; 3 »Nepřijdeš-li, — nepřijdu *r*; 4 myslela si *r*; 4 on si myslí, *r*; 5 pořád tak ráda. *r*; 9 jí dělalo dobře, když *r*; 10 <má> může mít *r*; 11 téměř mateřsky. *r*; 14 do ulice. *r*; 15 Byl šedivý den *r*; 15/16 kolem chodníků se leskly *r*; 16 A také *r*; 17 Tomáš strčil *r*; 18 vdechl *r*; 18 aby <se trochu> vyhnal všechny *r*; 19 Jako by mu celá *r*; 21 Zakašlal se *r*; 22 Moře dnes podobalo se *r*; 27 se i díval kolem sebe a byl *r*; 28 <otevřela> rozloupila *r*; 29 pověděla. *r*; 29/30 Neboť maje cíl, — měl by směr, maje směr, měl by určitý zájem, a maje zájem, měl by se co tázat. *r*; 31 *v r není nový odstavec*; 32 směru a zájmů; plul v zástupu jako *r*; 32/33 uprostřed rybníku. *r*; 33 a bez myšlenky. A proto <celý> ten celý, pestrý *r*; 34/35 klubko, beztvaré *r*] klubko beztvaré *Pro*; 37/str. 64, 1 v kufrech, trámech. Hekajíce pod zavazadly, *r*.

Str. 65: 3 ještě tři <franky> marky, — a *r*; 3 oběd a večeri. *r*; 3/4 přeměňovat své náklady v zážitky, *r*; 4/6 <Mohli> Obtěžkávali očima všechny věci, neboť měly pro ně smysl. Dalo se jimi vydělat. <Obtěžkáva[li]> Vážili <jimi> očima *r*; 7 rozvažovali je na šťastné *r*; 9 <působili, že> podněcovali *r*; 9/10 ze svých masitých rukou *r*; 10/11 zda dali jim dost, *r*; 11 svoji nenávisť *r*; 11/12 Bohužel, — oni nedali nikdy dost, — a tak *r*; 12/13 <zmítající se přístavem> vzdouvající přístav *r*; 13 mnoho <co dělali> <mysliti> na práci, *r*; 16 a barvy od sebe *r*; 18 boky dvou obchodních *r*; 19 člověkem jejich těsta. *r*; 22 jimi; — jako by *r*; 23 Proto byl *r*; 24 transatlantických lodí *r*; 25 Černý kouř vystupoval do výše, — tam se rozkládal *r*; 27 *odstavec v r pův. začínal pravděpodobně větou, kterou autor škrtil na rubu 5. listu*: Tomáš si vzpomněl, že má nějaké obsílky si do večera vyřídít, a dal se směrem ke skladištím.; 28 Počal pozvolna *r*; 29 denních procházek. *r*; 30 A nakonec *r*; *mezi 30 a 31 škrtnut v r začátek nového odstavce*: Elektrické lampy pluly v odlehlých uli[cích]; 31 myslel, *r*; 33 mohli jí projít, — *r*; 35 Paláce, boháči a hotely *r*; 36 do kamenné půdy úpatí. *r*; 37/str. 65, 1 elektrických <lamp> nárožních svítilen *r*.

Str. 66: 1/3 <rozplývala se do mlžnatých kol a v lepkavém, syrově prosyceném ovzduší večera podobala se roztroušeným žabím vajíčkám> jádrem plamene obaleným lepkavou mlhovinou podobala se žabím vajíčkům plovoucím ve ztuhlém rybníku. *r*; 3 tu jít sám, a hlavně *r*; 4 <Město> Přístavní *r*; 6 světa, <přijímalo též> aby *r*; 6/7 přijímalo s tím i všechny jejich pudy, neřesti, kterými se tu <po plavbách> vybíjeli, *r*; 9 berouce sebou *r*; 9 činí i zločinů. *r*; 10/11 po čtyřech ošoupaných schodech. *r*; 11/12 Veden jsa světlou štěrbí-

tiou ve dveřích a směsici *r*; 14 Tři <lampy> petrolejové *r*; 14/15 <a okolo politých> u politých *pův. r*; 15 přinešené *r*; 18 šest sedm] šest, sedm *Pro*] šest, sedm *r*; 19 v dřevěných náručích *r*; 20 starých stromů. Doposud plno však nebylo, — *r*; 22 Za vysokým púltem baru *r*; 24 o těch ostatních <nevěděla,> mohla *r*; 26 znala, věděla, *r*; 27 vindry, — a usmála-li se, — tak to bylo něco *r*; 28 Tom minul ji, *r*; 28/30 a jí možná se to <právě> líbilo, jistě jí to však dojalo a hleděla na něj očima ještě černějšíma, potřepávajíc *r*; 35 dle vzezření <soudě námořník> polo *r*; 35 kupec. <Ani tu Tomáš nepozdravil.> <Tomáš> Na stole *r*; 36 lahve, peníze a karty. *r*.

Str. 67: 4/5 slov, — a *r*] slov a *Pro*; 5 ztichl, pitomě žmoulaje *r*; 9/10 <o té ženské> o jedné ženské *r*; 10 která mu platí, *pův. r*; 11 spát. *r*] spat. *Pro*; 13 na sebe všichni mrkli: *pův. r*; 14 *v r není nový odstavec*; 14/15 a vše začalo se točit na jinou stranu. *r*; 15 ve své falešné hře *pův. r*; 17 zmlkli, *r*; 18 <Tu pak začal tlustoch> A tlustoch *r*; 18/19 Hromada peněz na stole začala se rozlézati k jeho spoluhračům. *r*; 19 v tváři *r*; 20/21 ale už sám, — a pak pustil se *r*; 24 na spáncích, *r*; 24/25 zcela nezúčastněně a <hrál> švindloval *r*; 27 bez vši *r*; 28 komořího, za nedělních nekonečných odpolední, — *r*; 30 nevěřil, že by mohla mít vůbec konec. *r*; 31/32 A přece až jiného. *v r chybí*; 33 vzhlédl, ale zcela maně, k púlťu *r*; 34 Přejel přes její oči, jako by *r*; 37 A když *r*.

Str. 68: 1/2 Lucy, že ta poslouchá. Potom zase se sešel s jejíma očima, a ty byly na něho upřeny tak *r*; 4 <Ptá> Neptá *r*; 4 mysl si, *r*; 5 a tázavý pohled. *r*; 5/6 však náhle zasmála a zakřikla <to, co už od ní slyšel tisíckrát říkat jejím zákazníkům, kteří jí šeptali do ucha>: *r*; 8 slyšel už Tom od ní mnohokrát, neboť to byla *r*; 10 vrátil se ke hře. *r*; 14 blondýna *r*; 15 k jeho <tváři> upoceně *r*; 16 »Jeje, tobě to utíká, tatíku!« *r*; 17 Tím tlustocha <ponoukla> dohřála ještě *r*; 18 pěstěmi *r*; 18 ho ke hře. *r*; 19 zvedli těžké *r*; 19/20 dívali se na ně *r*; 21 *v r nezačíná nový odstavec*; 21/22 Upoutali na sebe pozornost, což není dobré, myslil si Bob. *r*; 22 Muž, který šeptal si s Lucy, *r*; 23/24 Wielandovými *r*; 25 dle až krčmě *chybí v r*; 26/28 nazvat sprostákem, zbít a vyhodit, — a usedl opodál. Přinesl si tam i svoji sklenici *r*; 30/31 Ten blondýn *r*; 32/33 dobře, dívá-li se jim *r*; 36 oběma pěstmi *r*; 37 vyhrát nazpět. Byl by ztropil <velkou> výtržnost, *r*.

Str. 69: 2 nezakroutili mu jimi, — až v nich zapraskalo. *r*; 3 se slzami v očích začal prosit. Ať chvilku ještě *r*; 4 půl hodinky, *r*; 6 byste i to, co máte, *pův. r*; 6/7 <pitomče,> pitomečku,« tišil jej

Grün. *r*; 8 naříkal a plakal jako *r*; 10/11 z jedné strany <a vyvedli>, okázale zaplativše i jeho útratu, — *r*; 12 z kloubů *v r* *chybí*; 13 seděl, — <sám> pod petrolejovým lustrem, *r*; 14 zpěvy *r*; 15 vstupovaly <jeho> mu prázdnýma očima do prázdného *r*; 18 *v r* *nezačíná nový odstavec*; 18/19 potom poposedl <ke stolu> [k] blízkému *r*; 21 zeptal se ho. *přív. r*; 22 kývl hlavou. *r*; 22 se dvěma *r*; 23 bledší a světlejší, oč osmahlejší a rozpryskanější byla *r*; 24 do hovoru, *r*; 25 z pohodlnosti, *r*; 27/28 <Opilost zmocňovala se všech.> Neurčitá mlha opilství padala na mozky lidí, — což je dráždilo <k prudkým hovorům> <k hovorům prudkým jak nůž.> a povznášelo. *r*, *kde dále škrtnuto tužkou*: Měli radost z <oné> neurčité clony, která kladla se na všechny věci, lidi, — <lampy> a lámala smysl jejich vět, ale tím více křičeli, jako by těmi tvrdými a vášnivými slovy dala se strhnout.; 29/31 Námořníci u zdi s lesklýma očima jako ryby vykládali holkám dobrodružství <cest> zámořských cest. Říkali jmena *r*; 31/32 vychutnávající všechny zvuky cizích *r*; 33 svých udatností, *r*; 34 a <věřili> objímající holku a lahev <věřili, že mluví> krvavě *r*; 35 ze skladu pod oknem cloumali se *r*.


Str. 70: 2 co námořníkům *r*; 3/4 ba oni <viděli to slovo> je viděli, — a <dívali se na něj tak> přissáli se na ně očima tak, že jim <na nich> *r*; 4 kol spánků *r*] kol spánku *Pro*; 4 vyrazily červené žilky. *r*; 5 mluvili rukama a šeptem a <záludně se usmívali jako dohořívající lampy.> ohýbali *r*; 7/8 všech, — nepřemohl slova, jako nepřemohl dřív svůj příchod, — *r*; 9/14 *přív. v r*:

»Jste tu sám, pane?«

<»Nejsem,« odpověděl> Tom znovu pokýval hlavou.

»Asi na někoho čekáte?«

11/12 Tom <vzal> vytáhl sirky a podal je neznámému. Potom vzal si <cigaretu> z nabídnutých cigaret <a čekal, až> a dal *r*; 12 zapáliti též. *r*; 13 jste tu tak *r*; 19 »Já jsem z daleka.« *přív. r*; 20 *v r* *pokračuje*: povídá Tom.; 21 nemusel seděti *r*; 23 jsme spojeni *r*; 28/29 člověk má přece nějaký zájem. *r*; 31 *jen*: Tom neodpověděl. *r*; 33 toužil po tom, aby *r*; 34/35 Je to až přání. *chybí v r*; 35/36 Byl to šikovný *r*; 36 Sotvaže jsme *r*; 37/*str. 71*, 1 vlezl do první hospody a tam propil svůj plat do posledního. *r*.

Str. 71: 2 vždy před samým odjezdem a naříkal *r*; 3 že už mu *r*; 5/6 prořezat, — <a že si kou[pí]> aby mu zbyly peníze. *r*; 6 Jenom až zrcátko. *chybí v r*; 7/8 slyšel jenom: »Poslouchej ty,  mám *r*; 8/9 se zasouváním, <nebo> či bez?« nebo něco *r*; 9 i o tom zdálo. *r*; 10/11 že si koupí zrcátko s holicími potřebami, — <byl by zabil ho

a sebe. Neměl by smyslu života.> nevím, co by se stalo. *r*; 12 všechno vždy dřív, *r*; 13 prodávají. <To máte tím, že než> *r*; 13/15 Ono, až nepřemoh. *v r chybí*; 15/16 A tak ho to drželo, až umřel loni *r*; 16/17 vždycky <veselý> plný života, a myslím, jenom *r*; 18 <A> <Dívejte se, — každý má něco takového. A lepší věci.> Jsou přece lepší *r*; *mezi* 19 a 20 *v r škrtnuto*: »Ten chlapík — lhal, — povídám vám, pane.«; 20/21 přemýšlel, na skladníky,] přemýšlel na skladníky, *Pro, r*; 21 kteří rozpálení špatným vínem do ruda řvali: *r*; 25 To on si *r*; 26 před námi *r*] před vámi *Pro*; 28 před předposlední větou odstavce škrtnuto *v r*: Ale ono to není pravda.; 28 před poslední větou odstavce *je v r*: To je všechno z háklivosti.; 32 tak až jmenuji *v r chybí*; 34 ostatně, kdo *r*] ostatně kdo *Pro*; 35/36 koule, — neviděl jsem ho nikdy zdaleka, <a na severním pólu jsem> — myslím si, *r*; 36/37 byste a pil byste tak klidně *r*.

Str. 72: 3 lampionový průvod, pane. *r*] *chyba*: lampionový průvod paní. *Pro*; 4 kolébal *r*] kolíbalo *Pro*; 5 žluté, červené, modré, — *r*; 6/7 Člověk by řekl, že *r*; 8 na krásná zelená pole <u mého rodiště> ve Floridě, *r*; 8/9 na žluté píščiny Sahary, *r*] na suché píščiny Sahary, *Pro*; 9/10 nebe v Marseilli. *r*; 10/11 pane, — když jsem se díval na ty *r*; 13/16 protože <jsem právě byl propuštěn z věznice v Rusku,> právě jsem přišel z ruských dolů, kde jsem <seděl> pracoval pod zemí skoro tři roky. A to víte, když člověk vyjde z těch černých šachet a má je dočista za sebou, *r*; 16 než to zasluhuje. *r*; 17 přesto <tvrdím> s vámi *r*; 19 řekl *v r chybí*; 20 Ale já vám říkám, *r*; 20 Za slovy není barvy. *je v r škrtnuto*: Je jenom zdání barvy. Není pestrosti ve; 21 kdysi a kdesi *r*; 22 Co je to nudy dnes? *r*; 23 slily *r*; 24 žít <jedna> barva?« *r*; 26 výpachy těl *r*; 26 bezútěšným čaděním] bezúčelným čaděním *Pro*] bezútěšným světlem *r*; 29 z lahve, *r*; 30/31 <co> jak očekával, proto *r*; 31 a zavolal: *r*; 32 »Přines mi něco *r*; 32/33 jak tohle!« *r*; 34 Cizinec zatím *r*; 36 dřívě *r*; 36/37 řešivají se nejtěžší problémy života. *pův. r*.

Str. 73: 1 sklenicí *r*; 3 svoji tvář, *v r chybí*; 3/4 moře <a>, země, dům s holuby, — všechnu souvislost věcí a lidí, — viděl v ní, že má *r*; 5 seděl *r*; 5 <Jeho oči> Opřen o lokty o stůl *r*; 8 a vesmíru *r*; 9/10 Byl to prostý *r*; 11 A přece nemohl *r*; 12 prudce <jeho> mu tělem, *r*; 15 čtrnáct mužů statečných! *r*; 16/17 co se v něm dělo. *r*; 18/19 Bylo už pozdě a u pultu nebylo hostí. Proto Lucy přisedla k Tomovi, *r*; 22/25 Myslila až mlčel. *chybí v r*; 25 Tom přikývl, *r*; 28/29 na Tomovu ruku, a neodtáhla jí ani, když cizinec dozpíval *r*; 30 »<Nemáte> Ztratil jste *r*; 30/31 Nemáte jich venku ani v sobě,

pane. *r*; 31/32 Ano, až ztratí. *chybí v r*; 33 Co <vy o tom myslíte, slečna?> ty o tom myslíš, dítětko?« *r*; 34 Lucy nemyslela o tom nic, protože horlivě tiskla Tomášovu ruku. *r*; 34/*str.* 74, 4 Usuzovala až promluvil: *v r chybí*.

Str. 74: 6 mudrc <A jste přítom nezletilec.>, to jest *r*; 7 s nima *r*; 8 štěstí a <že je> neštěstí, dobro a zlo, *r*; 9 na dvě přihrádečky, *r*; 10 rozdělovat *r*; 11 sem a spravedliví *r*; 12 není spravedlivých *r*; 13 není černých *r*; 14 z toho jenom bláto. *r*; 16 ho měl, *r*; 17 povídám, pane, — když mi bylo tak 20 *r*; 18 všechno, *r*; 18 chtít. Měl jsem peníze, *r*; 19 nebyl jsem *podle r, v Pro omylem vynecháno*; 20 všechno *r*; 20 o čem tady leckdo *r*; 21 to jsem mohl *r*; 21/22 každý den k snídani. *r*; 22 A unudilo mě *r*; 22/23 unudil ten domek s holubníkem. *r*; 24 *v r není nový odstavec*; 24/25 A pak jsem to ztratil, — nebyl jsem <o to> tím nešťastný, — *r*; 25 všechno, *r*; 26 a nemaje všechno, nemohl *r*; 26/27 Zchudl jsem, bydlím v činžáku za 25 <fr.> marek *r*; 28/29 mají dnes tak málo jak já, *r*; 31 staví *r*; 32 všechno jsem to kdysi *r*; 33 Nemělo to ani barvy, ani slasti. *r*; 34 všechno *r*; 35 <Chtěj[i]> Touží *r*; 35 o čem jsem se zkušností přesvědčil, *r*; 36 jako jejich bída.« *r*; 37 ještě déle, *r*.

Str. 75: 1 jako by pro ni vůbec *r*; 2/3 měla svůj úmysl a ten byl: odvléci *r*; 5 s vámi tuze špatné,« odpovídal rozvážlivě blondák. *r*; 6/7 vám není už pomoci?« *r*; 8 stav věcí nemocí, — *r*; 9 Ale tu, myslím, byste mi pomoci nemohl.« *r*; 10/11 Jste, myslím, dlouho ve městě. *r*; 11 vítr a skály. *r*; 12 tu potom stane *r*; 13 *v r chybí a místo toho je tam tato pasáž*: Tomáš neodpovídal. Lucy <třela mu ruce>, vyhrnuvši rukáv kabátu až po špinavou košili, třela mu ruce mazlivými, vtínavými pohyby. Ale on seděl jako nemocný mezi dvěma lékaři, neuvědomuje si ani, že <tito dva> oba tito lidé jej jaksi milují a chtějí každý svým způsobem zachrániti. *r*; 14 odtud,« pokračoval neznámý, »— a hodně *r*; 15 tu *v r chybí*; 15/16 <Naše loď také jedenkrát uvízla na půl roku> Bylo se mi jednou také pozdržeti přes rok v New Yorku. A byl jsem, *r*; 16 blízko <toho> tomu, co vy. *r*; 19 krejcaru <ale vždycky> a hledal jsem *r*; 20/21 dal něco do úst, — právě tolik, abych *r*; 23 jenom *r*; 24 věci, jenomže jsem na ně nebyl dost *r*; 26/27 zájmu, skoro na ničem, — a věřte, i když jsem dělal *r*; 28 být *r*; 30 propíjejí *r*; 30 v nichž se sní *r*; 31 jása se *r*; 32 <A> Našel jsem *r*; 33 <ze> se mě *r*] ze mě *Pro*; 33/34 jako stará hadí *r*; 34/35 tedy nejlepší, kdybyste šel pryč.« *r*; 36 usnál. <Kam?> Lucy *r*; 36 nahla *r*.

Str. 76: 1 Mám teď nový *r*; 2 Je sice v suterénu, *r*; 2/3 A až sama.

chybí v r; 3 Pujdeš se mnou, — ukáži ti něco moc legračního, — Ela r; 5/7 nehodí, překousla větu a řekla: »Nebo ti r; 7 Utržíš až hodně. chybí v r; 8 včera r; 8 brilanty, r; 9 předposlední věta odstavce chybí v r, kde místo ní: Chtěla jsem si koupit šaty, ale dám ti ho.; <Tomáš odtáhl prudce její ru[ku]> <Tomáš shodil její ruku> Tomáš odtrhl r; 10/11 obrátiv se k cizinci, ptal se r; 12 po první větě odstavce v r: Dá se vůbec někam dojít? Je vůbec taková dálka, která by mě přesvědčila o opaku?; 13/14 Byl až stejně. v r chybí; 14/15 pro toto přesvědčení bych si musel jít až do pekel.« r; 16 <Cizinec> Neznámý se zamyslíl. r; 16/17 Náhle oči se mu rozsvítily a on r; 18/19 druhá věta v r chybí; 20/23 v r:

»A která země by to byla, jež by byla dosti daleko od této špíny?« <pravil> ptal se ironicky Tomáš.

Neznámý se <zamyslíl> divně usmál a pak <pronesl tiše> postavil tiše, jakoby na <stříbrném> podnoše, dvě bílá slova:

»Severní <pól> točna.«

24/25 neboť neznámý odtahoval jí Tomáše r; 25/26 místo poslední věty v r: Stále dál a dále. A toto bylo už nebezpečné. r; 27 »Severní pól? Jsou už nalíznutej, r; 27 <Kdopak> Komupak r; 28 severní pól!« pův. r; 29 Ale tato dvě slova prořízla r; 30 <nožem> ostrfím r; 30 sekera. r; 31/32 bílou, bílou, bílou r; 34 určitý <představivostí>. r; 34/35 Potom ale, protože byl orthodoxním nevěřícím, — potlačil ho násilně v sobě, — zašklebil se, r; 37 S čímpak r; 37 <Copak> Což r;

Str. 77: 1/2 Toto žvanění se zde zakazuje, r; 5 kamarád, s nímž jsem lovil jednu velrybu. r; 6 <A> On r; 7 s sebou! <A kam?> Právě r; 8 A tu mi r; 9 <profesora> kapitána Nordkissena r; 10 na severní pól. pův. r; 11 třináctého muže a ne a ne ho najít. r; 12 se na to r; 12 když teď tři r; 13 <Byl bych se dal> Přesto byl bych se dal s nima, r; 15 leceos uvidět. r; 15 Vy se jistě o život r; 16 Já vás zítra u Mikkelsena doporučím. r; 17 Neuškodí, řeknete-li mu, r; 19 Ano či ne r; 20/21 ale zároveň si uvědomoval, že je to zbabělý. r; 22 v r Tomáš pokračuje: Ale lze o tom přemýšlet.« r; 23 první Judasova věta v r tedy samosřejmě chybí; 23 Myslím si, r; 24 Anebo r; 24 při nejmenším r] při nejmenším, Pro; 24/25 A což, — zkuste <toho jako léku> — třeba to bude pro vás r; 27 »Blbost!« r; 29 v ledu? r] u ledu? Pro; 29/30 Tady si ho najde taky dost, — když bude chtít. r; 32 Starý námořník se však r; 32/33 což ještě přes celý večer r; 35/36 mlčet, praví japonské přísloví. A je r.

Str. 78: 1 jednati r; 2/4 jehož ruce <naučily ji slabosti> řekly

jí to, co už celý život jí učil, vyplázla alespoň jazyk. *r*; 5 všechnu svou pozornost k Tomáši, neboť o toho *r*; 7/9 »Ne, ne, že ne, Tome!« Ale on unaveně ji odsunul jako prázdnou sklenici a hleděl ztrnule <do polozpustlého lokálu. Obraz však počal růsti.> před sebe. To však, co viděl, nerostlo mu před očima, *r*; 9/10 polozpustlý lokál u přístavu, *r*; 10 špíny a ssedlina *r*; 10/11 nesmírný pás čistoty, tichá *r*; 12 Ne beztvářá směšenina, *r*; 14/16 přemáhal, aby to v sobě potlačil, obraz stále rostl mu uprostřed zemdené hlavy. Ale přece, rozhodnout se bylo *r*; 16 Těch deset *pův. r*; 17 na něj *r*; 18 Je to všechno *r*; 21 nebo ne?« znovu tázal se neznámý. *r*; 22 Tomáš zatřásl hlavou, *r*; 22 jí zatřásl. *r*; 24/26 Neboť až času. *v r chybí*; 27/28 co změnilo,« řekl Tomáš se skloněnou hlavou. »Je to všude stejné. *r*; 29/34 Lucy se zmocnila jeho ruky. Jako kočka se k ní lísala. Tohoto Tomáš nepozoroval. Poznal až, že náhle se jí pustila a že se zachvěla. *r*; 35 Stála před pultem ve svém *r*; 36 a <hledala> pátravě se dívala znavenýma očima. Byla asi také trochu *r*.

Str. 79: 1 přibližovala se *r*; 2 objevilo se cosi, podobného vzteku. *r*; 3 namahavě. »Už máš dnes dost> On *r*; 6/7 po Lucy a neznámém a potom *r*; 7 Tomovi *chybí v r*; 8 domu, — spát.« *r*; 9 Lucy <však> dopálená, *r*; 9/10 chopila se znovu ruky Tomášovy, přitiskla se k němu a zašeptala: *r*; 11 s ní, — pojď se mnou?« *r*; 12 se podívala na ni *r*; 13 *v r* Anna *pokračuje*: Nenahýbej se k němu.«; 14 »Nechte si to,« vztekle jí odpověděla Lucy. *r*; 16 tedy *r*; místo 20 je *v r*:

»Slíbil jsem jí to.«

»Proto?«

»Ano.«

21/22 »<Vždyť jsi před chvílí říkal, že není nic> Proč bys chodil, — když je <všechno to všude stejné> všechno jedno a všude stejné?« ptala se Lucy, *r*; 22 *v r* Lucy *pokračuje*: »Já mám domů blíž.«; 23 znovu *r*; 26/27 do teď <byla kusem masa, —> pro pár marek musela se změnit *r*; 29 si dopřávali *r*; 30/31 netoužila ani tak býti ženou — jako otrokářem. <Křivda nás> Aby se křivda vyrovnala, *r*; 32 přes spravedlnost a proto Anna *r*; 33/36 »Že nepůjdeš, ty svině? Musíš. Musíš. <Kdo si tě živil> <Já jsem si tě zaplatila už> Kdo tě živil už skoro po tři roky? <Zaplatila> Nezaplatila jsem si tě celého až do tvé smrti? Kdo ti dá zítra jíst? Myslíš, že ta? Vyhodí tě, jenom co s ní slezeš. Pojď!« *r*.

Str. 80: 1 »Hehehe,« chichtavě smála se *r*; 2 ale až zbabělého, *v r chybí*; 4 Není jisto, jak to Lucy myslila, — Tomáše však ta slova bodla. *pův. r*; 4 druhá věta *v r pokračuje*: která ho tvrdšíjně

táhla za rukáv, a <obrátil se k ní volnou> zakřičel:; 5 »Pust mě!« *r*; 6 »Nepustím!« *r*; 7 Tu Tomáš obrátil se k ní a <volnou rukou> rozmáchnuv se *r*; 8 po tváři. *r*; 11 na <to> ni kalnýmá očima, ale hned zas je klidně obrátili ke svým sklenicím. Jen jeden z nich poznamenal: *r*; 12 chytla, — *r*; 12/13 Potom až sklenicím. *chybí v r*; 14/15 a nohy až opřít *chybí v r*; 16 <Neviděla dobře> Neviděla před sebe; *r*; 17/18 plnily jí <celé> břicho i srdce, <stoupany> vystoupily jí *r*; 18 <Dusila se,> Křičela, *r*; 19/21 »Tož ty tak, — a mně? Za všechno, co jsem ti udělala, potvoro! Bože můj, — nebýt mě, byl by chcipl jako pes. Lenocho a povaleč vycákaná, — to jsem si od něho vysloužila.« *r*; 22 mě *r*; 22 zasykal *r*] *chyba*: zavrkal *Pro*; 23 Neboť sbíhali se z okolních *r*; 23 nejpozdnější *r*] nejpozdější *Pro*; 23/24 hosté. Jeden *r*; 24 z které *r*; *mezi 24 a 25 v r odstavec*: Anna chtěla se vzpřímit. Ale v hrdle jí cosi dusilo, co musela vyplivnout, aby se neuškrtila. Byl to vztek; 25 mě ráda!« — řvala skoro *r*; 25/26 »teď řekne: Měj mě *r*; 28 u mě *r*; 30 myslel, — *r*; 30 za slovem ráda. *autor v r dodatečně připsal*: (smála se); 30/31 Že až do chřtánu. *v r chybí*; 32 mě bil, *r*; 33/35 Já vím, že mě neměl rád, — ale co? Žil se mnou, protože myslel, že já ho mám ráda. <Dělalo mu to> *pův. r*; 33 Neměl mě *r*; 34 ráda mě. Hlupák, — pitomec, — jelimán. Těšil se *r*; 35 Věřil. *v r chybí*; 35/*str. 81*, 3 jsem mu to dopřála. A nebylo to pravda,« Anna celá zesínala v obličej, — »lhala jsem mu to všechno. *r*.

Str. 81: 3/4 Proto, že m n ě *r*; 4 když jsem <si myslila> viděla, že někdo si myslí o mně, že ho *r*; 6/7 *v r nový odstavec*:

Rozesmála se hystericky:

»Kde bych to já vzala v sobě! On tomu věřil. A šel na lep. Proto byl u mě; ne že jemu bylo dobře, ale mně!
7 slovem Dyt začíná *v r nový odstavec*; 8 po kolenou, — »můj špás, — *r*; 9/14 Kupovala až bankovek. *chybí v r*, ale *autor si tam na rubu listu 32 tužkou poznamenal*: Rozhází peníze! Ať jsi ještě dnes koupěn.; 15 žid *chybí v r*; 16/17 na ulic. *r*; 18 Neznámý po celou *r*; 18/19 beze slov a díval se upřeně na Toma i na Annu. Chvillemi jím škubalo, *r*; 19 vždy *r*; 20/21 a mezi nimi třemi zavládlo divné, trapné mlčení, prolomil je: *r*; 23 netající se radostí nad svým vítězstvím, žďuchla *r*; 24 ulisně *r*; 25 ke mně, — miláčku.« *r*; 26/27 společně s námořníkem. *r*; 29/30 *jen*: »Ohlase mě zítra,« řekl Tom, »pojedu.« *r*; 32/34 *v r jen*: Potom se rozešli do rozsvěcující se noci, zanechavše pod lucernou Lucy, stvoření; 35 samotinké na tomto šedivém světě. *r*; 35/37 zůstalo až potřebovat. *v r chybí*.

Z pěti pohádek, jež Jiří Wolker napsal v údobí své tvůrčí zralosti a jež shrnuje tento oddíl našeho svazku, klade se u prvních tří otázka jejich pořadí. Posmrtná edice Díla Jiřího Wolкера (1924) je ve svém druhém oddílu — v jeho čtvrtém vydání — řadila tak, že po pohádce *O milionáři, který ukradl slunce* následovaly pohádky *O kominíkovi* a *O knihaři a básníkovi*, kdežto souborná edice Díla Jiřího Wolkra (Praha 1930) — její první svazek — zprvu přešla ono pořadí, ale později seřadila tyto první tři pohádky podle posloupnosti jejich časopiseckého uveřejnění, takže tam po pohádce *O knihaři a básníkovi* následují pohádky *O milionáři, který ukradl slunce* a *O kominíkovi*. Naše edice zachovává toto pořadí, ač ne bez pochybnosti, zda odpovídá také posloupnosti, v níž tyto pohádky vznikaly. Vyplývá tato pochybnost jednak z datace rukopisů, ovšem kusé, protože se nedochoval právě rukopis pohádky *O knihaři a básníkovi*, jednak z údajů samého autora. V dopise z Prostějova ze dne 1. července 1921 totiž Wolker praví: »Píši teď pohádky. Jsou mi jakousi průpravou a zatěžovací zkouškou. Napsal jsem tři v Praze: „O milionáři, který ukradl slunce“, „O básniku a knihařovi“ (název se tu liší od definitivního titulu — pozn. vyd.), „O kominíkovi“. Teď píši „O vojácích a andělech“.« (LP, 32.) Pohádku naposled jmenovanou nejenže Wolker neuveřejnil, ale nezůstalo po ní stopy ani v jeho rukopisné pozůstalosti. Co se ostatních tří tkne, jsou data pohádek *O milionáři, který ukradl slunce* a *O kominíkovi* známa z dochovaných rukopisů: obě napsal v Praze — první dne 20. června, druhou dne 27. června 1921 —, když se tam dne 18. června vrátil z pobytu v Trenčanských Teplicích, jak vysvítá z téhož dopisu. Podle celého jeho kontextu je nejvš pravděpodobné, že od tohoto dne až do svého odjezdu do Prostějova, tedy v druhé polovině června 1921, napsal v Praze všechny ty tři pohádky, t. j. také pohádku *O knihaři a básníkovi*; méně se zato podobá pravdě, že by byl Wolker napsal tuto pohádku v Praze ještě před cestou na Slovensko, kam odjel dne 5. června 1921. Protože však rukopis pohádky *O milionáři, který ukradl slunce* nese již datum 20. června, těžko si lze představit, že by byl pohádku *O knihaři a básníkovi* napsal ještě předtím, t. j. 19. nebo dokonce 18. června. Spíše se možno domnívat, že vznikla až ve dnech od 20. června do 27. června, jehož datem je označena pohádka *O kominíkovi*. Odtud by pak vyplývalo toto pořadí: *O milionáři, který ukradl slunce*, *O knihaři a básníkovi*, *O kominíkovi*, které se zároveň shoduje s pořadím,

ve kterém tyto pohádky uvádí Wolker v citovaném dopise, psaném ještě za čerstvé paměti; to, že pohádka *O knihaři a básníkovi* vyšla v Čase dříve než pohádka *O milionáři, který ukradl slunce* v Červnu, by nemusilo přitom padat na váhu, již proto, že dr. Antonín Hartl, jež tehdy redigoval beletristické nedělní Besedy Času, hleděl získat mladé autory i brzkým uveřejňováním jejich příspěvků, kdežto na stránkách Června samozřejmě nebyli vzácností. A konečně zaslouží povšimnutí, že se pořadí naposled vytčené shoduje také s pořadím, ve kterém Wolker obě první pohádky — »o milionáři, o knihaři« — jmenuje v onom pozdním dopise, už z Tatranské Poljanky, ze dne 5. listopadu 1923 (LP, 112), kde činí poslední pořízení o své literární pozůstalosti. Když tam uvažuje o knižním vydání veršů, jež napsal po sbírce *Těžká hodina*, zmiňuje se též o eventualitě, že by mohly vyjít v jedné knize spolu s pěti pohádkami, jež přináší tento oddíl našeho svazku. Že již dříve pomýšlel na jejich knižní soubor, arci doplněný, vysvítá z dopisu, který 5. srpna 1923 psal z Tatranské Poljanky českému překladateli svých básní do němčiny, G. Štorchovi, a kde si posteskl: »Chtěl jsem letos složit II. státnici, dokončit knihu balad a knihu pohádek a osud mi to tak zhatil!«

Všech pět pohádek uveřejnil autor sám po časopisech: Čas (Č), Červen (Če), Země (Z), Rudé právo (RP). Až na pohádku *O knihaři a básníkovi* — jak už pověděno — dochovaly se ke všem ostatním rukopisy, k pohádce *O komíníkovi* však jen kuse. Jsou to vesměs rukopisy průpravné, jež nebyly předlohou časopiseckého tisku, a aspoň zčásti se lze zase dohadovat, že značily střední stupeň mezi konceptem tužkou, jehož zlomek se dochoval jen k *Pohádce o Jonym z cirkusu*, a čistopisem pro tisk. U téže *Pohádky o Jonym z cirkusu* se její průpravný rukopis do té míry liší od konečného, časopiseckého znění, že jej celý tiskneme v oddílu Varianty.

Základem našeho vydání je časopisecký text pohádek, od něhož se uchylujeme k rukopisnému znění rovněž jen tehdy, když se v časopise jeví patrná tisková chyba nebo když tam setřeli příznačné autorovo psaní (čárky před pomlkou). V následujících údajích o různorodých neuvádíme odchylky v infinitivních koncovkách (*ukrást* — *ukrástí*) a v umístění zvrátného *se* a *si*.

Str. 85 *O knihaři a básníkovi*. Čas ze dne 10. července 1921, str. 5—6, příloha Besedy Času (Č). Rukopis se nedochoval. V prostějovském dopise ze dne 1. července 1921 (LP, 32) Wolker udává, že napsal tuto pohádku spolu s dvěma jinými — *O milionáři, který ukradl slunce*

a *O komínkovi* — předtím v Praze, takže i o ní se možno dohadovat, jak už nahoře pověděno, že tam vznikla jako obě ostatní v druhé půli června 1921, když se autor vrátil z pobytu v Trenčanských Teplicích, kde prodléval ve dnech 5.—18. června. Vzápětí po jejím časopiseckém uveřejnění se o ní zmiňuje v dopise ze dne 12. července 1921 Konst. Bieblovi: »*Je chybná, — vidím to teprve teď. Nu, chybami se člověk učí.*« (LDB, 14.) — Str. 86: 33 a s jakými] a jakými Č.

Str. 93 *O milionáři, který ukradl slunce*. Červen IV, č. 16 (21. července 1921), str. 222—224 (Če), s podtitulem *Pohádka*. Dochoval se průpravný rukopis (r), nadepsaný Jiří Wolker: *Pohádka o milionáři, který ukradl slunce* a datovaný na konci 20. VI. 1921; je psán po jedné straně na sedmi listech autorem očíslovaných, z nichž je šest listů obvyklého autorova papíru, ale dvojnásobného formátu (23×29), kdežto sedmý list má nelinkovaný papír formátu o něco menšího (21×29). Na rubu třetího listu si autor tužkou načrtl jednak verše *Dialogu novinářského* (viz str. 282 a 458), jednak — obráceně — první dva verše *Balady z nemocnice* a latinský název choroby jejího hrdiny (viz Spisy Jiřího Wolkra I, str. 159 a 267); krom toho si tam poznamenal jméno *Jackie Horei*, které si snad připravoval pro některou z postav románu *Polární záře*, jehož název — rovněž tužkou — se tu čte na rubu čtvrtého listu. —

Str. 93: 4/5 všechno bohatství země. Nebylo <ničeho,> nic, r; 5 Bydlel r; 8 jako spíše odporná. Na celém těle r; 9/10 které mu po celý den mokvaly a přes noc jej děsně pálily. r; 12 z nejjemnějších látek r; 12/13 s hedvábnými peřinami. r; 14 ustavičně v r chybí; 14 ale jeho nemoc den ode dne pokračovala. r; 15 zastihne i oči. r; 15/16 nejvíce obával, neboť mohl-li zakrýti r; 17 těle, <bylo souzeno> bylo toto pův. r; 17 muselo r; 19 že požádá o radu lékaře. pův. r; 20 neptal o radu, r; 22/23 kteří <mu> všichni mu záviděli r; 23/24 nezaradovali se z toho a necítili r; 25 A ostatní r; 26 pohlížejíce r; 29 v Če není nový odstavec; 31 že nikdo se o ní nesmí dovědět. r; 32 nechám popraviti. r; 35 přiměřeně v r chybí.

Str. 94: 3 že přišla jeho r; 7 <A> Svlékl se r; 7/8 rozmáčknuté r; 9 zachvátil veliký hnus. r; 9 myslil si, v r chybí; 10 zabit, zašeptal si, — já, r; 11 za druhou větou odstavce škrtnuta v r nedopsaná věta: Má-li se to už státi, nechť se r; 11 <sí[lu]> moc r; 13 pořádně draho. r; 14 »poradím vám dobrý lék r; 16/17 <nejen> ne jen tu trochu slunce, kterou dostávají ostatní a která se podobá almužně, —

vy *r*; 18 i slunce za ně můžete koupiti a snést *r*; 19/20 A tam když se s ním uzavřete na nějakou dobu, *r*; 20/21 jeho zdravotárné dobroty, — *r*; 22/24 *poslední tři věty odstavce v r chybějí*; 25 neuvěřil by *r*; 26 byl před smrtí! *r*; 27 »A nevíte, *r*; 30 <Lékař domluvil> Když lékař *r*; 30/31 Vdově zatím byl doručen jeden šek na slušnou sumu a sirotkům *r*; 33 a pouzdro na pera s nadpisem: *r*; 35/36 <jak nejlaciněji získal by slunce.> jak získati nejlaciněji slunce. *r*; mezi 36 a 37 jsou v *r* tyto čtyři odstavce:

Dal se vynésti s částí svých pokladů na vysokou horu, aby promluvil s tím, komu slunce patří.

Zavola! Pane Bože, říkají, že jsi vyrobil slunce. Je-li tomu tak, — prodej mi je! Všechno toto bohatství tobě dám, jestliže <sejmu> sejma slunce s nebe odevzdáš mi je.

Ale Bůh se neobjevil. Bylo pochmurné počasí, jen černí ptáci těžce vznášeli se pod mraky.

Bůh není člověk, řekl si milionář. <Člověku se zdá mé> <Člověk> Od člověka mohu koupiti všechno za své <bohatství> peníze, ale od Boha nikoli. Cítím, jak mi začínají oči otékat. Cítím, že musím mít slunce. Nuže, — zmocním se jej, aniž se koho budu tázat. Ukradnu je.

Původní nedopsaná a škrtnutá verze této pasáže je v r na rubu 6. listu:

Dal se vynésti na vysokou horu, aby promluvil s tím, komu slunce patří.

Zavola! Pane Bože, říkají, že jsi vyrobil slunce. Je-li tomu tak, — prodej mi je. Dostaneš ode mne mnoho peněz a jsa všemohoucí můžeš vyrobiti druhé. Beztoho je na světě mnoho vlašných a nevěřících, kteří tímto novým tvým

37/str. 94, 1 Dal vystavěti ohromné lešení. Sta inženýrů zbudovalo velkolepý *r*.

Str. 95: 3 ze všech zemí světa *chybí v r*; 4 slunečko, *r*; mezi 5 a 6 *škrtnuta v r nedopsaná věta*: Milionář dal vytisknouti plakáty a novi[ny]; 8/9 uzavřeli vše železobetonovými zdmi. *r*, kde další tři slova *chybějí*; 10 v *r* není nový odstavec; 12 Ve tmě *r*; 12/13 myslil si, — co mu ubylo z jeho majetku. Já *r*; 14 <Odnesu všechny> Nežůstane *r*; 14/15 odnesu všechny hvězdy a <zavru si> přidám *r*; 16 A brzy *r*; 18 udělám jej *r*; 19 krásný a nesmrtelný. *r*, kde poslední slovo věty *chybí*; 20/21 znásilnit svět jako ženu a on bude rád, že je znásilněn, — *r*; 21/22 silné a zdravé muže. Sláva! *r*, kde poslední věta odstavce *chybí*; 24 už v *r* *chybí*; 24 veliká červená *r*; 25 nebo *r*; 28 s elektric-

kými lampičkami *r*; 30 a rozchodu. *r*; 31/34 Stotisíc luceren plálo na nárožích. Na dědinách vytahovali *r*.

Str. 96: 4 a všechno, co *r*; 6 nikdo nepřišel *r*; 7 ve městech byli lidé více a více *r*; 15/16 Jeho vládu a krutost snášel nejvíce *r*; 19/20 že 79 procent *přív. r*; 20 *v r slova v závorce chybějí*; 21 lidí <zemřelo pod sluncem.>, kteří *r*; *mezi 29 a 30 škrtnut v r odstavec:*

Osvobozený národe, zachovej klid! Nevěř nikomu, kdo říká opak. Chceš lovit v kalných vodách. Apelujeme na Tvoji vyspělost! Apelujeme na duši a <humanismus!> humanitu! Ten, kdo by si přál viděti slunce a přáním svým rušil klid, tomu budou vypáleny oči, aby si na tmou lépe zvykl. Neboť pořádek vede k Bohu a vláda hodlá střežití spravedlnost rukou železnou.

30 Ti, kdo *r*; 30 přečtli *r*; 31 neklidni dále. *r*; 34/35 Už jí víc našel. *r*.

Str. 97: 2/5 přepevně zamknul a nechal ještě trčeti klíč v zámku, aby nikdo se nemohl dívat. *r*; 7 myslel si *r*; 10/11 štěstí. Na mně jest, abych bral jeho součet, když všechny ostatní jsem *r*; 11/12 jaké <veliké> nesmírné štěstí, sněsti *r*; 13 *v r škrtnuto*; 14 Ale to neškodí. <Vše špatné> Velkou *r*; 15 mě *r*; 16 oči, rty, prsa *r*; *mezi 16 a 17 v r škrtnuto:* Slunce páliło.; 17 zevně i zevnitř. *r*; 19 do stříbrné řeky. *r*; 20 z ledu a sněhu. *r, kde další věta chybí*; 20/21 nejsilnější, <tvrdý a> nejbohatší a nesmrtelný. *r*; 22 nevydržím to už. *r*; 23 *jen:* Půjdu, utíkám... *r*; *mezi 23 a 24 v r škrtnuto:* Slunce páliło.; 24 <Milionář> Nahý ubožák *r*; 25 ke dvěřím. *r*; 26 že by je] že by jej *Če, r*; 29 v kamenné hrudi, — *r*; *mezi 30 a 31 opět v r škrtnuto:* Slunce páliło.; 31 se zbortilo jako shnilý strom *r*; 32 štěstí všech lidí! *r*; 35 z něho jen hromádka *r*; 36/*str. 98, 2* Pot dělníků, kteří stavěli tuto budovu pro jeho pýchu, stal se sarkofagem a slunce ukradené jeho nemocnou tížádstí bylo <hromničkou> velikou svící *r*.

Str. 98: 6 zmizejí *r*; 8 jako ohromný, vzdušný balon. *r*; 12 a aby všichni *r*; 12 *odstavec v r pokračuje:* Nikdo však neměl peněz, aby jimi hradil <náklad, který by dělalo> ten náklad, neboť všechny peníze milionář schoval a nikdo nevěděl kam.; 14 donese slunce na oblohu? *r*; 18/19 »Nosíval jsem <mnohdy> mnohokrát už lidem *r*; 20 tak veliký tlumok, — že se až divil. *r*; 20/21 abych to slunce *r*; 23 za nima *r*; 24 *jen:* vrátíme...« *r*.

Str. 99 O komíníkovi. Země II, č. 10—11 (25. srpna 1921), str.

350–353, příloha Chaloupka (Z). Průpravný rukopis (r), datovaný na konci 27. VI. 1921, Smíchov, byl psán po jedné straně na devíti listech autorem očíslovaných, z nichž se však nedochovaly list druhý a sedmý; dochované listy mají autorův obvyklý papír obvyklého formátu, a to až na poslední list nelinkovaného papíru, a vesměs byly v půli roztrženy. Krom toho se dochoval celistvý list obvyklého papíru a formátu, autorem označený číslicí 7, kde je — rovněž perem — všeho všudy jen nedopsaná úvodní věta odstavce: *Vslykal tolik, že kominík* (viz str. 102, 33); list zřejmě pochází z jiného rukopisu, pravděpodobně jde o odložený zlomek čistopisné předlohy pro časopisecký tisk. Hned na rubu prvního listu si Wolker v rukopisu r tužkou fragmentárně načrtl

Traktát o kabátu

Kabát je kabátem i bez knoflíku.

Knoflík kabátu nic víc nepřidá, spíš ubere, protože se do něho kvůli němu musí udělat díra.

Str. 99: 3 jen: lidé, kteří <nosí> mají r; 5 chytanou *přív.* r; 5 na něco, o čem si přejí, aby je to potkalo. r; 5 jim *v r chybí*; 6/7 protože to lidé dělají už odedávna a budou to dělat, dokud budou umouňní kominíci chodit r; 8 nebylo r; 9 všichni lidé <mohou být šťastni, dokud>, kteří mají knoflíky <a pokud všichni kominíci nevymřou.>, mohou být šťastni, pokud kominíci nevymrou. r; 10 Potřebují až kominíka. *v r chybí*; mezi 10 a 11 *škrtnuto v r*: Ale což ti lidé, kteří nemají knoflíků?; 15 které vystavovaly zakuklené panímámy r; 15/16 svatého Jakuba *v r chybí*; 19/20 ani u <kalhot> roztřepených kalhot žádného knoflíku. r; 21 nedávají to, — co je nejlepší. r; 21/22 když je dostal, byly *zde se končí první list rukopisu r, kdežto text dalšího dochovaného listu 3 se potom začíná na naší*

str. 100, 8 slovy kterým nerozumí; 12/14 <A> Jeník pak, najeda se, — upadl do takové blaženosti, že zapomněl i na <šťěstí i> knoflík a věřil, že si své šťěstí dobyde i bez <knoflí[ku]> něj. r; 15 Když ale večer r; 17/18 tu <se> mu počal před očima zase tančiti toužený knoflík se všemi svými báječnými vlastnostmi. r; 18/19 kolem jednoho knoflíkářského r; 19 za výkladem <knof[líky]> celé r; 20 vojenské a tu r; 21 Jedny byly celé r; 21 písmenami, r; 23 čtyři <velké> viditelné r; 23/24 byly ukryty v lesklý kovový plášť. r; 26 jako zázračné magnety. r; 27 Ty jistě r; 27/28 mysl si Jeník, ale na ty se sotva kdy zmůžu. r; 29 Přesto ale díval se r; 32 <Beztoho z tebe> Nekouká r; 34 Myslela, r; 37 hadru <jako> s deseti r.

Str. 101: 1 i <zlá> tvář zlé prodavačky r; 4 jedenkrát, r; 4/5 na

kabátě <prekrásný> právě ten krásný *r*; 6 nejenom *r*; 7 že onen krásný knoflík visí na nitce *r*; 8 zachvělo, když si pomyslí, *r*; 8/9 mohla dívenka *r*; 10 mohl mít <zlatý zámek na skleněné hoře, kávu s houskou a ptáka ohniváka> to, co by chtěl. *r*; 11 zatočil za ní a <šel tak,> sledoval ji, aniž s ní oči spouštěl. *r*; 12/14 Knoflík děvčátku upadl, zrovna když vstupovala do dveří nízkého domku, a zůstal ležeti na dlažbě, aniž to ona zpozorovala. *r*; 16 sama byla <ochuz[ena]> zbavena *r*] samo bylo zbaveno *Z*; 18 *jen*: Zvedl *r*; 19 Slunce na něj svítilo a rozzářilo jej na drahokam. *r*; 19 jej ale schoval *r*; 21 šlo *přív*. *r*; 21 nepozorovalo. *r*; 22 rohem <a>. *r*; 22 donesl *r*; 23/24 z hader, na kterých *r*; 24/25 byl s prací hotov *r*; 26 Ale tu si *r*; 27 někde teď asi pláče, protože ztratila jediný krásný *r*; 27/31 Možná, až pryč. *chybí v r*; 31 že nikdy už <ho> jiného nenabude, *r*; 32 on ho vzal. *r*; 33 jí ho vrátit? *r*; 36 <Zítřka jí> Až <se> mi <vypl[ní]> přinese *r*; 36/37 jí ho vrátím a třeba s *r*; 37/*str.* 102, 2 mysl si — ale ruce se mu trásly při přišívání. *r*.

Str. 102: 4 že lidé by příliš na něho hleděli, *r*; 6 zacláněl <rukou> trochu *r*; 8 Chodil, chodil, chodil a *r*; 13 stisknul *r*; 14 rozbušilo v prsou *r*; 16 *v r není nový odstavec*; 17/18 knoflík stále víc a více. *r*; 19/20 tak si to budu přát, — myslil si. *r*; 21 Pod jeho černými *r*; 23 Jeník a zavřel oči, polohlasně slabikuje šťastná slova: *přív*. *r*; 26 a svíraný Jeníkovou *přív*. *r*; 27 zůstal mu v rukou i <s ocás[kem]> se stopkou nití *r*; 31/32 knoflík <a věřil,> ku svému štěstí. *r*; 35 tak bílý, jako on byl černý. *r*.

Str. 103: 3 *slovem* »Chtěl začíná v *Z* nový odstavec; řádkou 5 se končí 6. list rukopisu *r*, kdežto další, 7. list se nedochoval; 9/10 jej s sebou] jej sebou. *Z*; 33 *poslední větou odstavce se v rukopisu r začíná text listu 8*; 33 Beztotoho Lídě je *r*; 34 zakývla *r*; 34 zablesklo v očích. *r*; 35 velikou *r*; 36 masa, <které> aby mu neunikla. *r*; 36/37 nesestupovalo <maso> jídlo do žalúdku, *r*; 37 do srdce <jako>. *r*.

Str. 104: 1 kominářem. *přív*. *r*; 2 to znamená dělat štěstí lidem. *r*; 3/4 knoflíku, — neboť on nose je, nemůže je sám brát. *r*; 5 *v r není nový odstavec*; 6/7 co kominář, nemůže nikdy se chytit *r*; 7/8 přání si ku splnění to, *r*; 10 začazených *r*; 10/12 neboť vyčistil komíny jako klíčku a jídla, která se pod nimi *r*; 15 *první věta odstavce v r chybí*; 15 <Kominík jej> Pan *r*; 16 jej měla *r*; 17 Ach, — *r*; 17 odpustila, nejen že jí vzal *r*; 17/18 odpustila, že jí vzal kdysi knoflík, a byla by mu odpustila, kdyby si byl vzal i ji samu. *přív*. *r*; 19/20 Neboť od té doby uplynulo mnoho let a <Jeník byl velký jako buk a Lída

jako břízka.> Lída vyrostla na břízku a Jeník byl velký jako buk. *r*; mezi 20 a 21 škrtnuto v *r*: Jednou se stalo, že čistil komíny na novém domě, vedle něhož stál starý zpráchnivělý barák. Když Jeník protáhl všechny komíny nového domu, — všiml si, že na starém domě *tento nedopsaný odstavec, jímž se končí 8. list rukopisu r, značí bezpochyby součást jeho původního znění, které pak autor přepracoval, jak patrně odtud, že poslední, 9. list téhož rukopisu, zahrnující poslední dva odstavce pohádky, je psán na jiném papíře a jiným způsobem*; 21/22 Vypadá sice jako každý ostatní kominík, — *r*; 22/23 a dá je *r*; 23 schází, — *r*; 26 Až budou mít všichni lidé *r*; 26 knoflíky, — *r*] knoflíky — *Z*.

Str. 105 *Pohádka o listonošovi*. Čas ze dne 25. prosince 1921, str. 7—8, příloha Besedy Času (Č). Z průpravného rukopisu (*r*), datovaného na konci 15.—17./XII. 21, Prostějov, dochovala se jen druhá půle, začínající na naší str. 109, 27, a to listy 9—15, autorem samým očíslované; vysvítá z tohoto rukopisu, resp. ze škrtnů v něm, že Wolker zřejmě kvůli dedikaci změnil původní hrdinčino jméno *Evička*. Zmíňoval se o této pohádce opětovně ve svých dopisech z Prostějova kolem vánoc roku 1921, tak na př. dne 19. prosince Lvu Blatnému, když se omlouval, proč mu tak dlouho neodpovídal: »*Psal jsem totiž do vánočního čísla „Času“ pohádku a musel jsem s ní býti hotov co nejdříve.*« Potom 4. ledna 1922 psal Svatovi Kadlecovi: »*Že se Ti má pohádka v „Čase“ líbí, jsem velmi rád, ač se i divím. Neboť bylo to dílo na objednávku a psal jsem je takřka levou rukou.*« —

Str. 105: 15 ulice,] ulice Č.

Str. 108: 29 mu je budu] mu ji budu Č.

Str. 109: 27 Bylo to právě měsíc od onoho dne, kdy listonoš psaní obdržel, když do města vjel <veliký a> krásný automobil *r*; 28 kolem něho hned mnoho zvědavců, *r*; 29 tak podivuhodně krásný *r*; 29/30 v městečku *r*; 30 A z něho *r*; 35 Ale nikdo nevěděl, <ani koho tím míní,> kdo je jeho otcem, tím méně, kde je. *r*; 36 že přijede. Snad nezemřel do té doby?«; *po druhé větě odstavce začíná v r nový odstavec*; 36/37 A šel rychlým *r*; 37 zahrnul <ulicí> v ulici *r*.

Str. 110: 1 domu *r*; 1 bydlel *r*; 3 v zahradě *r*; 4 *druhá věta odstavce v r chybí*; 5 zavolal <muž> osmahlý *r*; 6 příliš znenadání. *r*; 7 slaboučkým srdcem, *r*; 8 *odstavec v r pokračuje*: Staří lidé nesnesou velkých radostí.; 9 zašeptal, ale jen tichounce, jako z veliké dálky. *r*; 11 ve tváři *r*; 11/12 *jen*: že všichni dlouho tomu nechtěli věřit. *r*;

14/18 o mém příchodu. <Jistě nedostal mého dopisu ani mých peněz. Kdyby to byl věděl, byl by se na mě pozvolna připravoval.> <Psal jsem mu> Dal jsem mu psáti z Ameriky proto, že jsem věděl, *r*; 19 *před předposlední větou odstavce škrtnuta nedopsaná věta*: Chtěl jsem ho připravit; 19/20 mého dopisu ani mých peněz. Kdo *r*; 20/21 který dopis ukradl a mého *r*; 23 nedodal mu *r*; 23/24 »Ale myslel jsem, že oznamuje mu vaši smrt. <Bál> *přv. r*; 24/25 a zdálo se mi, že <uvnitř leží slovo smrt.> oznamuje *r*; 25 pane *v r chybí*; 26 Odpusťte mi, prosím, proboha, — *přv. r*; 27 že jsem tak neudělal *přv. r*; 28/29 vytáhl *až* před očima *chybí v r*; 30 zakřičel. <»A vrah.«> »<Zabil jste> Ukradl *r*; 31 byly také peníze <Zabil jste mého otce>, které *r*; 33/34 musel <vraždit> zabíjet, pro něj jsem ztratil *r*; místo 35/36 *v r*: Listonoš <byl bledý> zbledl bolestí. *r*; 37 pokračoval Američan. *r*; 37/*str.* 111, 2 »Vy zabil jste (Vy *připsáno dodatečně*) mého otce, protože jste ho nezpravil o mém příjezdu. Do vězení s vámi!« *r*.

Str. 111: 4 ho ani ke slovu, *r*; 5 věřil. *r*; 5/6 stála jako jindy za plotkem, *r*; 6 s velikou *r*; 7 *poslední věta odstavce pokračuje*: neboť byla jen slabá dívka a ostatní byli silní, vousatí chlapi. *r*; 8 listonoše a odsoudili *r*; 9/11 Nikdo *až* do smíchu. *v r chybí*; 12 *v r nezačíná nový odstavec*; 12 veliké lešení *přv. r*; 13 sám *v r chybí*; 13/14 velikou šibenici a určili den popravy na velký trh, *r*; 14 aby všichni, kdož *r*; 15 cítili při pohledu *r*; 16 zadostiučinění, hříšníci pak aby *r*; 18 listonoše teď haněli *r*; 18/19 pro něho nalézti *r*; 19/20 *jen*: Nejvíce <bába> ona jednozubá vdova, co <u ní bydlel> se od ní přestěhoval k stařečkovi, *r*, *kde té až jazyků chybí*; 21/22 zástupové, aby zhlédli tuto vzácnou podívanou. *r*; 22 bylo <nabito> černé lidmi, <v oknech> z oken *r*; 23/24 a copatí měštění, ba <i na střeších leckde stálo> i střechy byly *r*; 25 *v r není nový odstavec*; 25/26 koupili si místa pod samou šibenici, <kterážto zdála se jim> což zdálo se přiměřené jejich důstojnosti. *r*; 27/28 jako mladí hadové proplétali se zástupem, *r*; 29 Vůbec celé náměstí bylo plno ruchu, řvavy, *r*; 30 *poslední věta odstavce chybí v r, kde však*: života <čekajíc na smrt> <podíva[nou?]>. ; 31 *v r není nový odstavec*; 31 Ve výklenku starého činžáku, nad hlavami *r*; 32 bledá jako březnové jitro, ruce *r*; 32 v očích leskly se jí dvě slzy. *r*; 33 zatroubili, zvony se rozzvonily. <Vyvedli> Dva <vojáci> četníci *r*; 34 za nimi *r*; 35 ve svém černém uboru, *r*; 35/36 ztichlo jako na povel, *r*] ztichlo na povel. Č; 36 prostovlasý, shrbený, díval se *r*; 37/*str.* 112, 1 hledal a čekal, ale nenalézal. *r*.

Str. 112: 1 přečetli mu rozsudek. *r*; 2 chce-li ještě něco říci. *r*; 3/5 rukama po hrdle, jako by tam hledal hlas, který mu utrpením vyschl, a pak <zajikavě> upřev *r*; 5/6 zajikavě pronesl: *r*; mezi 6 a 7 *v r* *původně a škrtnuto*:

Neukradl jsem dopis pro peníze. Nezabil jsem stařečka, ale chtěl jsem mu pomoci.

Je mezi vámi, zástupové, alespoň jeden, jediný člověk, který by věřil, že

7/11 má pak *v r* toto konečné znění:

»Při Bohu spravedlivém, — neukradl jsem dopis a nezabil stařečka. Nikdo mi nevěřil, komu jsem to říkal, a odsoudili mě k smrti. Nebojím se smrti, bojím se jenom té samoty, ve které umírám.

Je mezi vámi, zástupové, jediného člověka, který by věřil tomu, co povídám?«

10 nevinu?] nevinu! Č; 12 mu bylo *r*; 13 ruce jako při modlitbě a <prosil> opakoval *r*; 14 ještě zoufaleji *v r* *chybí*; 15 první věta *v r* *chybí*; 15/16 *jen*: Ani jediný, ani jediný mi neuvěří? *r*; 17 se ani nepohnul. *pův. r*; 17 Mlčel. *chybí v r*; 18 <Tu> Padl listonoš <až> na samu *r*; 18 z největší poníženosti a bídy: *r*; 20 A tu *r*; 20/22 který zazvonil až věznicí *v r* *chybí*; 24 první věta odstavce pokračuje: všichni se zatřáslí a ztrnule <ohlédli se za hlasem.> se ohlédli. *r*; 24/25 Bylo až ohlédnouti. *chybí v r*; 26 mu vběhl nach a obrátil se *r*; 28 *v r* *není nový odstavec*; 28/29 přicházel z výklenku starého činžáku, kde stálo děvčátko, které dívalo se *r*; 29/30 na dav, <leš[ení]> šibenici *r*; 31 *v r* *není nový odstavec*; 31 první věta odstavce tam *chybí*; 31 Všichni uviděli její veliké, *r*; 32/33 které se rozrůstaly do dvou modrých <světel> jezer, všem zdálo se, jako by ty oči byly už větší *r*; 33/34 všichni cítí, *v r* *chybí*; 34/35 spadli, jako by se v těch očích utopili. Nemohli sebou ani hnouti, stáli upřeně *r*; 36 pohledem děvčátka. *r*; 37 Helenka <a>, sklouzla *r*.

Str. 113: 1 a <šla na lešení za listonošem. Zástup dělal jí cestu jako tenkrát moř[e]> vkročila *r*; 1 Zástup se před ní *r*; 2/3 nikdo se neodvažoval ani hlesnouti. Helenka prošla náměstím, vystoupila *r*; 5 *jen*: »Pojď!« *r*; 7 *v r* *není nový odstavec*; 7 Soudcové, *r*; 7 <zástupy> kat, zástupy, *r*; 8 výrostci <, vše bylo> zakletě stáli jako hračky *r*; 9/12 Byli tím tak zaraženi, že nevěděli, co si mají počít. Řekla-li Helenka: »Ustupte nám z česty!«, ustupovali a poslouchali tak, jako by to nebylo děvčátko, ale nejmocnější pán z nejmocnějšího světa. *r*; 13 A než *r*; 13 zmizela Evička i *pův. r*; 14 z mrákot, pomalu přicházeli *r*; 15/16 provedli! Vždyť jsme ho měli

oběsit le zvolal konečně soudce, který stál u šibenice. r; 17 v r není nový odstavec a poslední tři slova chybějí; 19/20 hnali se ulicemi za město r; 20 listonoše a Evičky. pův. r; 21 v r není nový odstavec a první věta chybí; 21 Ale jako by r; 22 <Nikde je už> Zmizeli a nikdy <je nenašli.> už r; 23 Vypravovalo se potom mnoho po městě r; 24 o děvčátku sirotku Eviče <která rozkazovala>. r; 24/25 Každý si její moc vysvětloval jinak. r; 26 že to byl anděl. r.

Str. 114 *Pohádka o Jonym z cirkusu*. Rudé právo ze dne 24. prosince 1922, *Dělnická besídka*, str. 1—3 (RP), se čtyřmi kresbami Otakara Mrkvičky. Z rukopisů se především dochoval začátek konceptu tužkou — aniž je jisto, zda v něm autor jinde pokračoval —, a to na první stránce linkovaného školního sešitu č. 42 v měkkých modrých deskách, který je, počínajíc už druhou stránkou, odzadu popsán rukopisem povídky *Cizinec* (viz pozn. k str. 54). Začátek konceptu, nadepsaný už definitivním názvem pohádky, zní:

Joný byl nalezenec. <Nikdo nevěděl> <Nepoznal otce, ani matky,> Našli jej vesničané jednoho rána na prahu kostela. Nikdo nevěděl, kdo ho tam pohodil. Jeho několikadenní zkrchlé a špinavé tělíčko vypadalo <tak> žalostně; bylo zabaleno v <několik> tolik hadříků, že bylo potřebí dobrých očí, aby pod těmi cáry nahmataly člověka. Pantátí se sukovicemi, báby v černých šátkách skláněli se nad ním jako nad smutnou věcí. Mnozí byli i dojatai, ale báli se své dojetí vyslovit, neboť potom by jim nezbylo nic než vzít si dítě na krk. A tenkrát panovaly zlé časy a každý myslil jen na sebe. Proto celá dědina nejvíc se omezovala na nadávky krkavčí mámě.

Krom toho se dochoval průpravný rukopis perem (r), datovaný *Sv. Kopeček 21. VIII. 1922*, jehož znění je však do té míry odlišné od konečného, časopiseckého textu, že je celé přinášíme v oddílu Varianty (viz str. 335 a 470). Ale upravujeme podle něho časopisecké znění všude tam, kde se lze najisto domnívat, že se do časopiseckého textu vloudila tisková chyba; že se to stalo tentokrát nejednou, výslovně si posteskl autor sám. Po prvé se o této pohádce zmiňuje v dopise ze *Sv. Kopečku* ze dne 15. srpna 1922: »Pracuji sice chvílemi na „Pohádce o Jonym z cirkusu“, ale vidím to sám, že je to jen slepenina chvilkových úsilí.« (LP, 65.) Obdobně odtamtud píše Konstantinu Bieblovi dne 23. srpna, řka, že se tam rád stýká se čtyřmi sestřenkami a bratrancem, jimž všem je asi dohromady tolik co jemu, a kvůli nim že napsal pohádku »O Jonym z cirkusu«: »Ta, bohužel, za nic nestojí, neboť je to práce příštipkářská.« (LDB, 43.) Nato 6.

září odpovídá z Prostějova Jaroslavu Seifertovi, jenž ho dva dny předtím narychlo žádal o příspěvek do knížky pohádek, připravované — a neuskutečněné — Devětsilem: »Pohádku jednu mám, ale potřebuje řádného přepracování. Najdu-li k tomu chuť a čas, pošlu ji co nejdříve.« Zřejmě měl tehdy jen rukopis *r*, kdežto konečné znění pohádky pořídil až v prosinci pro časopisecký tisk. Píše dne 18. prosince z Prostějova Josefu Horovi, že mu posílá »slíbenou pohádku do vánočního čísla Rudého práva«: »Bojím se, že je dlouhá, a velmi nerad bych byl, kdyby se musela půlit nebo sázet petitem. Je-li to tedy možno, dej ji, prosím, vysázet celou a slušným písmem (kdyby tak Mrkvička chtěl k ní udělat obrázky!).« Práví, že »maje na ni jen den volno« (studoval už tehdy pilně k druhé právnické státnici), psal ji rychle; předvídá, že »proto tiskař tam nadělá hrozně chyby«, a dodává: »Ty chyby by mě mrzely kvůli dětem.« —

Str. 114: 14 Aneži.] Aneši. *RP*; 17/18 Aneža s chasou nad ním vrtěli hlavou, ale potom usoudili, *r*] Aneša v chaosu nad ním vrtěla hlavou, ale potom usoudila, *RP*; str. 115: 12 hvězda. *r*] hnízda. *RP*; 24 chystající se *r*] chystající se *RP*; str. 116: 34 Tak *r*] Pak *RP*; str. 117: 22 mrzákova] nuzákova *RP*; 24 krvelačnými tóny. *r*] krvelačnými stony. *RP*; 33/34 že cirkus dnes *r*] že dnes *RP*; str. 118: 12 ztrnul *r*] stanul *RP*; str. 119: 32/33 přidal *r*] předal *RP*; str. 120: 28 stále, *r*] stále *RP*; str. 121: 8 nasazovala si klobouček. *r*] nasazovala klobouček. *RP*; str. 122: 25 žaludek stravující *r*] žaludek stravující *RP*; str. 123: 31 podél ní. *r*] podle ní. *RP*.

Str. 125 ZÁPISKY

Shrnujeme pod tento společný název — vydavatelův — dvojí záznamy, které si Wolker psal jednak ještě v lednu 1923 doma v Prostějově, tedy nedlouho předtím, než propukla jeho nemoc, jednak až v zápasu s ní v Tatranské Poljance. U prvních z nich, *Objevň*, je zřejmé, že sotva je zahájil, nepokračoval už v předsevzetí, vytčeném v úvodu k nim, kdežto u druhých se lze jen dohadovat této fragmentárnosti, ostatně typicky vlastní — tu více, tam méně — deníkovým záznamům takového druhu. Nezasahuje však v tomto případě samo jejich znění do té míry, aby bylo lze zdůvodnit jejich zařazení do oné části svazku, která je zasvěcena vysloveným fragmentům. Druhé z obojích zápisků, jež jsou v rukopise bez názvu, nadepsali jsme citátem z autorova textu *Poznámky z nemoci*. Po prvé je vydal

Václav Petr jako soukromý tisk s názvem *Zápisky z nemoci* (Praha 1927), s nímž také vyšly v posledním, čtvrtém vydání první edice Díla Jiřího Wolkera (Praha 1929). S tímž názvem pak opětovně vycházely — a rovněž už *Objevy* — v prvním svazku souborné edice Díla Jiřího Wolkra, uspořádané Miloslavem Novotným, a to již od prvního jejího vydání (Praha 1930). Obojí zápisky tiskneme podle rukopisu v básníkových sešitech. Ač úvodem k prvním z nich výslovně napsal, že je jakožto průpravné skizzy pro eventuelní příští literární zpracování nepíše pro tisk, sotva lze jak o nich, tak o *Poznámkách z nemoci* pochybovat, že přesahují význam pouhého dokumentu.

Str. 127 *Objevy*. Rukopis na str. 1—7 v linkovaném školním sešitě č. 46 v tuhých, rudočerných deskách (S). Na úvodní stránce je motto z Ruskina, na druhé jen datum 18. I. 1923, jež se krom úvodní pasáže opakuje pod každou z dalších tří próz. — Str. 127: 10 kterým] kterými S; 27 Proto sklonila hlavu, když se blížila. *pův. S*; str. 128: 12/13 uvidělo <muže> poprvé S; 14 v S *odstavec původně pokračoval větou*: Dívala se do tváře osudu.; 17 starý <nemluví>, druhý S; 18 jde tlustá, neparáděná *pův. S*; str. 129: 3 myslil, že to není zbožnost, ale já *pův. S*; po 5 *škrtl autor v S poslední odstavec*: Neboť: jenom »co božího jest, — dávejte bohu!«

Str. 130 *Poznámky z nemoci*. Rukopis tužkou na str. 1—13 v linkovaném školním sešitě č. 49 s měkkými modrými deskami, o 24 str., dále už nepopsaném (S). Rukopis je bez názvu, nadepsali jsme jej tedy citátem z poslední věty úvodní pasáže; jako motto si autor do štítku sešitu napsal poslední sloku z básně *Nemocný*, a to v předposledním verši v původním znění (viz *Spisy Jiřího Wolkra I*, str. 277, poznámku k str. 179) a s nepatrnou interpunkční odchylkou v prvním verši. — Str. 130: 9/10 a proto co může *pův. S*; 12 osobní, — <a poněvadž> stydím se, S; 23 bolest počala méně] *zřejmě přepsání*: bolest přestala méně S; 25 ji libovolně rozmnožovat. *pův. S*; str. 131: 13 Bylo upoceně šero, *pův. S*; 33 na <cestě ke Sv. Kopečku.> Sv. Kopečku, S; str. 132: 12 a <proto jsem> ptal S; str. 133: 7 nemocen, <když> a z vděčnosti S.

Tato třetí a spolu poslední kniha, kterou Jiří Wolker za svého života vydal, vyšla na sklonku února 1923, v úpravě a s frontispicem malíře Otakara Mrkvičky, básníkovu druha z Devětsilu, v počtu tisíců výtisků, a to jako první svazek knihovny Mladí autoři, vydávané nakladatelem Fr. Svobodou v Nuslích. Jak vysvítá z básníkovu dopisu ze dne 27. prosince 1920, adresovaného redaktorovi týdeníku Den, jenž tehdy o vánocích přinesl první ze Tří her, aktovku *Nemocnice*, hodlal se Wolker hned vzápětí pustit do dalších dvou a už tenkrát pomýšlel na to, vydat je knižně pospolu s názvem *Tři aktovky*; uskutěčnil se však tento záměr teprve později, když časem přibýly k *Nemocnici* další dvě hry. První zmínka o jeho realizaci se ozve v básníkově korespondenci až 23. února 1922, kdy spolu se zprávou, že pracuje o nové hře, t. j. o poslední ze Tří her, o *Nejvyšší oběti*, praví: »Chci ještě letos vydat v jedné knize tři jednoaktová dramata: *Nemocnice — Hrob — Nejvyšší oběť.*« (KSR, 104.) Znovu se o tom úmyslu zmiňuje dne 30. března, říká, že kdyby měl hotovo poslední z nich, měl by »do tisku připravenou knihu aktovek«. (LP, 58.) Ale teprve v dopise z 15. srpna (tamtéž, 66) vydavateli tohoto svazku uvažuje konkrétně o možnostech knižního vydání, uváděje už konečný jeho název *Tři hry*. Praví, že mu je St. K. Neumann slíbil vydat v Komunistickém knihkupectví a nakladatelství (pravděpodobně v Edici Proletkultu, kterou tam tehdy Neumann řídil), ale že sám je na pochybách, zda by se tam hodily, ježto jsouce teprve bojem, »dosud nejsou bojem vítězným«. A táže se adresáta, kde jinde by knihu, kterou by rád měl »do vánoc venku«, bylo lze vydat. Obdobně píše — dne 6. září z Prostějova — redaktorovi téhož nakladatelství, Jar. Seifertovi: »Co se týče těch tří aktovek, tož myslím, že bude třeba Ti je nejdřív ukázat«, protože — jak opakuje — neví, zda by se hodily do nakladatelství strany. Z týchž rozpaků odkládá — v jiném dopise z 12. září (LP, 70) — rozhodnutí až do svého návratu do Prahy. Ale již o dva dny později posílá z domova tehdejšímu redaktorovi knihovny Mladých autorů, jímž byl shodou okolností vydavatel tohoto svazku, kladnou odpověď (LP, 71) na nabídku, aby *Tři hry* vydal jako její první svazek; uvažuje již o jeho úpravě i formátu, podotýká, že rukopis však bude moci odevzdat až po návratu do Prahy, kolem 10. října. Den poté píše již odtamtud domů (KSR, 117), že kniha vyjde do šesti neděl, 22. října se těší, že už do tří týdnů (tamtéž, 119), a na listopad ohlašuje její vydání také v poznám-

ce, kterou provázela ukázkou z *Nejvyšší oběti*, uveřejněnou téhož dne v Rudém právu. Ale jak vysvítá z jeho dopisu ze dne 12. listopadu (LP, 72—73), kde zároveň stanoví svá přání o úpravě knihy, dostal tehdy teprve její sloupcové obtahy ke korektuře, kdežto stránkovou pak — dopisem ze dne 23. listopadu (LP, 76) — svěřil raději redaktorovi knižnice, jen aby vydání uspěl. Přesto se Wolkrovo přání, aby kniha vyšla ještě téhož roku, ještě do vánoc, nesplnilo. Důtklivě proto urguje dne 11. ledna 1923 (LP, 81) její vydání a znovu v dopise ze dne 22. ledna, kde však už zároveň vyslovuje obavu, aby »censura ji nezaškrtila v těchto dobách« (tamtéž, 85). Ještě naléhavěji se ta obava, plynoucí po atentátu na tehdejšího ministra financí, dr. Aloise Rašína (dne 5. ledna 1923), ze samého námětu poslední ze Tří her, ozývá v básníkově dopise ze dne 9. února (LP, 87). Praví tam, že mu víc než o sebe jde o nakladatele, aby mu ze zabavení knihy nevznikla peněžitá újma. »Psal jsem mu o těchto starostech...«, a to v dopise z Prostějova ze 4. února 1923, kde úvodem cituje Bieblovu zprávu, že »Seiferta vláčí po soudech kvůli jakémusi nevinnému článku v Sršatci« (t. j. v satirickém listu strany Sršatec, který Seifert tehdy redigoval) a že »vůbec prý se chystá v tisku taková persekuce, jaké prý dosud nebylo«. Obává se tudíž, aby nepostihla také jeho knihu, aby v »nynější potřeštěné době nesvezl se i po ní některý státo-tvorný censor« a nezpůsobil nakladateli finanční škodu. Kdyby vskutku hrozilo takové nebezpečí, navrhuje Wolker nakladateli, aby buď sečkal s vydáním Tří her na doby klidnější, anebo poslední aktovku z knihy vypustil, ač jeho samého by takové řešení mrzelo. Přesto se pro ně — v dopise z 21. února — nakonec rozhoduje, byť zřejmě s těžkým srdcem, jen »ať už jedenkrát — třeba jakkoli — dojde kniha konce«. (LP, 91.) Ale krátce nato už Tři hry vyšly v původním složení i znění, bez újmy pro nakladatele i pro autora. Dne 5. března (LP, 92) oznamuje Wolker z domova, že už dostal autorské výtisky knihy, a libuje si její úpravu i v dopise z 10. března (tamtéž, 93), kde spolu s povděkem nad tím, že už konečně vyšla, vyjadřuje nervositu z očekávání, »kde a kdy se odněkud na mě vyřítí«. V tomto smyslu doporučuje o dva dny později nakladateli, aby »do národně demokratických listů« a »vyloženě reakcionářských« recensní výtisky knihy neposílal, neboť »tam by na ni nešli s kritikou, ale se zákonem na ochranu republiky«.

Co se jevištního provedení Tří her za básníkova života tkne, není přímého dokladu, že by u první z nich na ně konkrétně pomýšlel. Zato jak v poznámce, která provázela ukázkou z *Hrobu* v časopise

Divadlo, tak předtím ve zprávě téhož listu (II, č. 15, str. 3) ze dne 13. června 1922 »o dramatické tvorbě nejmladších« se praví, že tato Wolkrova hra »byla zadána Městskému divadlu na Král. Vinohradech, dramaturgu K. Čapkovi«. Není jisto, zda se k tomuto pokusu vztahuje zmínka v básníkově dopise domů již ze dne 30. října 1921 o »velikém literárně-dramaticko-finančním plánu« (KSR, 88), jímž se začíná, a rovněž se lze jen dohadovat, že snad k tomu Wolkrovu kroku také přispěla příznivá recenze, kterou o jeho knižní lyrické prvotině napsal Karel Čapek (Lidové noviny ze dne 12. října 1921, str. 7), navrhuje prý ho za ni dokonce — jak se Wolker z doslechu zmiňuje 13. listopadu 1921 (KSR, 91) — na státní cenu. Dopisem ze 17. března 1922 pak vinohradský dramaturg básníka požádal, aby ho, až se vrátí do Prahy, navštívil »ve věci svého Hrobu; zajímá mne, ale potřeboval by větší přepracování« — a o tři měsíce později, 16. června, psal Wolker domů, že téhož dne jde »na nějakou premiéru do Vinohrad (byla to komedie španělského dramatika Tirso di Molina Don Gil — viz str. 265), hlavně abych si mohl pohovořit s Čapkem ohledně „Hrobu“«. (KSR, 115.) K jeho jevištnímu provedení však nakonec nedošlo, pravděpodobně proto, že se autor neodhodlal k požadovanému přepracování. A tak se Wolker dožil inscenace jenom poslední ze Tří her, a to zásluhou svého druha z Devětsilu, Jindřicha Honzla, jenž mu 8. října 1922 píše, že by litoval, kdyby ji neviděl na jevišti, »protože je divadelní a dobře proveditelná«. A hned mu předkládá návrh, jak by ji bylo lze přivést na scénu, a to tak, aby ji zahráli dobří herci a aby ji uviděli »po prvé dělníci komunisté«. Představuje si, že by Proletkult, osvětová instituce KSČ, pronajal »na jeden večer divadlo — v Národním by večer možná nedostal, ale za zkoušku by to stálo — ve Švandově divadle nebo v Tylově nebo Uranii« (byly to tehdy podružné scény: první z nich byla tam, kde nynější Realistické divadlo Zdeňka Nejedlého, druhá je nynější Divadlo Na Fidlovačce a třetí bývala v Holešovicích — pozn. vyd.) a že by tam bylo lze nastudovat hru s herci, které by sám autorovi poradil i sehnal. »Já sám bych rád režiséřsky dal se do práce... Aby nezůstalo na aktovce, mohl by se večer doplnit buď recitací, nebo tím, co bych navrhl a co bys snad přijal. Neumannovi (t. j. St. K. Neumannovi, jenž byl tajemníkem Proletkultu — pozn. vyd.) v radě Proletkultu tuhle věc přednesu a doufám, že ji přijme rád.« S povděkem ji přijal především básník sám, jemuž »toto řešení« — jak psal 11. října domů — bylo »jistě nejsympatičtější, zvláště když pro tendenci hry nebylo valné naděje pro její přijetí na některé z oficiálních scén«.

(KSR, 117.) Jedenáct dní později oznamuje, rovněž domů, že představení bude začátkem prosince (KSR, 119), ale již tehdy a znovu v pozdějším prostějovském dopise — z 12. listopadu (LP, 73) — vyslovuje obavu, aby je censura nezmařila. Premiéra *Nejvyšší oběti* se konala — za autorovy přítomnosti — dne 11. prosince v Tylově divadle v Nuslích za režie Jindřicha Honzla: představení úhrnem odpovídalo citovanému jeho návrhu, i samým pořadem, v němž byly předneseny také ukázky z Wolkrových veršů jednak Dědrasborem (Dělnickým dramatickým sborem), jednak Helenou Malířovou (viz Zdena Wolkrová, Jiří Wolker ve vzpomínkách své matky, II. vyd., Praha 1951, str. 181—185).

Po druhé vyšly *Tři hry* jako třetí díl posmrtné edice Díla Jiřího Wolкера, a to teprve v jejím druhém vydání (Praha 1926), znovu pak v jejích dalších dvou vydáních; od roku 1930 opětovně vycházely v prvním svazku souborného Díla Jiřího Wolkra, uspořádaného Miloslavem Novotným. Základem této naší edice je první knižní vydání *Tří her* (Kn), od jehož znění se uchylujeme k dřívějším textům zpravidla jen tam, kde běží o zřejmá tisková nedopatření, která autor při korektuře přehlédl. O rukopisech a časopiseckých otiscích pojednáváme úvodem v poznámkách k jednotlivým aktovkám.

Str. 137 *Nemocnice*. Den I, č. 23 (27. prosince 1921), str. 6—10 (D), na konci údaj: *V Prostějově 12. prosince 1920*. Třebaže básníkovi bezpochyby tanula již dříve na mysli, vysvítá z tohoto data, že svou *vánoční hru* napsal na poslední chvíli právě pro vánoční číslo týdeníku Den, jehož býval pravidelným spolupracovníkem. Přímo to přiznává jeho redaktorovi v dopise ze dne 14. prosince 1920, kde praví, že přijel z Prahy domů, do Prostějova, na vánoční prázdniny nemocen, že týden musil strávit na lůžku a že hru psal v horečce po celou noc; zároveň tam vyslovuje přání, aby byla v listě uveřejněna najednou, nikoli na pokračování. Rukopis, který byl předlohou časopiseckého otisku, se nedochoval. Sám autor ho neměl už ani tehdy, když připravoval knižní vydání *Tří her*, jak patrně ze zmínky v jeho tehdejší dopise (LP, 71), že musí někdejšímu redaktorovi Dne napsat o čísle, kde *Nemocnice* vyšla; odtud zároveň vyplývá, že časopisecký otisk aktovky byl předlohou jejího knižního vydání (Kn). V pozůstalosti se našel jen zcela zlomkovitý koncept bez nadpisu (r), psaný tužkou na třech stránkách (21,5×21, v archivu ZW), jenž úryvkovitě sahá od naší str. 141, 25 do str. 146, 33; na čtvrté stránce si autor poznamenal jen několik narážek z našich stran 141—143:

- I. [t. j. První nemocný]: Kdyby
 II. [t. j. Druhý nemocný]: Všiml jsi si
 I.: Copak ti říkala ta dáma
 II.: Mám tři svíčky
 I.: Chtěl bych vědět

V dalších poznámkách samozřejmě nevyznačujeme detailně rozdíly v interpunkci mezi konceptem a pozdějším textem, přihlížíme k nim však mezi *Kn* a *D*, pokud v *D* nejde o zřejmá tisková nedopatření a pokud nevyplývají odtud, že se v *D* zpravidla nerespektovalo Wol-krovo příznačné psaní čárky před pomlčkou. —

Str. 141: 24/25 první věta a poznámka v *r* chybějí; 30/str. 142, 4 v *r* chybějí, a tedy tam str. 142, 5 chybí též označení osoby.

Str. 142: 7 mi to jen *D*, *r*; 10/16 Tamhle až Směje se. chybí v *r*; 15 Oni mají *D*; 17/19 Tam, — až kousek. chybí v *r*; 21 vánoce, lidé! *r*; 23 nějak chybí v *r*; 24 poznámka chybí v *r*; 27 odešla. — Proč mi *r*; 29/34 v *r* chybějí; 35 papíru. *D*, *r*.

Str. 143: 1/2 I hvězdy až máme. v *r* chybí; 3 poznámka v *r* chybí; 6 brzy umře. *r*; 6/16 Jinak by až nepůjde. v *r* chybí; 13 přece. *D*; 19/24 v *r* chybějí; 29 slavnostně. *D*, *r*; 30 Nic tě nebolí? *r*; 32/33 Když jsem až nejvíc. v *r* chybí; 37 Mně dnes bolí *D*, *r*; 37/str. 144, 5 Kdyby až dovnitř těla. v *r* chybí.

Str. 144: 9 místo poslední věty v *r*: Dnes je Štědrý den. Zato tam dále chybějí 10/11; 10 syfilis ve třetím stadiu. *D*; 14 nešťastní. *D*, *r*; 15 až str. 145, 12 v *r* chybějí; 17 barů a v neděli *D*; 18/19 Dělal jsem to, co se mi chtělo dělat. *D*.

Str. 145: 3 ty prokleté *D*; 13 poznámka v *r* chybí; 19 obvaz *r*; 21 a 25 poznámky v *r* chybějí; 28 jsem nemocný. *r*; 31 ve tmě. *D*, jakož i *r*, kde je další věta: Nic mi neuděláte?; 32 a 33 v *r* chybějí; 36/str. 146, 22 v *r* chybějí, takže tam na 35 navazuje str. 146, 23 slovy: Dnes je; 37 Neudržíte jí. *D*.

Str. 146: 1/2 jí neudržíte *D*; 32/33 Rozžihá až třetí. v *r* chybí; 33 větou Za každého z nás jedna. se koncept *r* končí.

Str. 147: 8 Mám *D*; 11 že tu jsou *D*.

Str. 148: 2 štědrý] Štědrý *Kn*, *D*; 13 kruh rodící se *D*; 18 a ty sestoupíš *D*; 19 a půjdeš *D*; 29 jmeny *D*.

Str. 149: 4 k tobě posvátnou cestou, *D*; 5 mi přeletovalo. *D*; 7 aby jsi mi *D*; 19 čekat; *D*; 25 aby byla *D*.

Str. 150: 1 uhnulo jako *D*; 16 Od té doby on už *D*; 16/17 vojáčky. | A byl *D*; 21 dnes na Štědrý večer *D*; 24/25 nehraje, | zanechávají *D*; 28 v domě, *D*.

Str. 151: 4 rukama *D*; 8 Jak bys si se mnou mohl hrát, *D*; 14 chyba: tulák — *D*; 15 hlava omotaná bílými povijany *D*; 19 a nepotřeboval bych se *D*; 23 vláček, co jezdí *D*; 26 ať nezameškáme, *D*.

Str. 153 *Hrob*. Prvních šest scén vyšlo v časopise *Divadlo II* (IX), č. 16 (27. června 1922), str. 1—3 (*D*) s názvem *Vstupní scény dramatu Hrob*, s obojím mottem hry a pod čarou s poznámkou: *Hra byla zadána Městskému divadlu na Král. Vinohradech*. Další scény, sedmou, osmou a devátou, uveřejnil Wolker v *Hostu I*, č. 3 (prosinec 1921), str. 41—49 (*H*) s názvem *Tři lyrické scény z dramatu Hrob* a s dedikací *Svému otci*, načež tam následuje, před vlastním textem scén, toto vysvětlení:

Vnitřek kostela proměněného v lazaret. Okna rozbita, některé sloupy zborceny. V pozadí hrobka posledního vévody s nápisem:

Já žil a umřel. Chodče, stůj
a věz, že zemřeš také ty,
nech na pokoji popel můj,
sic zemřeš — Bohem prokletý.

Obsah předcházejícího:

Město je stíháno válkou, bídou a tříměsíčním slunečním úpalem, který vysušil všechny studny. Kněz s kazatelny prohlašuje přestrasenému lidu válku a sucho za trest boží, protože prý zemi a nikoli nebe chtěli učiniti cílem svého života. Slibuje lidu ještě větší tresty a pohromy, až z vyprahlé země zvedne se mor. Zatím generál na bojišti vítězí a předesílá posla. Lid přijímá vítězství ona neúčastně. Chce vodu, chce pít. Mezi raněnými je přinesen do chrámu též umírající hrobník, který pochovával vévodu. Blouzní, že ví o vodě. Nechce ale o ní povědět nic určitého. Generál přichází sám a je nepozorovaným svědkem výkřiků hrobníkových i beznadějnosti ostatních. Rozpálen svým vítězstvím, rozhorečněn svou silou — sám chce pít. Násilím vynutí na hrobníkovi slova: Pramen je v hrobě! a vypouští jej ze svých rukou uškrceného. Lid je zděšen. Generál ale rozrůstá se do strašné velikosti. Nad ostatní, nad Boha, nad sebe. Není pro něj nic, než on sám. Jde k hrobu, aby jej rozdrtil, ukojil svou žízeň a zvítězil nad svým vlastním vítězstvím. Právě v tom okamžiku, kdy rouhavou rukou dotýká se hrobu, klesne mrtev k zemi. Dlouho utajovaný mor v něm vybuchl. Všichni uprchnou — jen lékař zůstane.

V pozůstalosti se dochovaly tři rukopisy, psané — a většinou také opravované — perem po jedné straně listů vesměs očíslovaných autorem samým. První z nich, jenž byl nejprve předlohou pro otisk prv-

ných šesti scén v časopise Divadlo (*R 1*, v údajích o různocteních *R*), má 20 listů v obalu, na jehož první stránce je název časopiseckého otisku, obojí motto a text časopisecké poznámky pod čarou. V rukopise jsou rozličné poznámky a zásahy inkoustovou tužkou, nikoli autorovou, jež se týkaly grafické úpravy časopiseckého znění (*D*) a zejména v něm důsledně rušily odstavce v promluvách jednotlivých postav; později byly takovéto zásahy v rukopise škrtnuty, zřejmě pro sazbu knižního vydání (*Kn*); pro ni také je tento rukopis na obalu označen tužkou jako Hrob I. Ježto tedy časopisecký otisk (*D*) soustavně nedbá autorových odstavců — právě tak jako autorova psaní čárky před pomlčkou —, neuvádíme už tyto jeho odchylky v dalších detailních poznámkách. Z toho, co pověděno, zároveň plyne, že *R 1* byl předlohou nejen pro *D*, ale i pro *Kn*, jak ostatně vysvítá i z autorova dopisu ze dne 14. září 1922 (*LP*, 71), kde se při přípravě knižního vydání *Tři her* zmiňuje, že napřed musí rukopisy *Hrobu* »sehnat u Honzla«, t. j. u Jindřicha Honzla, jenž byl tehdy redaktorem listu Divadlo. Teprve pro knižní sazbu byla jména osob v *R 1* podtrhána červenou tužkou, jevištní poznámky zelenou; krom toho zaslouží povšimnutí, že třetí až šestá scéna byly tam autorem zprvu mylně označeny jako druhá až pátá. Rukopisná předloha pro časopisecké (*H*) ani knižní znění dalších tří scén se nedochovala, zato je v autorově rukopisné pozůstalosti předloha pro knižní sazbu zbývajících scén kusu, desáté až třinácté (*R 2*, v údajích o různocteních rovněž jen *R*), provázená na konci datem 9. X. 1921. Má 17 listů, vložených zas v obalu, na jehož titulní stránce je kromě názvu hry (k němuž je tužkou připsána číslice III., zřejmě na znamení, že běží o třetí část předlohy pro knižní sazbu) a podtitulu *Hra o jednom dějství* také obojí motto. Patrně to byl úvodní obal pro rukopis celé hry a podle toho, že k autorovu jménu je tam tužkou připsána Wolkrova pražská adresa, pravděpodobně v něm básník posílal rukopis *Hrobu* buď Jindřichu Honzlovi, nebo vinohradskému Městskému divadlu. Konečně se krom *R 1* a *R 2* dochoval průpravný rukopis celé hry (*r*); jen druhá scéna v něm ještě chybí, a tím si lze vysvětlit autorovo mylné číslování scén v *R 1*. Rukopis má 39 listů, na jejichž rubu bývají tu a tam autorovy poznámky a připomínky, hlavně tužkou, na konci rukopisu je údaj: 9. X. přepracováno.

Zřejmě tím autor mýlil přepracování prvního konceptu celé hry, ještě notně syrového, jehož text není ani rozvržen do scén. Koncept je psán tužkou ve třech nelinkovaných školních sešitech (*S 36*, *S 37*, *S 38*, v údajích o různocteních vesměs jen *S*), jen na lichých strán-

kách, kdežto na sudých nezřídka bývají autorovy poznámky, připomínky, doplňky, někdy také přepracované znění původního škrtnutého textu; zejména pokud jsou psány perem, vznikly pravděpodobně tehdy, když autor z tohoto konceptu psal rukopis *r*. První ze tří sešitů, o 36 str., má ve štítku autorův podpis, na titulní stránce název hry a podtitul *Hra o jednom dějství* spolu s poznámkou dole: *Začato r. IX. 1921 na Sv. Kopečku*; autorův koncept tam sahá až do prvních dialogů mezi Lékařem a Evou v 8. scéně. V *S 37* koncept pokračuje a zahrnuje ještě většinu 12. scény, přitom však autor původní znění 10. scény z větší části přepracoval a tuto novou její versi napsal na konec celého konceptu do dalšího *S 38*, str. 9—17, kde ji nadepsal *Přepracovaný III. díl*. Na předchozích stránkách 1—7 přináší tento sešit — úhrnem o 30 str., z nichž str. 21—30 jsou odzadu popsány autorovými úlohami ze studia franštiny — koncept zbývajících částí hry, provázený na konci údajem: 27. X. 1921.

Jak vidět, datace se neshoduje. Buď se Wolker zmýlil v datu 9. října na konci *R 2* a *r*, nebo v datu právě citovaném, což se víc podobá pravdě, třebaže ani básníkova korespondence nepodává jasnou odpověď na tuto otázku. Za předzvěst toho, že po *Nemocnici* pomýšlel na nový dramatický pokus, lze snad pokládat zmínku v dopise ze dne 17. března 1921 někdejšímu redaktorovi Dne: *»Přemýšlím o dramate.«* Ale teprve 5. srpna 1921, když mu ohlašuje, že se z domova chystá na Sv. Kopeček, vyslovuje už konkrétní předsevzetí: *»Dám se tam do dramatu.«* Ještě však 28. srpna — v dopise témuž adresátovi, již ze Sv. Kopečku — je rozmrzen nad tím, že *»stále se chce pouštět do dramatu«*, ale že *»nemá dosud dosti statečnosti a síly«*. Nicméně krátce nato, již dne 2. září — tedy zhruba ve shodě s datem uvedeným v *S 36* —, odtamtud oznamuje: *»Předevčtrem jsem se dokonce pustil do toho dramatu,«* a podotýká, že jeho skizzu, kterou právě dělá, bude *»muset spíše krátit a hutnit než postupně rozšiřovat k definitivnímu znění«*. (*LP*, 43—44.) V půli měsíce — v dopise z Prostějova dne 15. září Svatovi Kadlecovi — se zmiňuje: *»Já teď pracuji v potu tváří na dramate. Načal jsem ho na Sv. Kopečku v posvátné atmosféře; proto teď to s ním jde těžej; jako se vši práci ve městě.«* A obdobně si 17. září stýská, že vše, co na Sv. Kopečku začal, zůstalo stát. *»I drama. Ale až mě to dopálí, vrhnu se na to se zoufalým vztekem. A zdá se, že už mě to dopálí brzo.«* (*LP*, 47.) A po několika dnech — přesné datum bohužel chybí — píše Konst. Bieblovi: *»Sem tam potýkám se se svým dramatem. Nemohu to dělati pořád, neboť bych se velice podobal řezníkovi. Moje drama je totiž navýsost krva-*

vé.« Úhrnem se lze dohadovat, že Wolker napsal aktovku *Hrob* — v konceptu tužkou (*S*) a rukopis *r* — ještě doma, před svým odjezdem — v půli října — do Prahy, kde poté pracoval o konečném znění hry. Snad se k tomu vztahuje zmínka odtud v dopise z 30. října (*KSR*, 88) o »velikém literárně-dramaticko-finančním plánu«, který má v hlavě, který se zdárně vyvíjí a který by doma mohl být za 14 dní hotov, ale k němuž nemá v Praze dosti klidu a soustředění, takže jej musí odložit na vánoční pobyt doma, — a dojistá zpráva z 28. listopadu 1921, že přepracovával »dlohátánský dramatický příspěvek pro 3. čís. *Hosta*. (*KSR*, 94.)

Pro početnost textů, k nimž se v dalších poznámkách přihlíží, podáváme tam údaje o různocteních jen ve výběru. Zejména co se interpunkce tkne, uvádíme jen odchylky v *D*, *H*, *R* — nikoli v *r* a *S* —, a to jen takové, které mají význam pro intonaci věty. Obdobně pomíjíme v *r* a *S* odlišné odstavcování a podružné odchylky v slovním tvaru (na př. země — zem), u infinitivních koncovek (na př. odejít — odejít) i v pořádku slov, na př. pokud jde o umístění zvratného *se*, které se charakteristicky shoduje s nynějším usem spíš v konceptu hry než v jejím konečném znění. —

Scéna 1. *Str.* 159: 1 Po zemi leží ranění na slámě. *pův.* *S*; 2 jsou rozbita a sloupy místy střelami zborceny. *r*] jsou roztřískána a sloupy místy zborceny. *S*; 2 v pozadí uprostřed hrobka *S*; 3 Uprostřed až brána. *chybí v r a S*; 3/4 <Chvílemi> Dunění děl v daleku. *S*; 4 *S* kazatelny kněz. *S*; 4 Na kazatelně arcibiskup mluví k hloučkům vychrtlých *pův.* *S*; 4 Dole hlouček vychrtlých *r*, *S*; 5 starců *chybí v S*; 6 *v S* *chybí*; 8 spletli *S*; 8/11 *třetí a čtvrtá věta v r a S zprvu přehozeny*; 9 kolem bran města po tři měsíce. *S*; 10 vašeho mamonu *r*, *S*; 10/11 vaše stavení a sýpky <vystaveny ranám> roztříštěny v ssutiny od nepřátelských děl. *S*; 11 vaší nenávisti, — *r*, *S*; 11/12 vaší synové a vy sami *r*, *S* a *pův.* *R*; 13 *jen*: ran a vředů, *S*; 14 nečistým hovadům *S*; 15 smiluj se nad námi! *S*; 16/18 Ode dne až pastýřova. *v S* *chybí*, *zato na sousední str. z připomínka*: Začít smrtí vévodovou. *a na str. 4 věta*: Po jeho smrti postavili jste republiku a znepřátelili si celý svět.; 16 Od té doby, co *r*; 16/17 vaší nepravosti. *r*; 18/19 Mluvili jste rouhavé řeči *r*, *S*; 20 ráj, mnozí peklo. *r*, *S* a *pův.* *R*; 21 Tu chtěli jste *r*, *jakož i S*, *kde za touto větou škrtnuto*: O tom snili jste při lahvích vína a plných mísách.; 22 na svoji duši, *S*; 22 letí jinam. *pův.* *S*; 23 *jen* <průchodním domem> vlhkým průjezdem *S*; 25/26 Až konečně vzkypěla vlna jeho hněvu. Bůh na vás udeřil. *S*; 28/29 Všimněte si *jen*, jak zachránil *r*] *jen*: Aby zachránil *S*; 29/30 Po-

volal si je *r* a také *S*, kde však nezačíná nová věta; 30 k sobě, <ze Sodomy a Gomory, v předvečer války,> dříve než *r*; 30 než počal stíhati tresty hříšné. *S*; 30/31 Dal až rodině. *v S* chybí; 31/str. 160, 1 Pamatujete si, *S*.

Str. 160: 2 A mezi nimi *r*, *S*; 2 i sám *S*; 3 Zatím co on dlí *S*; 4/5 Bůh na vás seslal. *pův. r*; 5 Oh, *S*; 5/8 poslední Knězova věta tvoří *v R* a *r* nový odstavec; 6 neb obtížení trestem *R*] neboť obtížení trestem *r*] neboť <nejste hodni dnes toho> obtížení jsouce trestem *S*; 7 <ani> dotknouti se ani hrobky toho, *r*] ani dotknouti se toho, *S*; 10 přísný. Bůh je navýsost spravedlivý. *S*; 11/12 radovánkami a ohňostroji. *r*, *S*; 13 vyrovnati *S*; 13 jsou s to úkol *D*, *R*, *r*, *S*; 14 jste dosáhli? *S*; 14 Ó v blescích *r*] Ach v blescích *S*; 16 otepe *R*, *r*, *S*; 18 loví *S*; 18/19 urovnati, — *S*; 20 si rovni, *r*, *S*; 22/24 Stařec: až tobě: *chybí v r a S*; 23/24 moudřejším? *D*, *R*; 24 A hněv *r*, *S*; 25 nové a nejstrašnější. *r*; 26 *v S* chybí; 27 Už víte, hříšní, proč Bůh povel slunci, *r*] *v S jen*: Bůh povel slunci; 28 do morku kostí, *D*, *R*] až do morku kostí, *r*, jakož i *S*, kde *pův.* vysušilo; 28/29 už po šedesát dní <plní svůj> poctivě plní *S*; 29 věrně *v r* chybí; 29/30 Po celých až nepršelo. *v r a S* chybí; 31/32 s vyprahlým srdcem? *pův. S*; 33 napojíte *D*, *S*] ukojíte *r*; 33 matky, *chybí v r a S*; 33 Kněz *pokračuje v r*: Jen slzy máte, — a i ty brzy vám dojdou. *a v S*: Jen slzy máte, hříšní, — a brzy ani těch míti nebudete, neboť i ty na prach spálí ve vašich očích Hospodin.; 34/str. 161, 2 chybějí *v r*, 34/str. 161, 10 chybějí *v S*.

Str. 161: 3/4 Dřív jste mě nechtěli slyšet a smáli se mým <hrozným> výstrahám. Och, *r*; 4/5 v skrytu zhanobený *D*, *R*; 5/8 Jak jsem až metlo boží, — *chybí v r*; 8 Ó metlo *R*] Ó, metlo *Kn*, *D*; 8 Konečně přišel, — konečně je tady. O, jak jsem žíznil po něm. *r*; 9/10 *v r* chybějí; 11 ale *v r* chybí; 11/12 popadalo jako mouchy na hradbách a v předměstí, — statisíce vás teprve popadá, *S*; 12 <neboť> až *R*; 12 Mor a Cholera. *S*; 13 na této zemi, — *S*; 14 *v r a S* chybí; 15/16 *v r a S jen*: Lid se modlí. — Dunění děl.

Scéna 2. chybí v r i v S, ale v r si autor na konec předchozí scény připsal tužkou: Kněz sestoupí. Stařec. *a na rubu listu 2:* Kněz sestoupí s kazatelny a přijde stařec. Lid u něho hledá útěchu. A on ji dává.

Str. 161: 19 namahavě *R*; 31 tiší? Povězte mi, sestro *D*, *R*; 33 nemocní, — *D*, *R*; 33/34 ustrašení. *D*, *R*.

Str. 162: 4 trestá! *D*; 12 tvrdil pravý opak. *D*; 17/18 zanechavše mě *D*, *R*; 19 kolem mě *D*, *R*; 26 se mi udělalo *D*; 32 kdy *v D a R* chybí.

Str. 163: 5 mha, — *D, R*; 6 jí.« *D, R*; 17 je láska, — a láska je to, čím člověk strádá. *přv. R*; 22 Přijde mor? *přv. R*; 29/36 do kalendářního zápisníku na rok 1921 si Wolker pod názvem Hrob na str. 74 poznamenal a škrtl:

ŽENA: Vy vůbec o tom *k slepci* nemůžete mluvit. Vám je hej, — protože to nevidíte.

Kdežto na předchozí str. 73 je tam celá pasáž v tomto znění:

ŽENA *ke slepci*: Jak vy můžete o těch věcech mluvit, když jich nevidíte. Jak vy můžete znát jejich hrůzu. Mlíte raději. Vůbec dnes slepci jsou na tom nejlépe.

VOJÁK MRZÁK: Tak si vypíchejte oči, matko!

ŽENA: Kuš!

Str. 164: 2 nás, ubohé. *D*.

Scéna 3. Str. 164: 5 *v S* *chybí*; 6 vpotácí se několik *S*; 7 a raněných *chybí v r a S*; 8 a 10 jen Sanitní voják: *r, S*; 9 tu žádného. *D, R*] tu už žádného. *S*; 12 Nikdo neví, který je opravdu mrtvý a který opravdu živý. *S*; *mezi 12 a 13 v r* *jevištní poznámka*: Ranění z bojiště. *a v S*: Ranění bez nosítek a na nosítkách.; 13 Raněný do hlavy: Dejte *S a přv. r*; 13 kousíček *S*; 15 Druhý raněný: *S*; 15 Hoří mně *r*; 15 hlava. *D, R, r*; 15 I mně hoří v hlavě. *S*; 15 Poptopte mě! *r*] Chtěl bych ji celou potopit do vody. *S, kde následující poznámka chybí*; 16 Eva k raněným: *r*] Žena k vojákům: *S, kde pak nadále Žena místo Eva*; 17 lékaře Jana Filipa? *přv. S*; 18/22 Desátník: Viděl jsem ho před hodinou před hlavním útokem. Stál jsem vedle něho. Ale o páté zatroubili <a my jsme vyrazili. Dnes byl> k útoku. Vyrazili jsme a už jsme se neviděli. Byla mlha *S*; 19 A nevíte, *r, kde následuje další věta*: Povězte mi, povězte!; 20 a zmizel mi *r*; 21/22 Stál až za námi. *chybí v r*; 23 Nevíte, *S, kde vojáčku chybí*; 24 Víc toho tam leží, než stojí. *r*] Víc tam toho venku leží, stařečku! *S*; 25 Voják raněný do nohy: *r*] Desátník: *S*; 25 je ďábel *r, S*; 25/26 ďábelský plán. *r, jakož i S, kde je dále škrtnuto*: Sebral všechny síly, kde se vůbec dalo. Zdá se, že má něco hrozného za lubem. Důstojník tvrdí, že se to dnes rozhodne. A teď — — slyšíte, —; 26 bitvu. Všechny nás hnal *S*; 27 dobytek. A teď, — myslím, se rvou. Já jsem zůstal *S*; 28 že slunce mi spadlo na hrb, — *r*; 28/29 že na mě spadlo slunce, a zatím jsem si zvrtil nohu. *S*; 29 zatím mi *R, r*; 32 a 33 *v S* *chybějí*; 32 A vy *r*; 33 Voják raněný *D a přv. r*.

Str. 165: 2 už *v r a S* *chybí*; 3 Dřív než se mu *r, S*; 3 rozuteče! *D, R*; 4 Šeptem: *v S* *chybí*; 4 o těch hrozných desercích? *S*; 5 Voják raněný do hlavy: *D, r a přv. R*] První raněný: *S*; 5 Nemluv, — hlu-

páku. S; 5/6 bysme utíkali? Všude je to stejné. Nejlíp je zůstat S; 6 utíkali! D, R; 7 Však až přijde. *chybí v S*; 8 já jsem to r, S; 8/9 Byl jsem až v lafetě. *v S chybí*; 9 mám oheň v hlavě. r; 9 mně S; 10 *v S chybí*; 11 přes *chybí v S*; 12 krapku D, R, r, S; *mezi 12 a 13 v S*: <Matka: Nedala jsem malému> <Nemám mléko pro dítě>; 13 Raněný na zemi: S; 13/14 Nelži, couro, samas to vychlastala! S; 14 vidě? *v r chybí*; 16/17 kapičku, malou kapičku vody? Zde pro dítě. Hleďte, S; 18 *jen*: Sanitní voják: r] Voják: S; 18 mrtvé, S; 19 hubu, pse! r, S; 19/20 *před poslední větou poznámka*: Tiše k sestře: S; 20 kapičku vody. Kdyby S; 22 Dejte až pokoj! *chybí v r, jakož i v S, kde také chybí následující jevištní poznámka, zato tam Ošetřovatelka pův. pokračovala*: Všechny studny vyschly.; 23 Vidíte, jak to D] Hleďte, — tak to r, S; 23 pořád r, S; 24 lehnout na zem S; 25 to hněv boží. S.

Scéna 4. Str. 165: 26 *v S chybí*; 27/28 přinášejí doprostřed kostela na smrt raněného, s nimi jde lékař. S; 28 později kněz *v r chybí*; 30 *mezi první a druhou Starcovou větou v S škrtnuto*: Zemřeme jako vítězi i jako poražení.; 30 kulkou anebo chcípnout r] kulkou, nebo zemřít S; 32/str. 166: 1 Zapomněl jsem, co stálo v knihách; neboť nemám r] Zapomněl jsem, co jsem se učil z knih, neboť nemám S.

Str. 166: 2 a obvazků. r] ani obvazků, kterými <bych mohl vám dle svého umění pomoci.> jsem se naučil lidem pomáhat. S; 2 ruce, právě tak jako vy, a ty jsou prázdné, zatím co vaše jsou plny ran. S; 3 *v S chybí, takže tam Lékař pokračuje větami z 4/5*; 3 bez nohy D; 3 více D; 4 lékařem! D; 4 ten, který S; 6 *v r a S má druhá věta totéž znění jako první*; 7 *poznámka v r a S chybí*; 7 *v S je 8 až za 9, takže tam Kněz pokračuje větou z 9*; 9 vás u sebe r; 10 *v S chybí*; 11/12 *v S*:

VOJÁK TĚŽCE RANĚNÝ *strhává své obvazky; šileně*: Kdo zízníte?

Ke mně přistupte, kdo jste obtíženi! Já jsem lékařem. Já znám mast na vaše rány! Já vím o vodě, — o celém prameni, o velké záplavě, o stříbrné peřeji, o vodě, o vodě nebeské!!!

Po straně si autor k poslední větě později poznamenal: Přepracovat.; 11 a zakřikne *v r chybí*; 15 ho mluvit! S; 16 Žena s dítětem S; 16/17 *jen*: Pověz pro mě a pro mé dítě! S; 18 Na smrt raněný: Víím S; 19 Věřte mně, r, S; 20 umírám. D, R, r, *jakož i S, kde před další větou je věta*: Ach, můj Bože, — dej, ať nezemru, dokud nevyprávím.; 23/28 *chybějí v r, 23/33 v S*; 25 Knězi, — knězi, — D *a tak tam i dále*; 29/33 *Dal-li až ať mluví! chybí v r*; 34 Měl bys raději myslet na své

hříchy v této hodině. *r* (Kněz tam těmito slovy navazuje na svou první větu z 29) a *S*; 35 Raněný, lékař drží jej, aby nespádl: Myslím *S*; 35 na své hříchy i *r*, *S*; 35/str. 167, 1 Chci říci to, co jsem zadržoval *S*.

Str. 167: 1 měsíce. *D, R, r, S*; 1 Oh, toho *r, S*; 2 či nepovědět! *D*] či nepovědět. *R, r*] nebo nepovědět? *S*; 3 já jsem, *r*; 3/4 v *S* chybějí; 5 Vy si myslíte, *r, S*; 5 zatím jen rozvažuji, *r*; 6 slovem? *r, S*] slovem. *Kn, R*; 6/21 Nepovím, — až pověz! v *S* chybí; 7 povím, — zabiji vás. *r*, kde 7/21 a sám až pověz! chybí; 7 zemru co *R*] zemřu co *Kn*] zemru jako *D*; 13 kněz! Člověk posvěcený! *D*; 16/21 původní, škrtnuté znění v *R* je tam na rubu 16. listu: Pohleď jen kolem sebe a celé svědomí ti řekne, že můžeš mluvit. My chceme pít, tak strašně pít, že musíme pít. Hleď, moje dítě, — což i proti tomu nevíňátku stál by Bůh? Zbytek pasáže se shoduje s nynějším zněním; 21 nemůže! *D*; 22 můj, dej mi *r*; 22 jen.; Bože, jsi-li na nebesích, dej mi znamení! *S*.

Scéna 5. Str. 167: 24 v *S* chybí; 26 Raněný zvedá se na nosítkách do nadlidské výše. *r, S*; 26 místo druhé věty v *S*: Pohnutí.; 28 Svět je náš! připsáno v *S* na sousední str. 18; 28 jsou rozbiti na padrl. *S*; 28 na padrl! *D, R*; 29 kraj kolem města mokvá *S*; 30 si chybí v *r*; 30/31 Spát celé dny a měsíce, abyste si odpočinuli za všechny krvavé roky. Ale teď dejte *S*; 32 Pověz, jak se vše zběhlo! *S*; 33 To je dílo generálovo. *S*; 33 To on *r*; 33/str. 168, 1 Útok by se již byl zhroutil na Zelených kopcích. Byl to on, který vběhl do prvních řad <a křičel>, když se hroutily. *S*.

Str. 168: 1 Řval jako *D*] Zařval jako *r*; 1/2 Byl to on, který strhl hrstku *S*; 2 hrst *r*; 2/3 Ah, střeďte se *S*; 3 jen: On je hrdina. On je skoro Bůh. *S*; 3/4 vyhýbají a šrapnely jsou jen <gloriolou> svatozáří kolem jeho hlavy. *S*; 4/5 Ale ne, — nic víc nepovím. *r*] Ale ne, — neměl jsem to říkat. *S*; 5 Zakázal mi. chybí v *r a S*; 5 Rozkázal mi říci *r*; 5/6 Rozkázal mi, že nemám říci víc než: vítězství! Ostatní že poví sám. Přijíždí za mnou. *S*; 7 k sakru, už dejte *r*; 7 Ale teď dejte mi už, k sakru, pít! *S*; 8/10 druhá a třetí věta v *S* přehozeny; 8/9 Zdaž je vám, mrzáci, nemocní, hladní a žízniví, líp teď, *S*; 11 dál chybí v *r a S*; 11 ten, jehož *r, S*; 13 Běž k sakru, *S*, kde místo této první věty, dodatečně napsané na sousední str. 20, zprvu bylo: Nevím, co žvaníš, kněže. Cesta, kterou jsem běžel, páčila jak peklo a jako tvé oči.; 13/14 mi vyschly a hlava se mi pŕv. v *S*; 14 sklenici a vodu! *r, S*; 15/18 chybějí v *r a S*; 19 Lid: Raněný *S*; 20/21 chybějí v *S*; v *r* je mezi 20 a 21 škrtnuta pasáž:

náhle: Lékaři, uzdravím se, nebo zemru? Mluv pravdu!

VÝROSTEK: Smrt ti kouká z očí, staříku.

HROBNÍK: Hled, zde je má rána. V týle. Hluboko jde. A co krve vyteklo. Zemru?

LÉKAŘ: Všichni lidé se rodí v krvi, ale jen muži v krvi umírají.

HROBNÍK: <Zemru?> Tak tedy zemru?

LÉKAŘ: *mlčí.*

21 o vodě, starče! Dej *r*; 22 Hrobník křičí: *r*; 22 Já až zemru. *v r* chybí; 22/23 Raněný blouzní: Budiž toto znamení. Povím vám, než zemru. Než mě pochováte, jako já *S*; 23 Zemru — zemru, — pochováte mě, *r*; 23/24 Vždy jsem sázel *S*; 24 nerostly, a *S*; 25 *v S* není nový odstavec a chybí úvodní poznámka; 26 hrob. Jako *r*] hrob. Hluboký jako *S*.

Scéna 6. Str. 168: 27 *v S* chybí; 28 jevištní poznámka *v r* už na konci minulé scény; 28 tiše stane *S*; 28 a naslouchá chybí *v r a S*; 29 Raněný: Sedum *S*; 29 Sedum *R, r, S a všude dále*; 30 mrtvi. *D, r, S*; 30/31 Těžce až umru. *v r a S* chybí, místo toho *v r* jen: Ó, jak je mi těžké tajemství sedmi lidí! a *v S* spolu s předchozí větou: Já ještě žiji a tíha tajemství padla na mě. Ježíši Kriste! —; 32 *v S* není odstavec a chybí úvodní poznámka; 32 jsou jako oblaka, *S*; 33/str. 169, 1 Vidíte! až průvodě. chybí *v r a S*, místo toho *v obou*: Slyšíte zpívání?

Str. 169: 1 průvodu. *D*; 2 a silná. *D, R, r*; 2/3 byl bys jí *v* pohybu zastavil. *r*; 2/3 *v S* poslední dvě věty chybějí, místo nich jsou tam tyto věty, kterými Hrobník pokračuje *i v r*: Z oblak prší! Slunce kdosi zapálil. Cítím kolem sebe oheň, ale sám jsem ve tmě. a to jen s tím rozdílem, že *r* má *v* poslední větě místo spojky ale spojku a; 5 chybí *v r a S*; 6 starče, chybí *v r a S*, *v obou* také chybí druhá věta, zato *v S* zahajuje Posel větou: Oči se ti proměňují.; 7 Vidíte vítěze! — Žebrá. *r*] Vidíš vítěze, — před chvílí dobyl světa a teď žebra pro trochu vody. *S*; 8 Řekni svému *S*; 8 hrdina. Skoro *r, S*; 9/13 *v S* chybějí; 10 *v r* chybí poznámka; 14/17 *v S*: Pochovával jsem Vévodu. Má hluboký hrob. Hle, jeho rakev si přichází pro mě. Kolébá se na čtyřech stříbrných nohách. Proč jste tak ticho, ubožáčky. Zpívejte. Při Kristu Ježíši vím o vodě. Ale na sousední str. 22 autor připsal — pravděpodobně později — toto pokračování Hrobníkovy promluvy: Při Kristu Ježíši o ní nepovím! Mrtvé mstí Bůh. A nad tím si tam zapsal: Poznámka pro přepracování: Hrobař ať vidí *v* choré imaginaci nejdřív pochovávání Vévodovo, potom ať prohlásí, že ví o vodě.; 15 Lidé, — lidičky! *r*; 16 To až nadýmá! *v r* chybí; 18 *v S* chybí; 19 přistoupí náhle, *r*; 19/33 *v S* *zprvu* jen:

GENERÁL *vytrhne lékaři nemocného a zařve: Kde je?*
HROBNÍK: Tam — ukáže na hrob — — v hrobě. <Zemře.>
GENERÁL *jej vypustí z rukou a on padne mrtev do nosítek.*

Zděšení v lidu.

Později si autor na sousední str. 22 načrtl rozšířené znění výjevu:

GENERÁL: Kde je? *Uchopí jej.*

HROBNÍK: Generále, neptejte se, nebo zahynete.

GENERÁL: Babo, — cítíš v mých rukou sílu, která se nikdy nelekala.
Čím bych mohl teď zahynouti? *Pověz!*

HROBNÍK: *Nepovím.*

GENERÁL: Tedy dovedu svýma rukama z tebe vymáčkout tajemství. *Sevře ho v hrozná objetí. Pověz, — nebo tě zabiji!*

HROBNÍK *v posledním tažení: Tam v hrobě!*

Pravděpodobně ještě později si autor na téže stránce perem poznamenal pod touto pasáží (viz v tištěném znění str. 169, 28): Hrobník: Budu mlčet jako hrob.; 21 *v r chybí*; 23/24 *v r jen*: Babo, — cítíš v mých rukou sílu, která by se kdy čeho lekala? *Pověz!*; 25 *v r chybí*; 30 *jej rukama kolem r*; 30/31 *přes tvá zbabělá ústa. r*; 32 — je pramen. *r*; 34 *jste ho, r, S*; 35 *v r a S chybí*.

Str. 170: 1 oživil jsem v něm r, S; 2 druhá věta v r a S chybí; 3/4 v S jen: Rozhlíží se. zato na sousední str. 22 poznámka: Mrtvý musí být odnešen.; 5 Ach vy S; 6/7 Přicházím ze středu svých vojáků, kteří r a pův. S] Přicházím ze středu těch, kteří S; 7 světa. D] svět <aby zavedli na něm železný řád spravedlnosti>. S; 9 na mne, — D; 9 jedním plamenem. S; 10 Vítězství! v r a S chybí; 12 <Vyrostl jsem> Pobil jsem nepřátele a z jejich mrtvol unikají poslední kapky krve. Potoky S; 13/15 Zatím co až vody. chybí v r a S; 13/14 vojáci zpilí nadšením pronásledují R; 15/16 věta začínající se citoslovcem Oh, — následuje v r a S až za další větou; 15 A bude r, S; 16 Brzy se krev jejich vypaří v rudé r] <Nechť si slunce praží.> Brzy <vystoupí> vypaří kovově rudé S; 17 způsobil ten déšť. S; 17 déšť. R; 18 žalúdky R, r, S; 18 a zbabělé r] a bezzubé S, kde 17/18 pův.: Naplní se vaše studny, naplní se vaše žalúdky. Naplní se vaše bezzubé; 19/20 v S: Stařec: Bezbožně mluví. Bezbožně mluví. Hřůza poslouchat!; 22/23 žízeň horečně se prolamuje r, S a pův. R; 23/24 před hodinou S; 25 ještě šileněji. r, S; 25/27 Prokletí až žízeň. chybí v S; 25/26 i nad vlastním vítězstvím. r; 27 A proto r, jakož i S, kde předtím škrtnuto: Zbabělci, kteří jste se lekli; 27 Jsem vítěz (mezi obě slova autor nadepsal voják) a nebudu S; 28/29 Že až hrobě? chybí v S, kde autor pokračoval nedopsanou a škrtnutou vě-

lou: Utišil jsem dřív žížeň vítězstvím nad lidmi, — utiším ji i teď vítězstvím nad <vaším strachem> ufnukanou horečkou, <nad vašimi zbabělými srdečky, které přísahají>; 30/34 *v S* chybějí, takže tam pak místo Chlapce Generál sám: čte nadpis na hrobě vévodově; 35/str. 170, 2 *v D* tištěno nikoli *v podobě veršů*.

Str. 171: 2 zemřeš Bohem prokletý. *D, R, r*] *v S pův.*: zemřeš třikrát prokletý. a autor si tam znění nápisu ještě zvlášť napsal — i s opravou tohoto původního znění — na přidešší sešitu; 3 Stařenka *S*; 4 chyba: nepohněvej Boha! *D*; 5 zemřeš Bohem *D, R, r*; 5 Generál směje se: Haha, já že bych zemřel — prokletý? *S*, kde dodatečně vepsáno právě tak jako 6 (kromě poznámky) a 7; 8/9 Stařena: až místo? chybí *v S*; 9 Co až místo? chybí *v r*; 10/11 kostmi a masem žebrovi kostela *r, S*; 12 Kde jsi, až Bože? chybí *v r a S*; 13 Vítěz, který žízni. *r a S*; 14 A ty, šedivá mrtvolko v uschlé rakvi, — ty se mi chceš stavěti v cestu? *S*; 16 ty se mi chceš stavěti *S*; 17 co není. *S*; 17/18 Neboť není nic *r, S*; 18 ohmatati <svýma> rukama, co mohu sevřítí *S*; 19 strašlivě *r*; 19 je mi tak dusno, je mi tak strašlivě *S*; 20 Uhněte z cesty, — vítěz *S*; 22 svoji chybí *v S*; 22/23 když mimo tebe není nic víc *D, R, r*; 24 červíčku, *S*; 25 *v S* na závěr poznámka: Jde k náhrobku, srazí na kolena lékaře.; mezi 25 a 26 *v S*: Lékař: Zahyneš, generále! a na sousední str. 28 připsáno: Žena lékařova: Můj Bože!; 26 a část lidu: Ať *r*; 28/29 Generál na prvých schůdcích zavravorá a dunivě dopadne na zem zčernalý v obličejí. *S*; 28 na prvním stupni hrobky *R, r*; 28 zčernalý *r*; 30 Lékař skloněný nad ním: *r*] Lékař, skloniv se nad mrtvolu, vyděšeně: *S*; mezi 30 a 31: Zděšení. Hluk. *r*] Zděšení v zástupu. *S*; 31 jen: Hlasy: Prchněte, — *r, S*; 32/33 Nákaza... — Všichni zahyneme. — Rouhal se. Trest boží. — Prchněte — přemožení. *S*; 34/35 a slepce, až nepovšimnut je *v R* připsáno tuškou a chybí *v D, r*, jakož i *v S*, kde místo toho: a jeho ženu, která sedí schoulena v koutě.

Scéna 7. Str. 172: 1 *v S* chybí; 2 Zemřel. Strom *H, r*; 2 Zemřel. V okamžiku jako strom rozdrčený bleskem. *S*; 2 A já jsem cítil pův. *S*; 3 každý jeho krok, *S*; 3 blížil se ke svému *r*; 4 A nemohl *r, S*; 4/5 nikoho, kdo *H, r, S*; 6 sám *v S* chybí; 7 v obličejí, opuštěný ode všech, nenáviděné semeniště bacilů, <postrach> smrti. *S*; 7 opuštěný ode všech z hrůzy. pův. *r*; 8 za slovem nemluvil, škrtnuto *v S*: neboť tvým úkolem bylo zabíjeti a mým; 8 <tě> tvoji sílu *r, S*; 9 ran tvých vojáků. *S a pův. r*; 9/10 když jsme zůstali sami, — samotní v tomto černém světě, — *S*; 10 a 13 na mě *r, S*; 11/12 které jimi nemůže projít. *H*] které mi chceš povědět. *r, S*; 12 Co až pově-

dět? *v r a S chybí*; 12/13 Zdá se mi, jako by přecházela z tvých úst na mě ohromná tíha; jsem tu *S*; 14/16 Hle, — až zdechlinu. *chybí v S, kde místo toho jen*: Nemám ji s kým rozdělit.; 14/15 i ti nejtíže zranění vybelhali ven položení *r*; 15/16 I až zdechlinu. *chybí v r, kde si autor dodatečně mezi řádky připsal jen připomínku*: I zbabělí; 17 *v S pův.*: já jsem lékař a znám; 17/18 mrtvý, nemocný! *H*; 19 *v S nezačíná nový odstavec a jeho první věta je tam podtržena*; 21 právě *chybí v r a S*; 21 aby vyrval jsi *r*; 21/22 aby vyrostlo první písmeno záchrany. *S, kde tato i další věta je dodatečně připsána na sousední str. 30*; 22 už jsi *r, S*; 23 Je mi, *r, S*; 23 by jsi *r*; 23 jehož nebyls s to, *r, S*; 24 na mě. *r, S*; 25/26 vás, lidská ústa, *r, S*; 26 krvavým ranám, které *S*; 29/30 ve vás, jako je studna v lese a les v jejích zrcadlových vodách. *r, jakož i S, kde pův.*: jako <studna lesní> <studna, obřezající lesy a nebe.> studna v lese

Scéna 8. *Str. 172*: 31 *v S chybí*; 32 žena lékařova, *chybí v r, kdežto v S celá poznámka*; 33 mi <ústa,> oči *S*; 33 Abych <mluvil,> viděl *S*.

Str. 173: 1/2 a má bolest je *S*; 3/4 Proč postavils mrtvého *S*; 4 a hrozné slovo k jedinému *r, S*; 5/6 Nemohu až napojen. *chybí v r, jakož i v S, kde místo toho*: Věřím v tebe. Proč zabil jsi [toho], kdo věře jen v sebe, v tebe nevěřil?; 6/7 Proč zabil jsi jej právě v tom okamžiku, kdy silou *S*; 7 svoji žizeň? *r, jakož i S, kde zájmeno podškrtnuto*; 8 *v S věta pův. pokračovala*: snad to byl tvůj pokyn, že někdo jiný je vyvolen, že ten, kdo ... *ale autor si dodatečně poznamenal na sousední str. 32*: to mu [lékaři] řekne Žena v návalu zlosti nad mrtvolou.; 9 Žena lékařova: *S, kde nadále pak jen Žena*.; 9 tiše *chybí v r a S*; 9 Petře, — Petře! *S*; 10/11 *chybějí v S, ale na sousední str. 32 si tam autor poznamenal*: Lékař neslyší první volání.; 10 neslyše jí *chybí v r*; 12 zmateně *chybí v r*; 12 Kdo jsi? *S*; 13 Žena bolestně: Ty *S*; 13 nevidíš, — ty mě *r, S*; 13/14 Toho až miluje. *chybí v r a S*; 14/15 Jsem tvoje, žena, která tě miluje, a milenka, která tě čeká. A ty jsi mě nepoznal. *r*] Jsem tvoje žena, kterou jsi nepolíbil <celé dlouhé> tři měsíce, jsem tvoje milenka, která <umírá touhou po tvých rtech> umírala <přes noc v úzkostech o tebe> pro tebe v úzkostech <a přes noc v bolestné touze po tvých rtech>. Jsem ta, která tě konečně nachází na strašném místě, z něhož všichni <uprchli> hrůzou uprchli, — <ta, která> a pokorně čeká, že ji najednou uvidíš, zavoláš <a>, obejměš <svýma ramenoma> a přitiskneš k srdci. — Jsem ta, kterou jsi nepoznal. *S*; 16 Lékař u ní: To *S*; 17/19 Z veliké až morem. *v S chybí a místo toho je tam tato*

pasáž, škrtnutá až na první větu: Ah, poznávám tě podle tvého červeného šátku. <Ten červený šátek, který měla jsi na sobě kterého[si] krásného dne v polích.> Neměla jsi ho na hlavě tenkrát, když jsem tě po prvé potkal?

ŽENA: Ano, měla. Pamatuješ se? Pamatuješ se na onen krásný den v polích u Nového Světa? Pamatuješ se na řady zlatého obilí, na zelenou mez, hlas skřivánčí a měkkou, poddajnou travu?

LÉKAŘ: <Je to tak daleko jako> <Pamatuji se> Ne, — nevzpomínám. Je to tak daleko. Tyto tři měsíce položily mezi tenkrát a dnes velikou dálku. Anebo snad daly mi jiné oči. Tvůj šátek svítí z daleka jako hvězda. Mnoho jsem prožil.

18 jen *chybí* v *r*; 20 *Jsi až vidím. v S chybí. 20 Jenom tebe r*; 20 Oh, — nepřestals *r*] A nepřestals *S*; 21 Jak dlouho *r, S*; 21 Celé až měsíce. *v S chybí, místo toho věta (viz 18 v našem textu):* Kdo miluje, bojí se o srdce toho, koho miluje.; 22 že ty nechceš *r, S*; 22/23 v ulicích, nemocnicích i za městem. *r*] po ulicích, nemocnicích, za městem. *S*; 23/24 Zdálo se mi, že tvé srdce, *r*] Zdálo se mi, jako by tvé srdce, *S*; 24/25 pevně třímala v rukou, *S*; 25 vytéká mi z nich jako voda *r*] vytékalo mi z nich jako voda *S*; 27/30 *pův. v S:* I mně se zdá něco podobného. <Abych dovedl snést utrpení, příliš smísl jsem se v zástupu stejně bídnych a bídnejších. Abych mohl pomoci> Bída a touha pomoci vehnala mě do zástupu bídnych a ještě bédnejších <a spájela mě s nimi ve veliké společenství>. I moje srdce roztavilo se v ohni tohoto velkého společenství, aby rozteklo se mezi ně na všechny strany. Nedovedu dnes sebe vyřaditi; ztratil jsem se sám sobě a vím, že tak muselo být. *S výjimkou první věty je celá tato pasáž škrtnuta perem a místo ní na sousední str. 34 připsána první věta nynějšího znění. In margine věty Bída a touha pomoci připsal autor otazník a na str. 34 si poznamenal věty:* Ztratil jsem se mezi nimi. Nalezení bude v činu. *jimiž už anticipoval Lékařova slova na str. 177, 5/6; 28 které pro sebe H, r; 28 si držeti. r, S; 29 sami sobě. r] sami v sobě. Kn, H; 29/30 roztavila do zástupu stejně bédných. Víím, že muselo tak být. r; 31 začíná S 37; 31 Že muselo? — o ne, — nemuselo. r] Že tak muselo být, — oh ne, — ne, — nemuselo. S; 31 nebyvala přišla S; 32 u mě. r, S; 33 mohla střežit r; 33 mohla střežit, doma, mezi svojí náručí, S; 33 vpíjet se r; 33/34 byla bych mohla vpíjet se <tak hluboko do tvých očí> tvýma očima hluboko do tvé duše, S; 34 znát r, S; 34 vycítit r, S; 35 řídit je r; 35/36 řídit je svou láskou a ženskou důvtipností tak, S; 36 nikdy *chybí v r a S; 37 Neboť chci, r, S; 37 abys ty byl S.**

Str. 174: 5 v *S* místo první věty: Ne, — <toho jsem neřekl>. Miluji tě. Jinak tě miluji.; 7 Ne, ty mě nemiluješ. *S*; 10 jsem se vždy štěstím *S*; 12 Ne. Říkáš *S*; 12 tak přísně. Jako bys mě *r*] tak přísně. Tak přísně, jako bys mě *S*; 13 Velká láska není labužnictví, velká láska je přísná. *přv. S, kde konečné znění se shoduje s nynějším, ale na sousední str. 2 si autor poznamenal*: Ne ty, ženo, se domáháš velké lásky, ale já.; 14 jsem za tebou, abych *S*; 15/16 Abych si tě odvedla zajatého svým <sladkým> poselstvím. *S*; 17/18 jsem se nedotkl tvého těla, ale nezapomněl jsem je. Proměnil jsem je ve svých *S*; 18/19 Proměnil jsem sálavý plamen v bílý obvaz. *r, S*; 19 obvazem.] obrazem. *Kn, H*; 19/20 mezi ranami a chtěl jsem je zahojiti. *S, kde další věta chybí*; 20/21 a musel jsem až slabostí. *chybí v r*; 22 Můj bože, — *r, S*; 22/23 mluvíti, — že ti nerozumím. *r, S*; 23 neptáš se mě, — *S*; 24 v *S* místo první věty: Podej mi ruku, ženo.; 24 o velké *H, r*] v. slavné *S*; 26 *S* Bohem? O nikoli! *r*; 26/27 Ne s bohem, — s mrtvolou, — s morem! Se zpupným belzezubem, který *S*; 28/29 smrt a žízeň. Který i tebe mi odňal, přeměnil a zničil. Který se rouhal — <pes> psina ďábelská —, a zpitý vlastní krví, poslintal *S*; 30 v *S* *chybí, takže tam Evina řeč pokračuje*; 32 může se uctivě jej *r*] může se hrobu *S*; 33/34 Ó, jak ho nenávidím i po smrti! *r, S*; 35 Lékař říká si: Jen *r, kdežto v S poznámka chybí*; 36 Věřím. v *S* škrtnuto; 37 miluješ a musíš milovat! Ó Petře, — *S*; 37/str. 175, 1 klečím teď před tebou *S*.

Str. 175: 1 býti *H, r, S*] být *Kn*; mezi 3 a 4 škrtnuto v *S*:

Petře, — <bylo to> předvírem <v noci, když> zaklepalo na mé srdce.

<Petře, bylo to> Včera <v noci, když> do něho vešlo, zcela otevřeného.

<Petře, bylo to> Dnes v noci <kdy> promluvílo.

Za 4 škrtnuto v *S*:

<Mám v sobě tvůj život.> Neopustíš mě!

Ve svém životě mám i tvůj život.

Ó, neodejdeš mi, nezemřeš mi. *Vběhnou si do náruče.*

5 sklesle *chybí v S, kde však 5/6 jsou až za 15*; 5 mě *H, r, S*; 7/12 *chybějí v S*; 10 jsme ho *r*; 10 Předvírem *r*; 12 A dnes *r*; 13 Ach ženo, — jak jsi strašlivě dobrá. *S, kde nad touto větou připsáno*: Ty že máš dítě, ty že máš dítě!; 13/14 jsi přišla říci mi to *r*] přišla jsi mi <povědět> říci to *S*; 15 v *S* věta pokračuje: jako ozvěna jde za hlasem, který volá.; 16 neodejdeš, — teď zůstaneš u mě, —

musíš, — dítě S; 17 zemřela, — my bychom S; 18 mrtví. H, r; 18/19 Ne, — teď vyplňuješ moje náruči S; 19/20 moji náruč, r; 19 velká, živoucí r a S, v obou chybí další poznámka a v S věta pokračuje: ó svatá hodino. <Cítíš jak rostou mé prsy, jak proměňují se>; 20 tě a hmatám S; 21 slyšeti můžeme to, S; 22 cítiti můžeme to, S; 22 ale hmatati můžeme jen S; 23 v S místo posledních dvou vět jen: Jsi a jsi můj!; 24 Vem si r; 24 Zde máš moje ústa, zde prsy, a oběma rukama <uchop> <obejmi> sevři S; 25 a ber S; 25/26 pův. v S: žíz- ním, c e l á jsem žízeň, jediná, strašlivá, neukojitelná žízeň. *kdežto ny- nější znění dodatečně na sousední str. 6*; 27 Okolo chrámu jde procesí. S; 29 ó Pane] o pane Kn, r, S; 30 a 32 My všichni lidé žízňáme pův. v S; 34 v r a S chybí; 35/36 Slyšíš, — to jsou oni. Hlasy volající. A já se ozývám. Já se musím ozvati. S.

Str. 176: 1 v S jen první věta: Nevolají tebe.; 3 druhá věta v S: Já jsem ten, který je slyší. S; 4 Docela malé dítě uprostřed r] Do- cela malé naše dítě uprostřed S; 5 A ty mě S a pův. r; 5/6 Dotýkáš se téměř mého srdce, laskáš je ve zlatých [?] rukou. A oni S; mezi 7 a 8 škrtnuto v S:

LÉKAŘ: Osvobodit pramen.

ŽENA vykřikne hrozně: Ne!

8 Oh ženo, S; 8/9 na mě a sestup hluboko očima r, S; 10 Jak až sílu! chybí v S; 10 o svoji r; 10 Čím víc S; 11 tím více jsem sám a tím více se bojím. r; 11/12 tím víc jsem sám, neboť musím se s nimi S; 12 s nimi chybí v r; 12 z druhé r, S; 13 slovy Bylas mi začíná nový odstavec v r, *kdežto v S je už před těmito slovy zahájen větou, jež v dalších textech chybí*: Láska ležela mezi námi.; 13/14 před slovy V tvých očích je v S a pův. i v r věta: Na bílé posteli hořel náš svět.; 14 jen: Viděl jsem S a pův. r; 15/16 jabloně, květy, oblaka, věci tiché a obtížené krásou. S; 15/16 těhotné <krásou a> štěstím. r; 16 za dvojtečkou: nic jiného na světě není mimo tvé oči, které jsou můj <svět> vesmír. r] jen: tvé oči pohltily svět. S, kde poslední věta odstavce chybí; 18 A náhle r, S; 18 Proč stotisíc ran r] Stotisíc ran S; 19/22 na nosítkách a ubožáci řvali mi do úst a očí svoje bolesti. To už nebyl svět v tvých očích. <To nemohlo být v tvých laskavých očích.> V tvých očích nemohl nikdo umřít S; 20 svoje bolesti? Či aby mě r; 22 nebo přijící. r; mezi 24 a 25 si autor v S na sousední str. 8 připsal, ale pak škrtl: Ne ty, ale já se dožaduji lásky.; 25 A i toho r, S; 25 ho dobytí r] se ho zmocniti S; 28 líbezná jako r] líbezná, jako Kn, H; 28 Láska, která je mezi mužem a ženou, je líbezná a měkká jako S; 29 a svoje bolesti. S, kde poté škrtnuto: Ale svalila se na ně

ohromná tíha. Bolesti všech. Radosti všech. Tato naše láska je roz-
 drcena.; 30 všech, — slyšelas, S; 32/33 Láska potřebuje velkého světa
 a celý svět bez mezí. S; 33 světa, — bez mezí. r; 33 na hoře. S, kde
 ostatek věty chybí; 35 pojď se mnou a pomoz S; 35 pomoz r; 36 mezi
 všemi. r] mezi všemi a připsáno: námi, ať to, co mě váže, je mi
 ničím. S; 36/str. 177, 4 Ne ty až navzdory. chybí v S, kde si však
 autor na příští str. 12 takto načrtl smysl chybějící pasáže:

růst strach — nebezpečí
 / |
 Strom, h a l u z e, — bouře

37 pův. v r: o vyšší lásku.

Str. 177: 1/4 nebeře mě jen tak, jak <jsem> stojím <pro potěchu
 svých smyslů>, — ale tak, jak rostu, se všemi výhonky, se všemi
 haluzemi, i s těmi, a snad hlavně pro ty, — které vyrůstají <na-
 vzdory vichřicím, bouřím a blesku.> na nejvyšším vrcholku vichřiči
 navzdory. r; 5/6 obě věty si autor načrtl už v S 36, na str. 34
 (viz pozn. k str. 173, 27/30), a znovu nyní v S 37, už na str. 2, tento-
 krát perem: Ztratil jsem se. V činu budiž mé nalezení.; 5 Říkal jsem
 ti před chvílí, že jsem se ztratil S; 5 opětné moje S; 8 pův. v S:
 Osvobodím vodu.; 10 Ne, Petře, — pro Ježíše Krista ne! Jdeš S;
 12 příkazu. r, jakož i S, kde Lékař pokračuje: Bůh ve mně žízní.
 a po straně autor připsal, ale škrtl: I já žízním žízní veškerenstva.
 Je mi, jako by Bůh ve mně žíznil. (viz 19/20); 13 se sebe svoje šaty:
 r, S; 13 Petře, až nesmíš! chybí v r a S; 13 Petře, Petře, z tvých r, S;
 14 strašlivá žízeň. r] nejstrašlivější žízeň. S; 15 zůstala čistá a plná
 r] zůstala čistá a plná a krásná S; 15 po dny hladu a bídy. S; 16 Oh,
 S; 16/17 čarovným chybí v S a pův. v r; 17 skály chybí v S; 19
 a sebe bych jím S; 19/20 Ale jen já nežízním. S; 20 Osud ve mně
 žízní. H; 21 první dvě věty chybějí v S; 21 O, nechoď r; 21 Hrob
 je mrtvý. S; 21/22 Hrob nedá vody. S, kde i v r mezi touto a další
 větou: Já jsem dvojité život.; 22/23 v r i v S napařád tvary mě; 24
 v r i v S poznámka chybí, zato v r: Bože, Bože, — dej mi sílu, ať
 vytrvám! kdežto v S jen: Bože můj!; 25 Hleď, — válka je skončena.
 Odjedeme S; 26 Kde je zelená tráva, květiny a ptáci. S; 27 V něm
 až dítě. chybí v S; 27/28 Budu tě milovati. Budu ti sloužiti r] Tam
 tě budu milovati. Budu ti sloužiti S; 28 jarní sen. A ty budeš r, S;
 29 s dítětem, rýti v zahradě, zalévat štěstí a číst radostné knihy. S;
 30 v S chybí, takže tam 29 navazuje přímo na 31, ale na sousední str.
 12 si autor načrtl:

LÉKAŘ: Milovati v růstu je více než milovati věčně.

Láska je něco stále nebezpečného.

O jak je dobře, když o nás se bojí.

Muži zženštilí v objetí.

30 *v r si autor dole pod čarou k této Lékařově větě poznamenal: At připomene: je nutno pomáhati, — i když nelze pomoci. Je nutno pomáhati, — i když Bůh by nechtěl.; 31 první věta v S chybí; 31/32 Odejdem strašně daleko a už se nevrátíme. r] Odiedeme, odjedeme a už se nevrátíme. S; 33/34 Byli až nehřešíme. v S chybí; 33 plní H, r; 33 neřestí r; 34 a ani nezhrěšíme. r; 34/35 Jenom když my sami jsme S; 36 že toto S.*

Str. 178: 1 mě. r, S; 2 Neboť na muži S; 3 součet svého S; 3/4 je velká proměna. S; 4/5 Každý musí projít životem a změnit něco. S; 5 a. 6: beře r, S; 6/7 Dostal jsem S; 9 Ano, toto jest láska, a to taková, která vystoupila ze zdí srdce na světlo dne. S; 10 od lásky, která r, S; 11 Vše veliké r; 11 Neboť vše veliké na tomto světě je viditelné všem jako S; 13/14 v S chybějí; 13 <Co chceš ode mne, Petře? Nerozumím. Bojím se každého slova.> Nerozumím ti, Petře. Co chceš ode mne? r; 14 a <to je vše> strážet. r; 15 Ty jsi mojí bolestí, protože nechápeš, — dítě je mojí radostí, protože se narodí a pochopí. S, kde Jdu. je škrtnuto; 16/18 v S:

ŽENA: Zapřísahám tě, Petře, — při našem prvním políbení.

LÉKAŘ: Jdu.

ŽENA: Zapřísahám tě při naší noci svatební.

LÉKAŘ: Jdu.

ŽENA: Zapřísahám tě při životě svém a při životě dítěte, které se ze mne narodí.

16 tě, při naší H] tě, Petře, při naší r; 19 Lékař: Musím. Odstrčí r, S; 19 a jde se sepjatýma rukama k hrobu. S; 20/21 Ne! Ty nesmíš zahynout! Tebe miluji! r] Ne, ty nesmíš zahynout. Ty nesmíš! Tebe miluji. S; 21 A proto... proto já otevru S; 21 ty nezahynul. r, S; 23 Předběhne jej, vyskočí S; 25 a 26 jsou v S přehozeny: za 26 poznámka Omdlí a 25 tam zní:

LÉKAŘ přiskočí, aby jí pomohl zpod kamene, který odsune: Ženo, — ženo, — Evičko! Odnáš ji v náručí a pokládá ji na slámu v popředí jeviště.

29 ó Pane!] ó pane! Kn, H, r, S; 34 v r a S chybí; 35 vyprostí ji zpod kamene: r (v S poznámka chybí); 35/str. 179, 2 Lékař: Evičko, — probuď se, — čím bych tě vzkřísil? Otevři oči! Ne, nic, — nic se ti nestalo. Byl to zázrak. Jsi celá. Nemáš rány na svém těle. Kámen S.

Str. 179: 1 Boli? až ne! v r chybí; 1 Ne, nic — nic se nestalo! r; 3 jako celá krvavá. Můj Bože, jak je strašlivo být člověkem! r, jakož i S, kde je strašlivé; 5/6 v S:

ŽENA nemohoucně se vztyčuje, zírá ztrnule před sebe, tiše: Srdce mi puklo!

LÉKAŘ: Srdce — srdce.

ŽENA: Dítě ve mně <zemřelo.> zabili! Šíleně vzkřikne. Je mrtvé, mrtvé, už nehýbá atd.

7 do mě r, S; 9 nejsi věčné světýlko, — r, S; 11 Evo? r, S; 12 Běž, — pryč! Nedotýkej se mě. Ty jsi ďábel. Vyrostly ti dvě dýky místo rukou. Dva hadi místo očí. S; 13 jde Bůh. Jakou má směšnou čepici. Pozdrav vás pán Bůh, S; 14 poznámka v S chybí; 15 poznámka v r a S chybí; 15 Tys ho zabil. Kamenem! r] Koho to zabil? Proč jsi ho zabil? Kamenem. S; 15/16 Bůh až kamenem. v S chybí; 16 <člověka> dítě r; 16/19 vhodili po mně chlapci <maličkým kamenem> kamínkem. Zasáhli mě pod copánkem. Krev crčela potůčkem. Další věta chybí. r] tož po mně vhodili jednou chlapci kamenem. Zasáhli mě pod copánkem. Krev běžela potůčkem. To nebyla krev, to byla červená mašle. S; 19 uzounká červená H; 20/21 do mě tak velikým balvanem. Dívejte se, jaký ten Bůh drží kámen. Chce <mě udeřit> ho na mě spustit. Takový strašlivý, těžký kámen. Hrůza. r; 20/22 v S jen: A ty do mě takovým balvanem?; 23 poznámka v S chybí; 23/24 Nedotýkej se mě, — nedotýkej se mě! Ty jsi muž práce, ty jsi muž činu. S; 24 Ty vše r, S; 24 co až rukou chybí v S; 25 jsi do rukou ženu S; 25 a odevzdals r, S; 25 Já až čin. chybí v r a S; 25/26 jen: Hrob s mrtvým děťátkem. r, jakož i S, kde je další věta: S maličkým, se zavřenýma očima.; 26/27 Udělej až bestie! chybí v S, kde místo toho nový odstavec:

Petříčku, Petříčku. —! Svíjí se po zemi a bije hlavou o zem.

27 Ó ty] Ó, ty Kn] O ty r; 28 Lékař s hrůzou: Evo, — ženo moje! S; 29/37 v r:

EVA vstává: Jak je tu chladno! Jak je tu tma! A já půjdu ke světlu. Tra-la-la. Do nové země. Tam, kde se tančí a pije. I srdce se napije, až bude celé utopené. Vím také o prameni. Je ve světě. Půjdu za ním. Zpívá:

Do světa,
kde růže rozkvétá,
do světa kulatého!
Odběhne.

a v S:

ŽENA vyskočí a směje se: Veliká světla se rozsvítla. Už jdu. Tralala. Zatančujem si a rozveselíme se. A napijem se. Napijem se strašlivě, až budeme celí utopeni.

Hej skleničko skleněná,
hej tvářičko červená!

Srdce je utopenec. A já vím také o prameni. Já půjdu také hledat pramen.

Do světa, —
kde růže rozkvétá!
Vyběhne z chrámu.

31 které potkám, H.

Scéna 9. Str. 180: 1 v S chybí; 2 v r a S chybí první věta poznámky; 2 Lékař klečí. r] Lékař klečí uprostřed chrámu. S; 3 chybí v S, kde místo toho: Ztratil jsem se sobě a ztratil jsem své.; 4 bajonetem, ani pův. v r; 4 <Nebyl jsem raněn mečem> Velký Bože, nezraňuješ mě mečem, ani vražednou koulí, <poranil jsi mě> ale r; 5 sláb, až H, r; 5 Pochybuj. v r a S chybí; 7/16 Zjev se až ne. v S chybí; 7 Jsem sám. Ó, neunesu tohoto břemene. Klesnu, ač vím, že nesmím. Neboť jsou hroznější věci než smrt, když člověk v něco věří. Bože, zjev se mi aspoň jako r; 9 statečným! — Ó Bože, promluv r; 10 pův. v r: ať <slyším> v hlase tvém utopím všechny; 10 Neboť <nemám už> nevím, r; 12 Bůh dnes trpí víc r; 12/15 Ó těžká až věří. zde v r chybí, viz pozn. k 7; 17 v S chybí, v r jen: Modlí se.; 18/32 v S:

Věčné světlo,
<knote napájený> ráno napájená krví
boha jediného
a lidí všech.
K tobě se modlím <ve> ze své úzkosti,
protože vidím,
že jedině ty jsi se mnou zůstalo
na celém světě.
Byť by vše byla marnost nad marnost,
<ty zůstaneš> ty vždy zůstaneš <v očích našich>,
věčná touhu vpřed,
živote!

Autor celé škrtil, in margine poznamenal Přepřacovat! a na sousední str. 22 napsal jednak tuto poznámku, provázenou otazníkem:

Věčné světlo

Oči člověka jsou světlo vnitřní. Pro jeho myšlenky a t o u h y.

Věčné světlo symbolem světla zevnějšího. Světlo pro jeho činy.
jednak tyto dva verše:

Věčné světlo,

zakrvácený svědku odvčkých bolestí lidí

Předtím už na str. 20 — proti začátku 9. scény — si poznamenal: Apostrofa světla věčného!; 18 pův. v r: Ó věčné; 23/24 statečných! | Ty r; 27 Ó krvavě r | Ó, krvavě Kn, H; 28/29 soudruhů, | byt vše r. Krom toto se k 26/32 dochoval další rukopis tuškou na ústřižku stránky (14,3×16,3, v archivu ZW), jehož znění se shoduje s textem, který tiskneme; 33 a schoulí se v koutě neviděn. r, jakož i S, kde dále škrtnuta nedopsaná pasáž: Byl jsem rozpolcen. Abych mohl žít, musila jedna půle zvítěziti. A druhá

Scéna 10. zní v S, t. j. v S 37, str. 23—31 (na lichých), původně takto:

Vstoupí hlouček lidí se lucernami.

STAŘEC: Všichni jsme mrtví. Už tomu neutečeme. Smrt. Smrt. Smrt.

DÍVKA *ustrášená*: Mor zachvátil všechna předměstí. Lidé se skáceli jako posečení kosou. Jsme obklíčeni nemocí se všech stran.

<DĚLNÍK: Kdyby bylo alespoň léků, —>

<ŽENA: Kdyby už slunce přestalo zítra pálit a nastal stín. Studny daly by vodu.

VOJÁK: Kdyby byla aspoň kořalka.

DĚVČE: A není pomoci.

STAŘEC: Ne. Naprosto ne. Mor je mezi námi. Jsme už všichni nakaženi. Vzduch je přesycen zkázou.

BABIČKA: Slyšeli jste, že kněz bude tu sloužit teď mši? Aby usmířil Boha.

VOJÁK: Bůh už zemřel.>

ŽENA: A neunikneme? Není možno utéci někudy? <Zeptejte se lékaře.

Lékaři, pověz. Zachraň nás!>

PRVNÍ VOJÁK: Dejte nám pít! Žízíme! Vodu!

DRUHÝ VOJÁK: Nebo kořalku, která by spálila vše i žízeň.

DÍVKA: Hleďte, mrtvý generál. Hrůza. Utect. (*zde dodatečně připsáno: Odstraní jej. Na další str. 26 poznámka perem: Odnést generála. a předtím na str. 18: Co mrtvý generál? a na str. 20: Mrtvý generál?*)

STAŘENA: Kam bys utekla, — mor je všude.

ŽENA: <Pane, zachraň nás!> Zachraňte mé dítě!

<LÉKAŘ: Sám hledám záchranu.>

DÍVKA: Pohleďte, pohleďte, — hrobka je otevřena. *Jde k hrobce.*
STAŘENA *zachycuje ji*: Nepřibližuj se! Proboha nepřibližuj se.
ZÁSTUP: Hrobka je otevřena. Kdo ji otevřel? Vizte rozdrčený kámen.

SESTRA OŠETŘOVATELKA: Nohy mi klesají. Jsem znavena k smrti. Je mi dusno, — hořím. *Klesá.*

PRVNÍ VOJÁK: Černá už?

DRUHÝ VOJÁK: Ještě ne. <Až za chvíli.>

OBČAN *vběhne do sálu*: Nakažení jdou sem. Sbírají se do velkých zástupů a jdou ke kostelu. Nikdo neví, co chtějí. Jaké mají hrozná oči. Utectě!

STAŘEC: A kam?

OBČAN: Jinak zemřeme.

STAŘEC: Zemřeme.

ŽENA S DÍTĚTEM: <Lékaři, nakažte> Nakažte nemocným, ať sem nechodí. Ať zůstanou venku. Ať mor sem nepřijde.

STAŘEC: A kdo z vás ví, je-li zdrav. <Všichni> Kdo? Možná, že všichni jsme mrtvi.

VOJÁK *s amputovanými rukama*: Já jsem už mrtev. Já jsem na druhém světě! Hýbám se a ani o tom nevím.

PRVNÍ VOJÁK: Já jsem živ, protože žízním.

OBČAN: Ach ta strašlivá žízeň. Ta jediná má muka života.

VOJÁK *s amputovanými rukama*: A kdo vám řekl, že po smrti je konec utrpení?

STAŘEC: Modleme se!

DÍVKA: Mám vyprahlo v krku. Těžko mluvím.

OŠETŘOVATELKA: Pomozte!

OBČAN: Kam uložíme nemocné?

DRUHÝ VOJÁK: Ať si každý lehne tam, kam padne.

STAŘEC *křičí*: Ach, — už mě to svírá. Tady u krku. Matičko Boží! Pusť mě, pusť mě. *Drží se za krk a padá.*

STAŘENA: Vidíte ho! Už ji má.

< STAŘEC: Vidím nebesa otevřená! Vidím Krista přicházejícího v bílém rouše. Vidím — ha, co vidím. Jeden Kristus, dva Kristi, tři, — deset Kristů, dvacet. Stotisíc ran od krvi. — Stotisíc nakažených!

Vejdou nakažení morem.

HLASY LIDU: Nechoďte sem. Prosíme vás. Zůstaňte venku!>

STAŘEC *umíraje*: Vidím nebesa otevřená. V očích hoří mi světlo. Hurá, hurá! Už jsem v nebi. Bílá oblaka, — andělé. A kde je Bůh.

OBČAN: Nakažení jdou. Utectě!

Lid rozprchne se do koutů kostela.

STAŘEC: A Boha nikde, aby mě uvítal. Byl jsem dobrý křesťan. Ježíši, — Ježíši, — kde jsi? — Chtěl bych, abys měl mnoho ruk a abys mě všema hladil! Pojď, —

Ale již tam, v S 37, si autor na str. 24 dodatečně poznamenal P ř e p r a c o v a t a p o d t o s i n a č r t l, n a j a k ý z p ů s o b: Zdraví utekou před morem nakaženými do chrámu a zabarikádují se. Morem nakažení před dveřmi [nečitelné slovo] o vstup. Není jim povolen. Až náhle stařec padne morem. Tou dobou též nakažení rozrazí dveře. Toto později přepracované znění 10. scény napsal autor až na konec celého rukopisu S, a to v S 38 (v dalších poznámkách uvádíme jen jako S), na str. 9—17 (jen na lichých) a s názvem Přepracovaný III. díl.

Str. 181: 1 v S chybí; 2 Venku hluk. Vběhne S; 3 Mladík místo Desátník v S a tak tam i dále; 5/6 Skoro celé předměstí. Skoro celé město. S a pův. r; 6 obklíčení se všech stran. S; 7/9 v S chybějí; 7 v r chybí, ale autor na rubu předchozího listu 27 poznamenal tužkou: Vojáci vrátivši se z fronty přinesli mor.; 7 co přišli R; 8/9 v r jediná věta: Mor se rozšířil jako požár po celém kraji.; 10 mrtví. R, r, S; 10 Stařec v r a S pokračuje: Smrt. Smrt. Smrt., zato v obou 11/13 chybějí; 15 Zavírají s rachotem r, S; 16 strašlivé. S; 16/17 Viděli až rány? v r a S chybí; 17/18 Mají hnisavé vředy na tvářích a r] Jsou hrozni se svými hnědými boulemi na tvářích a S; 18 se dotknou — umírá. S; 19 Voják místo Desátník v S a tak nyní tam i dále; 19 A nepovolí S; 19 Vyzkoumejte to, vojáci! r; 19 Podívejte až vojáci! chybí v S; 20 Postavme ještě S; 20/21 pokusí-li se vniknout dovnitř. r, S; mezi 21 a 22 v S: Raněný: Nemám ruku, ale budu se bránit nohama.; 23 v S ještě další věta: Kam chceš utéci?; 24/25 Desátník: Aspoň ho <odnese> odneseme. Třeba do kaple. Kdo se nebojí? r] Mladík: Aspoň ho odnese. Kdo se nebojí? Odneseme ho do kaple! S, kde právě tak jako v r následuje jevištní poznámka: Čtyři mužové odnášejí generála.; 26 v R pův.: Je morový.; 26/31 v r chybějí, v S místo nich: První nosič: Ten je těžký.; 32 Jak má r] Hleďte, jak má S; 33 Druhý nosič: To S; 34 v r a S chybí.

Str. 182: 1 Stařena: Nerozbijí morem nakažení S; 1 Je jich S a pův. r; 2 jen: Voják: S; 2 <zdraví.> zdraví. R, r] zdraví. S; 3 z vás S; 4 Pohleďte, hrobka je otevřena. S, kde poté poznámka: Jde k ní.; mezi 4 a 5 v S: Stařena: Nepřibližuj se! Proboha, nepřibližuj se!; 5/7 v r pod jediným heslem Hlasy: a právě tak v S, kde třetí věta zní: Hleďte, náhrobní kámen je na zemi.; 8/9 v S chybějí,

kdežto v r škrtnuta další věta: Nevíme nic a nemůžeme nic.; 10 a 11 *jen:* Voják: S; 10 O jak bych r, S; 11 aspoň *chybí v S, kde je zato další věta:* Aby vše spálila na padrt.; 13 *je v r před 12;* 13 jdou sem! O já, já je slyším, já je vidím. S; 14/15 *v S chybějí, v r jsou mezi 9 a 10 a poznámka tam chybí;* 16/str. 183, 7 *v S:*

HLASY: Co je, snad už nejdou?

OBČAN *dívá se skulinou:* Jdou, — jdou sem. Ohromné zástupy. Ty oči, — ty hořící oči.

VOJÁK *nabíjí pušku:* Připravíme se k boji.

DRUHÝ VOJÁK: Postřílíme je jako psy.

17 Stařenka: Buď r, *kde druhá věta chybí;* 19/21 *v r chybějí, ale autor si tam od konce 9. scény tužkou připomíná na rubu listů 27, 28, 29 a 31:* Slepec!; 20 přichází. Ó budiž R; 24/str. 183, 7 *v r chybějí;* 25 Ó věděl R.

Str. 183: 8 *v r a S mezi 10 a 11;* 8 jdou si S; 8 pro živé. r, S; 9 A co r, S; 10 *v S jen:* Chlapec: Nevím. *krom toho pro r viz poznámku ke str.* 182, 8/9; 12 mrtví? R, r, S; 13 *v r a S chybí;* 14 První voják: r] Voják: S; 15 Druhý voják: r; 15 mně r, *kde pův.:* protože mě bolí přeseknutá noha; 15 *v S:* Občan: Už jsou tu!; 16 na dveře. r, S; 18 Otevřte, otevřte! r, *jakož i S, kde bez hesla a před 17;* 19 Voják u vrat: S a pův. r; 19 *v S škrtnuta druhá věta:* Odejděte.; 20 rozbijeme vrata. r, *jakož i S, kde nadto jevištní poznámka:* Hrozné rány.; 21 Voják: S a tak tam i dále; 21/22 *v r a S jen třetí věta, před níž v S škrtnuto:* Budeme střílet.; 23 *v r a S jen Hlasy: a tak v obou i dále;* 23 *v S další dvě věty škrtnuty:* Vodu! Vy máte vodu!; 24 *v r a S chybí;* 25 *v S je ještě druhá věta:* Odejděte!; 26 *v S místo druhé věty pův.:* Máš vodu a nechceš dát. Rozbijte bránu! *pak místo toho:* Říkali nám, že v hrobce je pramen. *což pův. také v r;* 27 z hrobky <teče> vytryskl r; 27/28 Kdo až napít. *chybí v S, kdežto v r chybí jen poslední věta;* 29 <Neteče.> Nevytryskl. r] Není tu vody. S; 29 Přísaháme. r; 32 ji chcete vypít. S; 34 *v r a S druhá věta chybí.*

Str. 184: 1 Nikdo nás nezastřelí. r] Nás nikdo nezastřelí. S; 2 mrtví. R, r, S; 3 *v S poznámka chybí;* 4 Je nutno jednat. r, S; 5 Chceme až Musíme. *v S chybí;* 5 A chceme žít. r, *kde další věta rovněž chybí;* 5 v nerozbornou jednotu. Tak odoláme S; 7 Je třeba až statečnosti. *chybí v r a S;* 7 Je třeba zvoliti vůdce. S; 10 *v S chybí;* 11/12 Vyčkáme tu, než zemrou, a to nebude S; 12 K tomu až síly. *v r a S chybí;* 13 Hlas: Ale vniknou-li S; 15 Vystoupí 4 ozbrojení vojáci. r] Vystoupí vojáci. S; 16 brána praskla, — r; 16/17 Kdyby

se nakaženým podařilo prolomit dveře, — dám vám rozkaz. *S*; 17/18 Rychle až nevníkl. *chybí v r, jakož i v S, kde místo toho jevištní poznámka* Rány na dveře se stupňují a Vojáci: Budeme.; 18 nevníknul. *R*; 19 *v r jen první slovo, kdežto v S celé chybí*; 20 zvenku: *r*; 20 *v S chybí*; 21 Vy ostatní kupte barikády. *S*; 21 u vrat. *r*; 21 u brány *v S chybí*; 21/23 Ze všeho až život. *chybí v S, kde místo toho jen*: Budme stateční.; 22 obrazů a soch *v r chybí*; 24 silni. *r, S*; 24/25 Musíme zvítěziti. *r, jakož i S, kde však věta pokračuje*: i kdyby jich bylo třikrát tolik.; 25 My máme *S*; 26 Oni jsou *S*; 27 dotknou — umírá. *S*; 28 Nesáhnou až na ně. *chybí v S*; 28 oni *chybí v r*; 28/29 Nedotkneme se jich rukama, ale železem. Hurrá. *S*; 30 Zdá se až praská. *v S chybí*; 31 Hurrá, — kdo nám odolá. *S*; 31/32 Jsme silni. Jsme zorganizováni. Jsme zdraví. *r a S, v nichž obou další věta chybí*; 32/33 Jen poďte, smrtelné příšery, — *r*] Ó poďte sem, <kostlivci> smrtelné příšery, — *S*; 33 na nás *chybí v S*; 33/34 Jen až ach... *chybí v S*; 35 mě chytá *r*; 35/*str.* 185, 3 *v S*:

Ach, — kdo mě chytá kolem krku? Kdo mě to tiskne rány, kdo mě to bije do hlavy! Matičko Boží! Pusť mě, pusť mě! <*Drží se až prsa a padá.*> To není brána, — to jsou má prsa! *Padá k zemi.*

Str. 185: 1 Venku rány, brána praská. *r*; 2 Pusť mě! Pusť mě! *r*; 3 Padá k zemi. *r, S*; 4 Už má mor, už ho má. *r*] Už ji má, — už ji má. *S*; 6 <Vojáci> Odhazují zbraně <a prchají do kouta>. *S*; 7 *v S chybí*; 8/30 *v r, kde autor k počátku této pasáže připsal in margine otazník tužkou*:

DESÁTNÍK: Nebesa se otvírají. V očích světla se podpalují. Já nejsem nemocný. Já nemám mor. Já jsem svatý, — na nebe vzatý!

HLASY UVNITŘ: Nakažení! Nakažení!

DÍTĚ: Maminko!

Zdraví rozprchávají se do koutů kostela.

DESÁTNÍK: A Boha nikde, aby mě uvítal. Byl jsem dobrý křesťan. Ježíši — Ježíši — kde jsi? Pojď!

Brána se zřítí.

8/30 *v S*:

VOJÁK: Vidím nebesa otevřená. V očích hoří mi [smrt?]. Já nejsem nemocný. Já nemám mor. Já jsem svatý, — na nebe vzatý!

Rány na dveře.

HLASY ZVENKU: Otevřte!

STAŘEC: Už je otevřeno. Už jsme mrtvi.

VOJÁK: Hurrá, hurrá. Dobyli jsme nebe. Bílá oblaka, — andělé! A kde je Bůh.

OBČAN brána se zřítí: Nakažení! Nakažení jdou! Utečte!
14 <Mám mor.> Proč ode mě R; 26 křestan. <Vidím nebe.>
Hleďte, R.

Scéna 11 je opět v S 37. Str. 186: 1 v S chybí; 2 Nakažení vejdou. Zatarasí svým počtem vchod. pův. r] Nakažení morem vejdou do kostela. Vpředu jeden v bílém rubáši. S; 3 Desátník: Hle — r] Stařec: Hle, — S; 3/4 prvnímu chybí v r a S; 4 Desátník v r a Stařec v S pokračují: Ježíši Kriste, — já jsem umřel a jsem velmi unaven.; 5/8 chybějí v r a S; 9 (Desátník) křičí: Co to vidím? r] (Stařec) křičí: Ha, co to vidím. S; 10/11 dva — tři — deset — sto — tisíc! r a S; 11 Tisíc Kristů přichází. Tisíc ran v boku a dva S; 12 Sevře prvního nakaženého kolem nohou. r] Chytí prvního morem nakaženého kolem krku. S; 13 Ježíši Kristové, r; 13 Ježíši Kriste, já jsem k tobě přišel do nebe. S a pův. r; 14 poznámka chybí v r i S; 14 Žízním! r, jakož i S, kde mezi 14 a 15 je: Dítě v zástupu: Maminke, — já se bojím.; 15 Desátník: r a tak tam i dále] Stařec: S a tak tam i dále; 15 Posadíš S a pův. r; 16 První nakažený: Já mám mor! Já mám mor! r, S; 17 Ty budeš kralovati S a pův. r; 18 v S škrtnuta poznámka: Padne a zemře.; 19 v S chybí; 19 Druhý nakažený: r; 19 vodu. R, jakož i r, kde druhá věta zní: Nemají.; místo 20/21: První nakažený: Zde zůstaneme. Zde zemřeme. r] Druhý morem nakažený: Zde zůstaneme. Zde se položíme. Zde umřeme. S, kde mezi 21 a 22 je:

PRVNÍ MOREM NAKAŽENÝ: Nedotýkej se mě. Já mám mor!

STAREC sirusně se směje: <Ježíš Kristus> <Ty máš mor! Ježíš Kristus umírá na mor! Chachacha!> Kristové mají mor. <Kristové> Bohové žízní. Kdo jim dá pít, když sami si dáti nemohou.
22 První morem nakažený: Nemáte vodu, — nemáte vodu? Jsme jako hořící^oS; 23 třetí věta v S pokračuje: a srdce je v jednom plameni. <Nevíme, kdo zapálil.>; mezi 23 a 24:

DRUHÝ NAKAŽENÝ: Kdo nás zapálil? Kdo byl žhářem? r a obdobně pův. v R, kde však mluví První nakažený a druhá věta chybí, kdežto v S mluví Třetí morem nakažený a obě věty jsou přehozeny.

NAKAŽENÍ: Vodu! Vodu! Pro Boha živého! r a pův. R, kdežto v S mluví První morem nakažený a jen: Vodu, — vodu! V r se touto pasáží končí scéna 11, kdežto v R táž pasáž měla původně pokračování, které se čte, škrtnuto, na rubu listu 12:

ŽENA: Nechte nás! Nedotýkejte se nás při matkách, které vás zrodily. Při dětech, které jsou zdravý.

24 chybí v S, kde jen poznámka: Nemají vodu.; 25/str. 187, 2 v S:

DRUHÝ MOREM NAKAŽENÝ: Lehněme tu. Lehněme u vchodu chrámu. Jako žebráci. A pojďme.

DÍTĚ: Maminko, maminko!

OBČAN: Nikdo z nás neuteče, — položili se u vchodu.

HLASY MOREM NAKAŽENÝCH: Černá mi ruka. Boule mi narostla na prsou jako černá růže. Hoří, — hoří. — Hasiči. Slyšíte troubení? Vodu. — Dejte nám vodu. — Chci žít! Bože náš!

LÉKAŘ *vystoupí doprostřed.*

26 ji někde uschovali. *R*; 32 zemru *R*] zemřu *Kn.*

Str. 187: 2 Vodu pro Boha *R.*

Scéna 12. *Str.* 187: 3 *v S* *chybí*; 4 Kněz v slavnostním mešním roucho. *r*] Vstupuje kněz oděný v slavné mešní roucho. *S*; 6 Přicházím, abych <sloužil mši> se pomodlil za vaše hříchy. Abyste *S*; 8 *jen*: Mladík: *S a tak i dále*; 8/9 Popros Boha o to, *r*; 8/9 Pomoz mi, kněže, popros Boha, — žil jsem *S*; 9/10 Já bych chtěl *S*; 12/13 Modli se, — abys přišel do nebe! *r, S*; 14/16, *ješ v S pův. chyběly, jsou tam dodatečně připsány na sousední str. 34*; 14 Kněže, <nejkrásnější představou nebe je pro mě> teď mojím nebem je sklenice vody. Uviděl bych v ní <oblaka, louky, hvězdy, — celý život> anděly a Boha. *S*; 15 víc než sklenice vody. *S*; 16 by teď méně, kdyby bylo něco jiného. *r*] by méně pro mě, — kdyby bylo něco jiného. *S*; 17/21 Ale kdybych měl skleničku vody, tak bych jistě ožil. Skleničku vody, ve které plují oblaka, louky a květiny. Proč mi Bůh nechce dát skleničku vody? *S, kde poslední dvě věty chybějí*; 17/20 Uzdravil bych se až Pít! *chybí v r*; 22 *jen*: Odejdi, — rouhači! *r*] Odstup ode mne ty, který se rouháš! *S*; 23/24 Budu se modlit, abyste *r, S*; 24 čistí *R, r, S*; 24 jako nemluvnátka. *r, S*; 24/26 Vždyť až světa. *chybí v r a S*; 26/27 Tam — v ráji najdete mír a pravou potěchu. *r*] Tam — v ráji naleznete mír a boží potěchu. Spadnou s vás okovy tohoto slzavého údolí. *S*; 28 mne *r, S*; 28 drazí lidé! *S*; 28/29 Zde chci zůstat, na tomto světě. S děckem! *r, jakož i S, kde však druhá věta chybí*; 30 *v S místo první věty*: Čím máte zalepeny oči!; 30 Což nevidíte, *S*; 30/32 celý tento hrozný život je jen sen (*v S je snem*) — a že pravý a skutečný život sídlí nad hvězdami? *r, jakož i S, kde však věta pokračuje*: mezi Bohem a anděly.; 33 neboť vás miluji. *r, S. Nato následuje*:

DÍTĚ: Maminko — maminko — neodcházej! *škrtnuto v r*] Mamin-ko, — maminko, — máš-li mě ráda, zůstaň se mnou! *S*

ŽENA: Jak bych mohla od tebe odejít, andílku! *škrtnuto v r*] Zůstanu, můj andílku! *S.*

33 Proto klekněte *r*; 33/34 Kněz: A pročež klekněte na kolena, vy ubozí, nemocní a žízniví. Klekněte a modlete se! *S*; 34/*str.* 188, 2 budu prositi Krista, aby jste zemřeli spaseni. *r*] budu celou svojí duší prosit Krista, syna Boha jediného, abyste zemřeli spaseni. *S*.

Str. 188: *mezi 2 a 3 v S*: Nakažení: Chceme se uzdravit.; 3 Žebráci: Chceme *S*; 5 *poznámka v r a S chybí*; 5 Malověrní. I v posledních *r*] Malověrní, — což i v posledních *S*; 5/6 dáváte ďáblovi přístup do svého srdce? *S*; 6 Podívejte až sebe! *chybí v r a S*; 7 Proč jste nakažení? *R*] Proč trpíte nemocí? *r*] Proč trpíte bez moci? *S*; 8 Bůh vás potrestal. *S*; 8/10 a chce až sám *chybí v r a S, v nichž místo toho*: Nepomůže vám teď. *r*] A nepomůže vám teď. *S*; 11/12 Nuže, — je na dosah vašich rukou. Nebožtík hrobař *S*; 12 neběrete ji?] neběrete ji. *Kn*] neběrete ji. *R*] neběrete si ji? *r*] nenaberete si jí? *S*; 13/20 *v S*: Protože Bůh položil na ni svoji trestající ruku. Proč zabil na místě zpupného generála? Protože vám zakázal [*sic!*], abyste protřpěli si trest svůj až do konce. Zdaž na tomto není sdostatek zřejmá jeho vůle. Kdo se odváží z vás jíti proti Bohu?; 13 *jen*: — Protože Bůh přímo z ní křičí na vás *r*; 15/16 Sic až skutek. *chybí v r*; 18/19 si svůj trest protřpěli do konce. Zdaž zde není sdostatek zřejmá jeho vůle. A proto *r*; 20 jíti proti Němu. *R*] teď jíti proti Bohu? *r*; 22 přinese vám vody? *r*] se odváží z vás jíti pro vodu? *S*; 23 vystoupí ze skrytu: *r*] vystoupí, klekne doprostřed chrámu a zavolá: *S*; 24 Kněz zděšen: *S*; 24 Jak? Ty lékaři — *R*] Jak, — ty lékaři, — *r*] Jak, — ty <se odvážíš jít> lékař a *S*; 25 proti Bohu, — jdu proti *S*; 26 *jen*: odešel z tohoto pomníku. *S*; 27 kdo nedosti *r, S*; 27 uctívají ho *r, S a pův. R*; 30 *v S první věta chybí*; 30/31 Tak až zabil! *v r a S chybí, místo toho v obou*: Rouhá se, — zabijte rouhače!; *mezi 32 a 33 v S*:

DÍVKKA: Lékaři, nezahyň!

DÍTĚ: Vodu! Vodu!

33/36 *v S dodatečně na sousední str. 38*; 34/35 naučení, kněže, z více, než ty sám *r*] naučení z více věcí, kněže, než sám *S*; 35/36 Každý až k cíli. *chybí v S*; 36 proto jdu. *S*; *mezi 36 a str. 189, 1 škrtnuto v R*:

KNĚZ: Lékaři, pravím ti ještě po dobrém: Nechoď! *V důli dunění hromu*. Slyšíš, — výstraha. Bude-li Bůh chtít, sešle přívaly vody v jediném okamžiku a spasí všechny.

NAKAŽENÍ U DVEŘÍ: Ohromný mrak jde po nebi.

KNĚZ: To *o* mrak jeho hněvu.

Str. 189: 1 Nepůjdeš! *S*; 2 Lékař vstává. *r, S*; 3 jestli hrobař mluvil *S*; 4 Lékař zvedá ruce k nebi: *r*; 4 Stůj při mně! *r, S*; 5

kterým] který R, r; 5/6 Blázne, — což myslíš, že země dá pramen,
 <který by ukojil tuto pozemskou žízeň, — která je věčná> kterou
 [sic!] mohou ukojit jen nebesa? S; 7 Žízeň je bůh. A bůh sestoupil
 r, S; 7/8 aby byl slyšen a viděn a přijat. pův. S; 9/14 chybějí v r i S,
 ale v r si autor na rubu předchozího listu 35 napsal: Poznámka k deš-
 ti: Člověk se musí nejdřív obětovat, aby Bůh mohl
 spasiti.; 14 další věta v R škrtnuta tužkou: Tak stojí psáno, mys-
 lím.; 16/18 Nechci se vrátiti jako lékař, který nemůže pomoci, ale
 jako pramen vody živé. r] Nechci se vám vrátiti jako lékař, který
 nemůže pomoci, chci se vám vrátiti jako pramen, který žízeň nasytí.
 S; 18 v jiné, šťastnější podobě. R, kde další dvě věty škrtnuty tužkou:
 Tak, — jako pramen vody živé. Chci se vrátit jako pramen.; 19 otevře-
 něho hrobu. S; 20 Učiniš-li jen krok, — r; 20 ještě jen jeden krok, —
 <pak proklínám tě Bohem spravedlivým> prokleji tě. S; 22 Ma-
 minko, — dej mi pít. S; 23 v S poznámka pokračuje další větou:
 Ticho.; 25 v S jen: Z hrobu vytryskne vysoko pramen. Hřímání.;
 touto řádkou se končí koncept v S 37 a pokračuje v S 38, kde se 20/25
 opakují, a to již v témže znění, ve kterém je tiskneme, až na to, že
 v 20 chybí ještě a že v 25 první věta zní: Strašlivé hřímání a blesky.;
 26 Bouře — Bouře! S, kde následuje jevištní poznámka: Strašlivé
 mraky vstaly na nebi.; 27/33 chybějí v r i S, místo toho v obou
 mluví Kněz, a to v r: Bůh přichází sám. a v S: Bůh přichází v bles-
 cích a hromech.; 28 žízeň R; 20 zastřel <slunce> celé R; 34 chy-
 bí v S.

Str. 190: 1 Vidíme r; 1 v S zní celé: Ale pramen! Vidíme pramen!
 Voda! Voda!; 2 kdo r; 2 Prokleji vás všechny, kdož se k prameni
 ořiblížíte. S; místo 3/6 v r: Lid hrne se k pramenu: Pojďte se napít!
 a v S:

NAKAŽENÍ U DVEŘÍ: Prší! Prší!

HLAS: Krev mrtvých! (Celou řádku připsal autor dodatečně perem.)

LID hrne se k pramenu: Pojďte se napít!

7 Ale proud tryská ze hrobu S; 8 Rány se mi s těla slupují. r]
 Moje rány se mi slupují s těla jako listí na podzim. S; 8 mezi první
 a druhou větou je v r a S: To nebyl lékař.; 10/13 v r a S chybějí;
 10 místo! R] místa! Kn; 14 Kněz u oltáře; S; 14 Buďtež r, jakož i S,
 kde pův.: Proklínám vás jmenem Boha, který jest vyšší život. Všichni
 jste prokleti!; 15 v základech chybí v r; 15 první věta v S: Blesk
 udeří do chrámu.; 17 v S chybí; 18 Utecte! Utecte! Chrám se řítí!
 r] Utecte. Utecte — chrám padá! S; 19/20 chybějí v r, jakož i v S,
 kde škrtnuto:

MLADÍK: Zachraňte všichni své životy, neboť můžeme pít!

NAKAŽENÝ: Venku je strašlivý liják. Celý svět je jediným nápojem naší žízně. Uzdravíme se.

A na sousední str. 2 si autor poznamenal: Kněz řve o záchranu, ale nikdo ho nedbá, až umře.; 21/22 a až všechny chybí v r, kde místo poslední Mladíkovy věty je: Zachráníme se!; 21/22 v S jen: Zachraňme se! Zachraňme se! I venku je voda. <Celý svět je jediné napojení naší žízně!>; 23/27 chybějí v r a S; mezi 28 a 29: Všichni vyběhnou z chrámu. r] Všichni vyhrnou se z chrámu. S.

Scéna 13. Str. 190: 29 v S chybí; 30 padá dolu. Blesky. Brana S; 31/33 Je až déšť. chybí v r a S; 33 déšť. R.

Str. 191: 1/2 Žena lékařova vběhne do chrámu prostovlasa a promáčená. Hlas její zápasí s blesky a hromem. <Není to hlas šílený,> Je to hlas zpola S; 3/str. 192, 11 v S (kde si autor proti druhé půli této Eviny promluvy na sousední str. 6 poznamenal: Nebudeš nikdy tak hrozný, světe, abychom se na tobě znovu nerodili.):

Ó veliký dne, kdy člověk kameny do pěstí sevřel,
aby z nich vypustil stromy jak zelené ptáky do nebe vzletající. —
Ó živote, veliká touho, která se proměňuješ
v to, po čem toužíš!

Vidím velikou louku a stromy a pramen
podobný lidskému srdci, které tryská a napájí,
vidím zástupy pocestných lidí ze všech stran přicházející
s žízní a vyschlým hrdlem, aby se napojily.

<Ó člověče, žízni a prameni,
božská trojice se navzájem prostupující
ve hmotu nesmrtelnosti, —>

Zdaž tvrdost tohoto světa není důkazem vaší nesmrtelnosti,
neboť <zemřely> uhnulo by vám srdce a ruce, kdyby
nebe na zemi sestoupilo a vše bylo tak dobré a stálé, —
že by nebylo možno to zlepšit a změnit.

Toto je život a láska:
žízeň, která ze sebe vystaví pramen
pro všechny žíznivé.

Vidím velikou louku a stromy a pramen,
zástupy pocestných lidí ze všech stran přicházející
a já jdu s nimi, neboť se blíží
i <moje> hodina mého napojení.

Pije s dlaní vodu.

Kdo málo dává, pro pochvalu dává,
kdo mnoho dává, sám v daru svém zmizí.

Hromy a blesky.

Hle, děti zpívají, — děti, které se rodí,
budoucí touhy, žízně a lásky,
<a já též zpívám a já též zpívám
zpěv veliký, slavný a nekonečný,>
dnes hroby se mění v prameny, —
já byla hrob a <stávám se> je ze [mě] pramen,
<stávám se> je ze mě pramen a do vrchu tryskám.
Hle, děti zpívají, — děti, které se rodí,
<a já zpívám s nimi> aby dospěly, zemřely a znovu se zrodily,
<a já zpívám také,
protože jsem mezi nimi>
a já jsem mezi nimi, zpívám také,
protože musím a chci,
protože rodím se!
Ó rodím se!

Chrám se se strašlivým rachotem zhroutí v ssutiny.

3 *Eva v r pův. začínala:*

O, křičte, zpívejte a radujte se, lidé celého světa,
neb zas přišel veliký den, kdy člověk do pěstí kameny sevřel
4 podobný velkému srdci, *pův. r*; 6 s žízní a velikou touhou, aby *pův.*
r; 7 Ó veliký *r*] O veliký *Kn, R*; 7 do pěsti *r*; 9 ó živote, *r*] ó, ži-
vote, *Kn, R*; 9/10 ó živote, veliká touho, která se proměňuješ | v to,
r; 11/13 *v r*:

Lidé,

tento svět <je> kulatý a tvrdý

<a proto nesmrtelný důkaz> je důkazem naší nesmrtelnosti,

14 uhnily by vám *r*; 16 že by nebylo možno to zlepšit a změnit. *r*;

17/18 Toto je život a láska: | řízeň, která ze sebe *r*; 20/21 *v r*:

Tento svět je kulatý a tvrdý,

ale nebude nikdy tak tvrdý,

22 se znovu nenarodili. *r*; místo 23 *v r*:

Vidím velikou louku a stromy a pramen,

zástupy ze všech stran přicházející,

24/25 s nimi, neboť se blíží | i hodina *r*.

Str. 192: 1 ze mě R, r; 2 je ze mě pramen a do vrchu tryskám. *r*;

10 prořezuje *R*; 11 *zni v r pův.*: Ó rodím se! a je tam *pův. hned*

za 7, před jevištní poznámkou, která tam pův. zněla jen: Chrám se s rachotem zřítí v ssutiny. Ale později autor na rubu předchozího listu 38 napsal nové znění, jež se s textem, který tiskneme, shoduje až na to, že 8 i v něm chybí a 9/10 zní takto: Chrám řítí se v ssutiny, zatím co ona je rozřezuje jediným slovem.

Str. 193 *Nejvyšší oběť*. První výstup vyšel v Rudém právu ze dne 22. října 1922, Dělnická besídka, str. 1 (RP) v čele s názvem a podtitulem hry, seznamem osob a údaji o místě a čase děje, jakož i s úvodní jevištní poznámkou, ale bez dedikace a motta, zato pod čarou s poznámkou: *Hra tato vyjde příští měsíc nákladem F. Svobody v Nuslích a připravuje se scénicky pro divadelní večer pražského Proletkultu*. Rukopis (R), jenž byl předlohou knižního znění (Kn), dochoval se v linkovaném školním sešitě č. 41 v polotuhých černých deskách a o 47 volných, neočíslovaných listech, popsaných po jedné straně; je psán i opravován perem, jen zcela výjimečně se v něm vyskytují korektury tužkou. Ve štítku sešitu je spolu s autorovým jménem název a podtitul hry, rukopis sám přináší jen vlastní její text. Naopak jen dedikace a samozřejmě text se str. 197 chybí v konceptu tužkou (r), jenž se dochoval v školním linkovaném sešitě č. 40 v měkkých modrých deskách; jen výjimečně je opravován také červenou tužkou. Na štítku je s autorovým jménem název kusu, podtitul *Hra*, na úvodní stránce znovu název, nynější podtitul, seznam osob — autor tam dělníkovo jméno Petr opravil na Ivan, kdežto v samém textu mu vrátil jméno Petr — a údaje o místě a čase příběhu; na druhé stránce je jen motto; koncept r má 40 stran a sahá jen do půle třetího výstupu. Aniž na něj navazují, podávají jiné dva koncepty, pravděpodobně ranější a psané rovněž tužkou, zlomek zbývajících částí hry. První z nich, jenž zahrnuje konec čtvrtého a začátek pátého výstupu, je na prvních dvou stránkách v linkovaném školním sešitě č. 43 (dále jen S), nenadepsaném, v měkkých modrých deskách a o 32 stránkách; další čtyři listy, jež snad obsahovaly pokračování tohoto konceptu, jsou vytrženy a na str. 22—32 (jen na sudých) je odzadu psán konec autorovy povídky *Cizinec*, později nazvané *Služka*. Zprvu se s tímto konceptem S kříží další koncept K, jenž sahá od začátku pátého výstupu až do konce hry a dochoval se na prvních osmi stránkách v sešitě téhož typu (v archivu ZW), kde pak na str. 16—38 jsou odzadu koncepty k *Baladě o námořníku*. Nynější motto hry zvolil autor zřejmě později, protože do kapesního kalendářáku na rok 1922 (v MP) si na str. 61 poznamenal: *Největší možná*

obět, kterou můžem něčemu přinést, jest, když tomu obětujeme spásu své duše. Motto mé aktovky »Nejvyšší obět«.

V žádném z rukopisů se nevyskytuje vročení knižního textu *V Praze 1922*, zato v konceptu *r* je na titulní stránce přesnější údaj: 14. II. 22. Že vskutku tehdy začal básník psát tuto poslední ze *Tří her*, vysvítá zároveň ze zprávy v jeho pražském dopise ze dne 23. února 1922, že »pracuje zase na novém divadle« (KSR, 104); ale práce se tentokrát nezvykle protáhla. V dopise z Prostějova, ze dne 30. března, se básník zmiňuje: »Divadlo spí, — ač rád bych je likvidoval« (LP, 58), ještě 16. července píše, rovněž odtamtud, že »dodělavá divadlo«, ale že »je to přištipkařina« (tamtéž, 63), a 15. srpna, že třetí ze *Tří her* je »v prvním psaní« (LP, 66). Když už připravoval jejich knižní vydání, podotýká — v prostějovském dopise ze dne 14. září 1922 —, že musí »třetí hru celou opsat a upravit« (LP, 71).

V dalších podrobných poznámkách si všímáme zas jen závažných odchylek v interpunkci, zejména u konceptů, kde ji v údajích o různorodých zároveň sami doplňujeme — otazníky — jen v případech zcela nesporných; rovněž pomíjíme odchylky, jež v *RP* vyplynuly odtud, že se tam při autorově psaní čárky před pomlčkou rušilo buď jedno, nebo druhé z obou znamének. —

V ý s t u p I. Str. 201: 1/2 *v r jen*: Pokoj. a pod tím: <Ivan> <Petr> Petr a Filip.; 1 dveře. *RP, R* | dveře. *Kn*; 1/2 Pozdní, říjnové pův. *R*; 4 Filip chodí pokojem *RP, r a pův. R*; 4 s rukama složenýma na zádech: *r*; 6 musila *RP*; 7 Necht to *RP, r a pův. R*; 7 udělá. Ó ta bestie! *r*; 8 Petr stojí u okna: *RP* | Petr sedí klidně u kamen: *r a pův. R*; 9 holky! *RP*; 9/10 To bylo něco jako osud, co je skládalo dohromady. *r*; 10/11 prohrály *r*; 11/13 staly se komisařkami, — neměl-li, — byly z nich kurvy. Není každý tak statečný *r*; 14 doprovázel ji až *r*; 15/18 Představ si, Petře, — jeho, který dal zastřelit padesát našich soudruhů, který má plnou tlamu krve, násilí a vražd, představ si, jak jde kolem tebe a říká ti slova sladká jak bonbony. Ubohá! *r*; 16 <tu> tlamu krve, násilí a vražd, *R*; 19/20 vyprávěla. Hned včera večer. <A potom jsme se usnesli> Poznám jsem *r*; 20 nám sám *r*; 21/22 byla jednou z hlavních vůdkyň *r*; 23 jak chroust *r*; 25 Myslila na to i *r*; 26 Musil *RP*; 26 Teprve jsem ji o tom přesvědčil. *r*; 27 zblízka. <Aby prý poznala> <Ženy se rády dotýkají> *r*; 28 rozkoše dotýkati se *RP, R, jakož i r, kde Petr pokračuje*: Nenapadlo ji, že by ho mohla zabít. Chtěla ho poznat.; 30 jsem jí já, chtěl jsem, aby sama poznala, že musí. *r*; 31/str. 202, 4 tento člověk je vrahem padesáti našich nejlepších soudruhů, které

zabil proto, že chtěli svět lepší. Ale nejde o to, že zabil jen je, — při první příležitosti bude zabíjet znova <protože je za to placen>. Je to bestie, která se živí lidskou krví, ne že je za to placena, ale že je toho lačna. Tisíckrát chtěli jsme ho odstranit, nikdy jsme neměli příležitosti. Dnes se tobě dala do rukou. *r*.

*Str. 202: 1 Věříš, že pův. v R, kde i dále Petr Soně původně tykal; 3 zabíjel RP; 4 Ty věříš r (a pův. R), kde Petr Soně soustavně tyká, aniž to dále vyznačujeme, leda ve spojitosti s jinou odchylkou; 5 musíte <tedy> odstranit R; 4/6 až do konce odstavce: jednáme. Musíš chtít tedy přelomit každého, kdo jde proti nám. Je žijícím zlem a nepravostí. Máš možnost ho zabít. Musíš tak udělat ve prospěch ostatních. *r*; 8 A co ona? *r*; 12/14 jsem hned plán a pokračoval jsem: Řekl ti, že tě bude zítra čekat u vchodu do sadu. Ty tam půjdeš. Proměníš se na chvíli v tu ženu, *r*; 16 ... dětskýma očima —. R] Dětskýma očima. *r*; 17 tisíc *r*; 19/21 aby jsi v něm nenáviděla nejen <onu> nespravedlnost řádu, který zastává, ale i člověka. Ty člověka musíš nenávidět, abys byla silná. <Povedeš ho> Až *r*; 21 zešeří, RP; 22 doprovázet. RP, R, jakož i *r*, kde věta pův. pokračovala: a <blýskat> kroutit si knír.; 22 U dveří staneš a *r*; 23 jak mu podáš *r*; 23 On řekne: RP a pův. R] A on řekne: *r*; 25 nalehat, R, *r*; 25 a kroutit si *r*; 27 Sama přijdete nahoru, — RP, R] Přijdeš navrch, — *r*; 27 tam tě budeme *r*; 28/29 Filipem. <A až přijde> Abys byla ještě silnější. *r*; 29 Napomádovaný, *r*; 32 Co je ti? *r*.*

*Str. 203: 1 a falešné R, *r*; 3 Vezmi až dřává. v r chybí; 5 Běře až pasy. v r chybí; 5 Beře R; 7 těžko, Petře? <Nikdy než usneš?> *r*; 8 musilo býti. RP; 9/11 třebaš než usneš, nevzpomeň si na to všechno? Není ti, jako by můra ti ležela na prsou? Není ti, jako bys přece byl proklatý? *r*; 11 proklatý? RP a pův. R; 12 Sentimentalita, — konečně nikdy jsem nevráždil, vždy jsem jen bránil většímu zlu. *r*; 13 Ale <zde> vždyť *r*; 14 Ne, — <zde> vždy *r*; 14 vždy šlo RP, R, *r*] vždyť šlo Kn; 14 v r Petr pokračuje: Odstřeloval jsem vždy divokou.; 15 A cítil jsi, že máš k tomu *r*; 16 Ano. Ten kdo bojuje, vždycky má právo *r*; 16/17 zabít. Vítězství se nevyfňukává. pův. R] zabít. Ale ten, kdo chce si spravedlnost jen vyfňukat, — ten ho ovšem nemá. Ale jen proto, že nemá sílu. *r*; 18 Ne, nemyslím v boji. V boji lze *r*; 19 připraveně, úkladně, — chladně, Petře. *r*; 20/23 jen: Dnes už se nebojuje ohněm, — <dnes se bojuje> ale ledem. *r*; 22/23 připraveně, rozmyslně. RP; 24 tak silný, Petře, jen proto, že jsi *r*; 25 jako skála RP, *r*; 25/26 v moři; — já mám v sobě plno pórů *r*; 26 do mě R] do mě RP, *r*; 26 jen *r*; 27/28 tolik vůle, abych*

r; 29/30 protože celý svět jsi si zjednodušil *r*; 31 vlády. <Nezabíjíš lidi, —> Tak *r*; 33 jako měšťák! A takoví *r*; 34/35 *mezi druhou a třetí* Petrovou větou *v r*: Intelligenti!; 36 vzmužile! *R, r*; 37 tož použijete <svého chytráctví> vši té své školské nauky a naučeného chytráctví, abyste *r*.

Str. 204: 1 vysoce skryli svoji *pův. r*; 2 nikdy opravdovými proletáři! *r*; 2 Vezme mu ruku. *r*; 3 Máš ji vlhkou, jako *r*; 3 žába. *RP*; 5 vůli, — *r*] vůli — *Kn, RP, R*; 5 že <je> by *r*; 6 trochu převrhnout v tobě *pův. r*; 7/8 byl by jsi vrahem, — zcela obyčejným vrahem. *r*; 9 *druhá věta v r a pův. i v R*: Krucifix!; 9 to jsem *r*; 11 v ten lepší *r*; 12 vždyť tímtež byl bych *RP*; 12/13 mrtev, vždyť <nejsem nic, jen to> moje maso, *r*; 13 není nic jen to. Jen to, jedině to. *r*; 14 ti, Petře. *pův. r*; 14 *druhá věta v r chybí*; 14 Chtěl bych být *r*; 15 *poznámka chybí v RP, R, r*; 16/18 Nehněvej se na mě. Jsem dnes takový rozčilený. To čekání! Vždy, když na něco čekám, když mám být klidný, — jaksi se přelomím. *r*; 18 řekla *r*; 23/24 A ta kamna nechtějí hořet. A tak mrzne, tak mrzne. Tobě není zima? *r*; 26 po ulici, *r*; 26 pokryto *RP*; 27 od toho oči. *r*; 28/30 Víš, — vše mělo tvrdé, ostré hrany a studilo, ale přece jen ze všeho sálalo jakési světlo. Dnes v noci se mi zdálo o ohni v krychli ledové. Oheň v krychli ledové. Není to divné? *r*; 31 *v r Petr pokračuje*: Co je nám po nich.; 32 Soněčky nikde. Raději bych chtěl, aby *r*; 33 pryč! *RP*; 34 *v RP ani v r není odstavec*; 34 Ale teď už je u něho, možná na ni sahá, *r*; 35 Soněčko, *R*; 35 Soněčko! Tak jsme *r*; 37 *v RP není odstavec*.

Str. 205: 4 abys přeletěl. *r*; 5 viděla — a *RP*; 6/8 A je jiná než ty. V jejím ženském těle hoří cosi nezkrotného. Když ji vidím, je vždycky jako v boji. S námi, s ostatními a nejvíc s a m a se se b o u. Víš, že má toho v sobě víc než já. <Má v sobě i něco z tebe.> Je široká jako země a má i něco z tebe v sobě. <Ale přemáhá> Přemáhá se však svým rozhodnutím. *r*; 9/10 což, jestli ten — policejní komisař — jestli si to rozmyslí. Jestli jí pozná na očích, že je to léčka. Jestli se mu nějak prozradila. *r*; 11 odpovídající na jeho *RP*] jak mu odpovídají na jeho *r*; 12 silná. Aby *r*; 13 v sobě! *v r podškrtnuto*; 15 Ale jsou taková *r*; 15/17 člověk <třebas pro ostatní lidi> pro blaho lidí <přemůže v sobě i to nejvyšší,> obětuje své nejvyšší: duši, srdce a <svůj> život, — a nezbude mu nic, jen prokletí. *r*; 17 mu však nic *RP a pův. R*; 18 žiji, vždy něco mi *r*; 19/21 Je taková milá. Ani broučku neublíží. Znáš ji tak dobře <Petře> a miluji ji. Kdybys miloval <ji jako> člověka a ne <jako> jenom *r*; 22 Má takové bílé a krásné ruce. Jako květinčky, co rostou *r*; 22

jako květinčky, *RP*; 22 co rostou *RP, R*; 23 Onehdy jsem se jí ptal: *r*; 24/27 Řekla mi: »Protože mi narostly pro lásku.« A teď, když si pomyslím, že ona bude první, která musí zabít, cítím, jak ji to bude strašně bolet. A je mi teskno. *r*; 29 mu <říká> šeptá milovaná žena. To jest jeho jediný *r*; 31/32 Ty vždycky říkáš »má« — »nemá« a nevíš, že člověk také někdy musí. *r*; 32 vlečen! — — *RP*; 33 *v RP a r nezačíná nový odstavec*; 34 komisař Philips *r*; 34 matka, její otec, *r*; 35 Jaké hlouposti! *r*; 36 O nikoliv. — Aby se jí líp zabíjelo <Vždyť ona zabíjí čistě z vůle> <rozumu>, když už musí zabít. Není jako ty — a bude-li <zabíjet> vraždit z rozumu, — zlomí ji to. *r*; 37 celá věta *v r* chybí.

Str. 206: 1 Kdo ví, co je s jejími *r*; 1 jak <to bylo> je *R*; 1/2 s námi už přes půl *r*; 3 mně nikdy o nich nemluví. *r*; mezi 3 a 4 *v r*:

PETR: Nevíme, z kterého kraje pochází.

FILIP: Ani do kterého zajde.

4 první věta *v r* chybí; 4/6 Když ji přivedl soudruh Higgins poprve do tajné schůze, — poznal jsem hned po ní, že je statečná žena. Víc o ní však nevím. *r*; 7 tehdy *v r* chybí; 8/9 záhadnou a plnou čehosi nevýslovného. Až do včerejška. *r*; 9 ji stále miluji. *RP*; mezi 9 a 10 *v r*:

PETR: Jsou lidé, kteří přejdou před našima očima a zapálí.

FILIP: Je zima.

Místo 11/12 *v r*:

PETR: Už by zde měla být.

FILIP: Mám na rukou studený pot, jsem jako žába. Tos říkal ty.

PETR *dívá se z okna*: Je už tma, — docela tma. Rozsvítíme.

13 Ne, Petře, proboha ne. *r*; 15 Nebojím se, ale *r*; 17 Snad. *RP, r*; 19 <Ještě ne, — to jen Soňa přichází.> Ne propast, — jen prasečí hrdlo *r*; 19/20 ale přede dveřmi se obrátí. *r*; 21 tak jako *RP*; 21 se mnou. <Ty musíš jít s ní> Ne *r*; 22 sama! — *RP*; 22 Nesmíš ji nechat samu. — *r*; 24/25 rozsvítí, pohlédne do zrcadla, přetře si oči: *r*; 25 Potom, ač všecek se chvěje, ustrne *r*; 26 upřeně *v RP* chybí; 26 dveře. *RP, R, r*] dveře. *Ku*.

V ý s t u p 2. *Str. 206:* 27 *v r* chybí; 28/29 v límci z kožešin, turistické šaty: *r*.

Str. 207: 2 ukaž se! *r*; 3 Ne, nic, — nic, Soněnko. *r*; 7 voňavkou. Cizí vůní. *r*; 10 Směje se nepříjemně. *r*; 12/13 Hleďme Petr, — znalec žen. A já jsem mu skoro nevěřil. *r*; 14 Zase pitomosti. *r*, kde od tohoto výjevu Petr Soně rovněž vykává; 14/15 je dnes nějak po-

třeštěný. *r*; 15 chladno, že ne? *r*, kde další poznámka chybí; 19 Soňa zimomřivě se protahuje u kamen: Co *r*; 20 Nejspíš tak, Petře, — jak *r*; 20/22 bych byla spadla do vašich slov. <Jako by mě voda nesla.> Jenom ta ulice a ten sad byl divný. Dříve jsem si vždy řekla: Dojdu k tomu *r*; 23/24 dojít. Ale dnes jsem nedošla. Dnes mě jako by voda nesla *r*; mezi 26 a 27 škrtnuto v *R*:

PETR: Je ozbrojen.

SOŇA: Má revolver.

a v *r* škrtnuto:

PETR: A jste připravena?

SOŇA: Zabítí?

PETR: Pak máme nejvyšší čas.

SOŇA: Měl u pasu revolver. Ptala jsem se ho, — bojíte se mě?

Říkal: Ne, — ale chci se bránit. A smál se.

FILIP: Revolver u pasu? Snad všechno ví.

SOŇA: Neví, —

FILIP: Jak ty to víš.

PETR: Ty, prosím tě, nemluv. Ví to jistě lépe než ty. Měl revolver u pasu. To je jejich spolkový odznak, který nosí na břicho. Až přijde, musí si ho sundat.

28 schováme do vedlejších pokojů. *r*; 28 za třetí Petrovou větou škrtnuto v *R*: Vy už ho zatím nějak; 28/29 <Máš tu nůž, Soňo?> Dám vám svůj nůž. Vy musíte bodnout první. Potom přijdeme my. *r*; 31 <Ano> Tedy aspoň já. *r*; 33 Filip bledý jako stěna: Soňo, řekni, — máš *r*; 33 Soněčko, — *R*; 35 Soňa smutně: Mám. *r*; 36 za tebou. Všude *r*.

Str. 208: 1 poznámka v *r* chybí; 1 A to jenom *r*; 1/2 ráda, a ne proto *r*; 4 Mluvme k věci. *r*; 4 já — a pomohu] já, — a pomohu *Kn*, *R*] já a pomohu *r*; 5 odbyto co] odbyto, co *Kn*, *R*, *r*; 5 poslední věta v *r* chybí; 5 má sebou *R*; 6 Když jsem s ním šla, měl u pasu revolver. Ptala jsem se ho: — Bojíte se mě? Řekl: Ne, — ale chci se bránit. A smál se. *r*; 7 Revolver u pasu? Snad o něčem ví. *r*; 8 Neví... — *r*; 9 Jak ty to *r*; 10/12 Ty, prosím tě, nemluv. Ona to ví jistě lépe než ty. — Měl tedy revolver u pasu. To je jejich spolkový odznak, který nosí na břicho. To kombinuje situaci. Nesundá-li ho a neodloží-li ho daleko, až sem přijde, — mohl *r*; 12 A my *r* a pův. *R*; 15 Ne, tiše *r*; 15 Tiše a s vážností jako pův. v *R*; 15/16 chirurg, když otvírá tělo člověka, aby z něho vyřízl sněh. *r*; 16 To záleží *r*; 17 Musíte <bodnout hluboce, — tak aby ani> jej donutit, aby ho odložil. *r*; 17 A potom *R*, *r*; 17/18 potom — chtěl] potom, —

chtěl *Kn, R*; 17/18 potom, — vidíte, chtěl jsem *r*; 18 to — musíte *R* | to, — musíte *Kn*; 18 ale teď to nejde, — musíte *r*; 19/20 nevykřik. *R*; 19/20 tak hluboce, aby byl mrtev. Kdybychom přišli my, uslyšel by naše kroky a kdo ví, — byl by třeba šikovnější než my. Chopil by se zbraně a prohráli bychom to. Nezbyvá, než abyste zabila sama. Přijďte vám *r*; 21 *v r* chybí; 22 *přv. v r*: Myslíte si, že mi pomůžete? *kdežto nynížní znění dodatečně červenou tuškou*; 23/35 *v r* (autor tam po straně označil celou tuto pasáž vlnovkou, zřejmě na znamení, že ji chce přepracovat):

PETR vloží svoje ruce do jejich: Ano, Soničko. Jen se nebojte. Víím, je to pro vás těžké. Ale sama víte, že není jiného východiska. Nemusím vás přece přesvědčovat o tom, proč bojujeme. Vsadili jsme všichni na to svůj život a to je nejvíc. <A potom: víte dobře, že těch> Nebojte se násilí. Viděla jste jistě do života dosti, abyste poznala, že jediným mužným pravidlem je splácet ranu ranou. Nezabijeme-li policejního komisaře, zabije on zítra nás. A my musíme žít, protože nežijeme pro sebe. Protože musíme ještě mnoho udělat na tomto světě. Nebojte se slovíčka: vražda. Nebyl úkladnější vraždou soud, který odsuzoval soudruhy k smrti? Není úkladným vrahem on, který klidně a rozmyslně velel střílet do lidí u zdi? <protože křičeli> <Nebudeme-li se na zabití soudru[hů?]> Na to se musí odpovědět. Každá humanita by tu byla zbabělostí <Jakýpak soucit s netvořem>, která by jen posílila jejich krvelačnost. Musíme jim nahnat hrůzu. Musíme ukázat, že tu jsme, živí <lidé> vojáci nového světa a ne vyžili žebračci nemocné myšlenky. Není jiné cesty, — věříme-li v sebe, — a zabijete-li, zabijíte pro tisíce životů. Musí to být. 23 <Ano, Soničk[o]> Nebojte se, *R*; 24 *přv. v R*: Víím, že je to; 36 jak nože. *R* | jako nože, Petře. *r*; 36/37 Potřebuji vás slyšet: musí to *r*.

Str. 209: 1 I když, — Petře, je pro mě vše jiné, jiné než r; 3 Ano, Petře, — ale r; 3 pro mě v r podškrtnuto; 3/4 poznámka v r zní: Svleká se a <upravuje se> rozsvěcuje svíce před zrcadlem.; 6 bledá. r; 7/8 v té skleněné <skříni> rakvi. V rakvi skleněné a ledové. r; mezi 8 a 9: Soňa pudruje se. r a přv. R; 9/10 třetí věta zní v r: Bude dobře, když vypijete skleničku. Následuje poznámka: Odejde.; 11/12 v r chybějí; 13/14 poznámka v r chybí; 14 Soňo! <Ach, Bože, Soněčko, —> r; 18 Hráť si až na smrt. r; 18 ve jměnu R; 21 strašlivě r; 22 Soňo, Soněčko, — r; 23 A budeš r; 27 poznámka v r chybí; 28 strašně daleko. Na konec světa a zapomenem. r; 29 No, — r; 29/31 Nemluvíš, — proč nemluvíš? Proč jsi celá jiná? Jindy jsi brala mou hlavu

na klín a přejela ji rukama, — a ptala jsi se: *r*; 32/33 Ne sebou, tebou trpím, — tebou, ty... a teprve co bude: — až... Soňo, — *r*; 34 vidět na nás, — vyjdeme *r*; 35 neohlídne. *R*, *r*; 35/36 Odjedem až dále. *chybí v r*; 36 dál a dál. *R*; 36 docela *r*; 36/37 spát zcela pokojně, *r*; 37/*str.* 210, 1 světýlkami, — *R*; 37/*str.* 210, 1 Budeš mít zase ty oči se světýlkami, dva trpaslíci budou v tvých očích běhat s lucernami, — a nikdy nic nepřijde, — *r*.

Str. 210: 1/2 milenci. Že nikdy nic nepřijde? Nebudeme *r*; 2 víš! *R*, *r*; 3 klidná, tichá. *r*; 3/5 On neví, co to je. On tě nezná tak dobře, jaká jsi bývala. Motýl a dítě. On neví, co to je pro tebe. On zabíjí jako stroj. Ale já vím, *r*; 6 neříkáš, — vždyť to musí být nejstrašnější: to je víc než zabít *r*; 8 Bože, bože, — co to *r*; 9/10 přísahám *chybí v r*; 10 Vždyť konečně: *r*; 11 Dobře uděláš a spravedlivě. *r*; 12 tím budeš i... *r*; 13 po celý čas <hleděla do zrcadla,> seděla s rukama sepjatýma v klíně, *R*; 13/14 *v r. Jen*: Soňa se křížuje.; 17 Ty jsi se modlila? Nikdy *r*; 17 A zač? *r*; 23 V »Boha — Nezabiješ?« *R*, *r*; 27 Ale co s tebou *r*; 28 Modlila jsem se a slyšela jsem tě <Filipe>. Modlila jsem se z veliké bolesti. Za chvíli se už nebudu moci modlit, — a... ztratím svou duši. *r*; 29 *druhá věta v r chybí*; 30/31 *v r*: Člověk musí člověku něco obětovat. A na mě přišlo, abych obětovala to nejvyšší. Věřím v Boha a miluji člověka, Filipe. <A někdy> Někdy chce každý něco jiného. A že jsem žena, — tak jdu za těmi, které miluji, — i když mě to zlomí. *A po straně, podélně, autor si posnamenal*: Je jakási souvislost mezi Bohem »nezabiješ« — a láskou.; 31 *v R škrtnuta další věta*: Na mě přišlo, abych obětovala duši.; 32/33 Ne, Soňo, — nesmíš to udělat, — je-li tomu tak. Vždyť nejedná se tu o lidi, ale o jakýsi program, — o jakousi novou filosofii <A nenutí-li tě srdce, abys tak učinila, — nesmíš — se zahubit. Vždyť ty ani nejsi přesvědčena, že by to pomohlo.>, na základě které tě Petr nutí zabíjet. Sama tomu nevěříš. Ty se chceš jen překonat. *r*; 34/37 Oba dva jsme lidé staré doby a proto padnem. Ale nechci jenom padnout, — chci ještě něco víc. — *r*.

Str. 211: 1 Soňo? *r*; 2/5 *v r*: Ne, — chci padnout v boji. Kdyby to všechno nebylo pravda, — <kdyby mě i Bůh> a přes to, že Bůh mě zatratí, — musím tak jednat. Jsem dítě staré doby, ale natolik přece jsem žena, abych cítila <znamení na obzorech a na horách>, že blíží se cosi velkého a slavného, — jako by Bůh někde jinde byl než na kříži a na nebi. Jsem žena a předjímám znamení doby: přemáhat sebe! <Zabíjí ho, Filipe, — protože mi je to nejtěžší.> <Nejsem si> <Zabíjí proto, že je mi to nejtěžší.> <Zabíjí člověka pro

lidi, abych žila proklatá.> Nejsem jako Petr, — který je dělníkem nového světa, nedovedu tak přitesávatí sekyrou jako on, abych se sama neporanila. Zabiji člověka pro lidi, — <abych dál žila proklatá> ale sama tím v sobě zemřu. Modlila jsem se, Petře, — a poslouchala tebe. *Předposlední věta dodatečně škrtnuta červenou tužkou*; 6 Ne, — to nesmí být. *r*; 7/8 To musí být. Slyšel jsi někdy tak veliké a krásné slovo v ústech člověka: *r*; 9 do něho Bůh všemohoucí *r*; 10 Skočí. *r*; 11 Utečeme. Rychle, — než *r*; 14 Ne, já tě nedám. Já tě tak strašně miluji. Což ty mě už nemáš *r*; 15/17 Ať všechno spadne, Soňo, — vytvoříme si svět mezi svýma očima. *r*; 21 *před poslední větou v r*: Zapomněl jsem tu sirky.; *mezi 22 a 23 v r*: Petr upřeně se na něho dívá.; 23 o mě, *R*, *jakož i r*, *kde věta pův. pokračovala*: abych prý špatně nezabila.; 25 se nebojíš už? *r a pův. R*; *mezi 26 a 27 v r pův.*:

PETR *nalévá číše*: Kde máte nůž?

SOŇA: Na srdci.

PETR: Ostrý.

SOŇA: Až bolí.

Škrtnuto a místo toho:

SOŇA: Co jste tam tak dlouho dělal, Petře?

PETR: Hledal víno.

SOŇA: A co ještě?

PETR: Brousil nůž. Napijte se.

27 poznámka v r chybí; *28/29 v r*:

SOŇA: <Komu na zdraví?> Nalej si také, Filipe.

FILIP: <Sobě> <Lásce.> Proč?

SOŇA: Abych se ti mohla ještě podívat do očí. *Nalij si a dívají se na sebe*. Můj zlatý, — chtěla bych tě dlouho vidět. Dlouho, dlouho vidět, — *věta zůstala nedopsána*;

30 chceš říct, Soňo? Jsi taková smutná. Jako vlaštovka na podzim. Jako bys odlétala. *r*; 31 Filipe, — co bych ti chtěla říct?... ruka se jí zachvěje... že tě mám *r*; 33 <A máš> Máš v očích slzy, — Soněčko. *r*; 35 A pláčeš. *r*; 37 slyšíš, — i dnes. *r*.

Str. 212: 1 všude za tebou půjdu, — i do propastí r; 1 Ale nelíbej *R*] Ach, nelíbej *Kn*; 1/3 Ale až přituknout. *v r chybí, místo toho jen*:

Na naši lásku. *Chťjí si přituknout*. Abys se mi vrátila.

Ale autor si tam poznamenal Žárlivost!!! Jeví se potom v konečném znění Filipovou smínkou 3 Sonině libání; 5 Číše klesnou podfáty. *r*; 8 Soňa vezme mu číši z ruky, vypije obě dvě. *r, kdežto hrdina slova tam chybějí*; *místo 9/11 v r*:

PETR: Rychle do vedlejších pokojů. *Beře sklenice a lahev*.

FILIP: Soněnko ...

PETR: K řasu, — honem!

10 beře R; 11 <Rychle do vedlejších pokojů!> Honem, R; 11 Beře lahev R; 12 první věta v r chybí; 12 Než to přijde. r; 13 Ještě teď. Proč ještě teď? Víš, Filipe, — že potom budu r; 14 moje bílá, čistá, — holubice! r; 17 z náručí Sonina a odvede ho do pokoje. r; 18 k Soni. R, r; 19/22 pův. v r:

SOŇA: <Máš> Máte, Petře, sílu všechno unést?

PETR: Ano.

SOŇA: I mě uneseš, Petře?

PETR: I tebe, Soňo.

Po straně si autor načrtl: Chtěla bych tě políbit, Petře, — a pod tím: Až potom; 19 poznámka v r chybí; 19 beře R; 22 první poznámka v r chybí; mezi 22 a 23 v r: <Soňa vytáhne ze záhradní dýku.> <drží dýku.> <Soňa zvedá dýku před očima.> Soňa drží v rukou dýku. Zvonení.

V ý s t u p 3. Str. 212: mezi 24 a 25 v r: Soňa, komisař Alexander Phlipps.; 25/26 Alexander, vyšvihlý elegán, <klaní> líbá ruku a podává kytici: r; 29/30 je tak zaměstnán jako já, dovede si vždy pospíšiti. r; 31 v r za první větou poznámka: Voní. a Soňa tam pokračuje: Ale voní nějak smutně. <Nějak pohřebně.> Zimní

Str. 213: 1/2 jsem koupil vám pohřební květiny. <Mám rád> <Myslím si> Myslil jsem si, že vám by lépe slušely. A potom: r; 6 v r otazník na konci věty dodatečně červenou tuškou; 7 Alexander dívá se z okna: r; 7 Nemnoho. R, r] Ne mnoho. Kn; 8 v R Alexander původně pokračoval: Mám rád takové tiché pokoje. Bydlíte tu sama?; 9 <Ano.> Velmi R; 9 Soňa srovnává květy do vázy: r, kde Soňa po své jediné větě pův. pokračovala: Tak — tak, pohřební květiny.; 10/11 sice překrásně zařízenou r; 11/12 do dvora. r; 12/13 Vidím až za mřížemi. chybí v r, kde místo toho: Není <odtud> odtamtud nic vidět.; 14/15 s vyhlídkou, — něco se ve mně r; 17/18 Proč se nepřestěhujete. Myslím, že byste si mohl koupit byt i s vyhlídkou. r; 19 v r za druhou větou poznámka: Posadí se na divan.; 19/23 Darma až půvabné. v r chybí, ale hned na počátku 3. výjevu tam autor in margine podélně připsal: Poznámka: vložit, že dveře střední vedou do ložnice.; 21 Alexander v R pův. pokračoval: Vypadají tak půvabně!; 23 Ah! R; 25 ke mně. R, r; 26 v r chybí poznámka; 27 Soňa, rozžehujíc pod samovarem: Nabízela r; místo 28/29 v r:

ALEXANDER: Nuže, — pak nabídnu zase něco vám já.

SOŇA: Vy mi něco nabídnete, — copak?

ALEXANDER: Zákusky k čaji. *Směje se.*

SOŇA *připravuje šálky*: Jste velmi laskav.

ALEXANDER: Já vždycky, madame.

30/32 pěkné šálky — a pěkné ručky. A vlasy a oči. Neviděl jsem vás, — až včera. A vzpomínám si na Shakespeara: *r*; 34 *nyňější znění je v r červenou tuškou dodatečně, kdežto pův.*: Vy mě tedy milujete?; 35 beře *R, r*; 35 a usazuje vedle sebe: *r*; 36 pohled. *R, r*; 37 Soňa: Třeba vás ten druhý odstraší. *r*.

Str. 214: 1/3 <Na ten přivřeme oči.> O nikoliv. Přivru oči. Přivru oči, — a uvidím vás zase. Tak jak napoprve. Běžela jste ulicí a dív že jste do mě nevrázila. Bylo to na rohu u kavárny Standard. Byla jste udýchaná a... myslím, že jste si na něco myslila. Byla jste jako člověk, *r*; 4 usilovně *R*; 4/5 usilovně hledá <omluvu, která by se> výmluvu. Dokonce jste si cosi *r*; 5 *v r mezi předposlední a poslední větou*: Chtělo se mi velice vědět, co si myslíte.; 6 *v r poslední věta pokračuje*: a jež jsem neslyšel.; 9 Soňa: Mezi rty a mezi zuby <chlapečku>. *r*; 10 Snad byste mě nechtěla *r*; 11 Soňa: Nevím, nevím, — i k tomu je potřebí chuti a té dosud není. *r*; 12/13 Hledme, — vy jste i dravec. Smutné ženy jsou nejhorší dravci a jemné ženy dovedou nejbolestněji raniti. To jsem rád, šelmičko, — mám <rád> vás rád ještě víc. Budeme se rvát, ano? *r*; 16 *v r předchází věta*: Myslela jsem si, že jsou statečnější.; 17 Alexander, dívaje se na revolver, legračně: Jen *r*; 18/19 Se smíchem: *až možné. v r v tomto znění chybí, místo toho*:

SOŇA: <Máte veliký revolver.> Mluvíte úřední řečí a máte veliký revolver. To jste si ho na mě přinesl.

ALEXANDER: Nosím ho s sebou vždy. (*Další dvě věty dodatečně škrtnuty červenou tuškou.*) Víte, — já musím. Neodkládám ho nikdy z dosahu rukou.

SOŇA: Proč? Máte strach před někým?

ALEXANDER: To je už tak zvyk. V dnešní pohnuté době nevíte, co vás potká. Což kdybyste byla revolucionářka — a probodla mě dámskou jehlicí, sotvaže jsem vstoupil. Jste na to sice příliš půvabná, ale věřme ženám!

21 <Je to krásný> Nezlobte se *r*; 21/22 Pročpak se tak chvějete. Už se tedy nebudu smát, a když mně bude tuze do smíchu, — tak zhasnu. Ne, *r*; 23 Ah! *R, r*; 23/24 je to moje místečko, — toto mám tolik u žen rád, — *r*; 25 tak měkkouneké jako hnízdo. *r*; 25/26 *za poznámkou*: Zvolna, jako ptačí. Jeden, dva, tři. Je zde žilka, — modravá. *r*; 27/28 anděli, — a rychle, — kampak utíká na návštěvu. A neopozdilo

se? *r*; 30 Voda už vře! <Přinesu čaj.> Pusťte *r*; 30 mě *R*, *jakož i r*, kde věta pokračuje: ať mohu... ne, ne! *A následuje poznámka*: Brání se.; 31 v náruči a dlouze ji políbí *r*; 32 můžete teprve jít. *r*; 33 jde, aniž hlesne, bledá, a stane *r*; 37 Soňa tiše <složí hlavu na jeho rameno:> padá *r*.

Str. 215: mezi 1 a 2 pův. v r: Alexander: Co to?; 2 Sirény továren. *r*; 3 Vzpruží se, nach vjede jí do tváří <zprostí se jeho ramen>. *r*; 5 Soňa <usměje se klidně> pevně se usměje, zprošťujíc se jeho ramen: *r*; 5 první Sonina věta *v r* až dodatečně červenou tužkou; 5 <Připravím vám> <Ihned> Hned *R*; 5/6 Počkejte, — musím vám udělat čaj. *r*; 7 Musíte? — Vždyť to *r*; 8 poznámka *v r* chybí; 9 Na ulici pův. *R*; 9 se rozsvítila *R*] se roznítila *Kn*; 9 Na ulicích už rozsvítili *r*; 10 Lidi ani nevidět. Jenom jakási černá masa se pohybuje dole. *r*; 11 se končí koncept *r*; 13 tolik. *R*; 13 nemyslel. *R*; 14 ponížení. *R*; 16 jsme jich pův. *R*; 17 mu *v R* škrtnuto; 28 maťuško! *R*; 29 pro spravedlnost. *R*.

Str. 216: 1 hlouposti! R; 5 moje <na dvůr> do *R*; 6/7 předvěřím *R*; 17 kdy *R*] kde *Kn*; 18 opilci a strážníci! *R*; 23 do <všeho> všech *R*; 23 do zamčených krabic, — pův. *R*; 24 před poslední větou škrtnuto *v R*: Svět je rozkaz, život je...; 31/32 podlité a sinalé, *R*.

Str. 217: 4 ale sakra! R] ale, sakra! *Kn*; 9 Musíš. *R*; 16 To je od revolveru. pův. *R*; 16 to je holka, co *R*] to je, holka, co *Kn*; 17 na klíně; — a *R*; 21 Alexander <směje se> přitáhne *R*; 23 hodí ho do kouta. pův. *R*; 25 mě? *R*; 27 bílá, — *R*, kde poté škrtnuto: Soňo, chtěl bych tě válet jako těsto.; 27 Rozpíná *R*; 33 měť! pův. *R*; 34 <Musí to být.> Buď tedy šťasten, — <hodně> nesmírně *R*; 36 *v R* chybí závěrečná pomlka.

V ý s t u p 4. *Str. 218: 5 na chvíli prázdná. pův. R*; 7 rozvažuje <a> čekaje *R*; 11 na ústa: Pst! pův. *R*; 14 do dveří vedoucích *R*] do dveří, vedoucích *Kn*; 18 olovo náboje *R*] olovo, náboje *Kn*; 25 Oh! *R*] On! *Kn*; 30 ruce: <Ty nesmíš zabíjet, zbabělče> Slabochu! *R*.

Str. 219: 1 bože! <Olovo a krev.> Já. R; 4 udeřím! *R*; 6 odpust *R*; 13 před poslední větou škrtnuto *v R*: Byla slabá a proto statečná. — Jen slabý může být statečný.; 18 se začíná koncept *S*; 18 Filip: <Petře, — člověče nej> Co *R*; 18/24 *v S*:

FILIP: Petře, člověče nejstatečnější. Co jsem to udělal? Já slabý, bídný! Nesmíš zemřít. A přece tvá rána, vím, k smrti krvácí. *Vzpřímí se*. Žij, Petře, — žij! Soňu si vezmi. Opravdu, — dám ti ji a odejdu.

Já jsem jí nehoden a tebe dvojnásob. Já nesmím milovat. Vezmi si Soňu a miluj ji ty!

PETR: Miluji ji a...

Vzádu ozve se strašlivý mužský výkřik, který rozlehne se celým domem.

PETR *vstýčí se, co může nejvíce, tvář se mu rozsvítí jako u vytržení, potom ale široce rozpřáhnuv ruce, padne na práh mrtev.*

20 první věta pův. v R: Miloval jsem ji.; 22 vztýčí se, R; 22 rozsvítí <jako u vytržení>: Pověz R; 25 Filip zoufale; S; 26 Hlas Sonin z pozadí jako S; 26 Filipe, R, S; 27 před první větou v S škrtnuto: Ozvěna. Ty, člověče ztracený, zoufáš si a voláš o pomoc — a hlas se ti vrací. Není odpovědi ve světě. Ničeho není ve s[větě]; 27 můj hlas zoufalý S; 28 vrátil, proč nikoho nenalez? S; 30 v S Filip pokračuje: <Petře, —> Proč, Petře, Soňo!; mezi 30 a 31 v S:

HLAS SONIN *zoufalý*: <Filipe! Petře!> Petře! Filipe!

FILIP *chce se připlasit ke dveřím, ale marně snaží se pohnouti.*

Dveře se otevrou, na prahu Soňa.

V ý s t u p 5. Str. 219: 31 koncept S pokračuje a začíná se koncept K; 32 šat, v ruce nůž. K; 33/str. 220, 2 v S:

SOŇA *zakrvácená, v ruce nůž. <Mrtvola Petrova u jejích nohou.> Dívá se poloblouznivě kolem sebe. A spatří mrtvolu Petrovu u svých nohou. Nechápvavě se dívá na ni, na své krvavé ruce a nůž: Volala jsem vás.*

Tiše, nechápvavě, jako dítě, ukazujíc na Petra: Já jsem ho zabila? Proč, Filipe?

33/str. 220, 2 v K:

SOŇA *tiše*: Volala jsem vás, Petře a Filipe, kde jste? *Spatří mrtvolu Petrovu na prahu a zachvěje se. <Petr? Mrtev! Zabit?> Nechápvavě a jako dítě pohlíží na něj a na nůž ve své ruce: To já jsem ho zabila? Filipe, proč?*

Str. 220: 1 Nechápvavě, jako dítě, pohlíží] Nechápvavě, jako dítě pohlíží *Kn*, R; 4 od krve a ruce K; 4/5 Mám nůž a ruce od krve, — a on má ránu v těle. Já jsem ho jistě zabila, nebo něco se v konceptu S, který se touto neúplnou větou končí; 5 mezi první a druhou větou škrtnuto v K: Něco se stalo a já nevím, jsem jako ve snu zmatená. Já jsem ho zabila, kdo jiný!; 5 Filipe, pomoz mi, pověz mi! R] Filipe, pomoz mi, pomoz mi! *Kn*] Pověz mi, pomoz mi! K; mezi 5 a 6 v K: Filip mlčí.; 6 Soňa: Tak je tu K; 6/7 probudím. Je mi, jako bych nebyla. Cožpak nejsi ani ty, — ani nikdo živý, — cožpak jsou jen mrtví? K; 8 v K:

FILIP: <Já jsem ho zabil, Soňo.> *Chvěje se a vslyká.* Zabil jsem Petra, Soňo!

9 Ne, Filipe, to přece není možné. Proč? *K*; 10 Nechtěl mě pustit za tebou. Strašně jsem *K*; 11/12 Jako žárlivé zvíře, které odkopli *K*; 12/13 Je až miloval. *chybí v K, kde místo toho:*

SOŇA: Filipe!

FILIP: Jak je to hrozné, milovat <Soňo>! <Já z lásky jsem chtěl tě zabít, — on z lásky tebe nechal zabíjet.> Je to býti silným, — je to být slabým? A on — *ukazuje na Petra* — tě miloval, Soňo.

14 *v K jen:* Soňa: Petr? *a poznámka:* Nůž vypadne jí z rukou.; 14 Klekne k němu a políbí jej. *pův. R; mezi 14 a 15 v K:*

FILIP: *V z k a z u j e t i t o.* — <Řekl to před smrtí.> Víc než já, víc než ty sama bys unesla.

SOŇA *sehne se nad mrtvým:* Tys mě miloval, — a nepolíbil. Petře, — milence nejsilnější, — jak bych teď potřebovala, abys mi řekl: musí to být.

15 *mě R; 15/21 v K:*

FILIP: Soněnko, — dušičko bílá, — jak strašně samas mi zůstala. Odjedme odtud, — rychle, — rychle.

SOŇA *jde k umyvadlu, aby se umyla:* Krev nepouští.

FILIP: Jsem také od krve. Třeba je dobře tak, jsme oba stejní a uneseme se. Máš mě ráda, Soňo? Máš mě ještě ráda?

SOŇA *divá se na své ruce a mlčí.*

FILIP: Nedívej se na ruce, ale na mě!

SOŇA *podívá se na Filipa, — ale oba sklopí oči.*

FILIP: Cos viděla, Soňo!

SOŇA: <Krev> *mlčí.*

FILIP: Krev? Ne, — ne, to se nám jenom tu zdá, — v tomto hrozném domě. Venku bude líp. <Zapomeneme na vše>

SOŇA: Nebude, Filipe.

FILIP: Proč?

22/23 Už nemohu milovat. Patřím mrtvému. Zapomněl bys, že Alexander, co leží probodený na mé posteli, mě měl, Filipe? *K, kde Soňa má ještě další větu:* Musela jsem se mu dát, když jsem měla zabít.;

24 Filip chvěje se: *K*; 25 Ne, nemyl se, Filipe, — to nebylo oddání se z lítosti. Milovala jsem ho v ty okamžiky. Kdybys *K*; 26 jaká je hrozná potřeba *K*; 26/27 beřeme *R, K*; 27 jsem ho víc, *K*; 28 jsem ho tak, abych *K*; 30/33 V těch okamžicích, kdy jsem svírala svá ramena kol jeho hlavy, nemyslela jsem na tebe, Filipe, — protože jsi mě opustil, než jsem šla zabít. Na tebe, Petře, jsem myslila, abych já,

<žena> člověk rozpolcený světem do dvou polovin, z nichž každá jinak hledá cestu k Bohu, — abych já, žena nejistá, kolísající v těchto velkých hodinách, počala dítě, které by tobě bylo podobno ve víře, v lásce a v boji <o nový svět>. Alexandra komisaře v Petra dělníka chtěla jsem proměnit, abych, když duši pro vraždu zatratím, — aspoň něco svatého zůstavila. *K*; 30 v ty chvíle *R*; 34 <Odjedeme!> Odjedme! *R*; 34 Odejeme, — odejeme! *K*; 35/36 Soňa: Neodejdeme spolu. <Já nejsem dnes nic víc než smutný obal na dítě, které snad ze mě se zrodí.> Tobě nemohu být ničím, leda neštěstím. Jsme oba děti *K*.

Str. 221: 3/4 poslední věta v K: Každý jinam odejdeme, Filipe.; od 5 až do konce hry v K:

FILIP: Soňo, ne, proboha ne, — cožpak mě zanecháš samotného?
<SOŇA: Filipe, ty jsi muž a ne žena, ale svět je tvým domovem. Obléká se.

FILIP: Svět! Kašlu na svět, proklínám svět, — proklínám všechno! Marnost, marnost! Proč věřit věrám, které zabíjejí! Bože, běž, je-li ti lépe. V Petrově kapse máš lístek i pas. Já neodejdu. Proč jsem chtěl věřit, doufat a milovat, když všechno mě to zlomilo a zabilo. Běž, — běž, — je-li ti lépe. Já zůstanu.

SOŇA *podávajíc mu ruku*: Ty neodejdeš?

FILIP: Ne. Nemám kam.

SOŇA: Přijdou a zatknou tě.

FILIP: Co víc?

SOŇA: Zastřelí tě.>

SOŇA: Musím, Filipe, —

FILIP: Ty mě už nemáš ráda?

SOŇA *u otevřených dveří*: Co to znamená světu, — který je za těmito dveřmi, — mám-li tě ráda nebo ne? Co bychom z lásky své mohli v něm stvořit my malověrní? Rostli jsme láskou a láska nás zlomila, — musíme mít sílu ještě dáti jí sbohem. <Ty zůstaneš, Filipe?> Nezabije člověk člověka, aby sám sebe nezabil. Ale jsou chvíle, kdy musí to být.

FILIP: Sbohem, Soňo!

SOŇA: Ty nepůjdeš odsud?

FILIP: Nemám kam. Neznám tohoto světa za dveřmi. Není nic než já. A já jsem zoufalství a křížovatka.

SOŇA: Policie přijde v několika hodinách a zatkne tě.

FILIP: Ať přijde.

SOŇA: Zítřka tě zastřelí.

<FILIP: Zastřelí. Běž, Soňo, — ty ještě můžeš!

SOŇA *na prahu se obrátí*: Sbohem, Filipe, — sbohem, Petře.

FILIP: Ano.

SOŇA *odejde*.>

VÝSTUP 6.

Filip. — Lampa.

FILIP: Zastřelí.

SOŇA: Sbohem, Filipe, — sbohem, Petře! *Odejde.*

FILIP *stojí nehnutě, — nato jde k oknu, — dívá se za ní, potom se vrátí, stáhne kohoutek v lampě, sedne a ztrnule hledí před sebe.*

II sebe. <Zabije-li člověk člověka, mrtvý> Byla R; 16 zapomnět, R; 26/27 v R *přev.*: Sbohem, Filipe! Za těmito dveřmi je svět a jeho magický pohled proniká až k nám. Upřel na nás čtyři své hypnotické oči, — *škrtnuto, znovu napsáno a znovu škrtnuto*: Za těmito dveřmi je svět, Filipe. Jeho hypnotické oči se na <nás> mě upřely a pod jeho očima <stali jsme> stala jsem se tím, čím <jsmo> jsem.; 32 žalůdků, R.

Str. 223 ÚVAHY, POLEMIKY, POSUDKY

Tato část svazku zahrnuje všechny dotvořené theoretické a kritické práce Jiřího Wolkra z údobí jeho tvůrčí zralosti, t. j. jeho zásadní úvahy, polemické stati a kritická pojednání o knižních novinkách, divadelních představeních a hudebních večerech. Mezníkem je nám i tentokrát jaro 1920; nejranější jsou v tomto oddílu autorovy prostějovské hudební referáty z března a dubna téhož roku.

Knižně vyšly Wolkrovy theoretické úvahy a kritické stati, a to jen ty, které uveřejňoval v časopise Var, teprve v posmrtné edici Díla Jiřího Wolkera (Praha 1924), v jejím druhém svazku, a potom znovu v prvním svazku souborné edice Díla Jiřího Wolkra (Praha 1930), redigované Miloslavem Novotným; třetí její svazek (Praha 1931) nadto přinesl — v oddílu Proslovy a essaye — rukopisnou úvahu *Revolucionáři* a stat *Nová česká poesie a socialismus* (s vydavatelovým názvem O přednášce Josefa Hory), později ještě stat *O literární příští*; obě vyšly v jiných časopisech. Naše edice přináší proti oběma předchozím navíc jednak referát o Kavoňově sbírce veršů a první Wolkrův posudek o Seifertově knižní prvotině, jednak všechny referáty divadelní a hudební. Jádrem ovšem nadále zůstávají úvahy a posudky otištěné od půle února do prosince 1922 v časopise

Var: teprve tam Wolker našel nejen tribunu, ale přímo podnět k soustavnější činnosti theoretické a kritické, když ho tam k pravidelné spolupráci vyzval redaktor listu, Zdeněk Nejedlý, s nímž se Wolker seznámil a k němuž s úctou přilnul jako posluchač jeho universitních přednášek (viz Zdeněk Nejedlý, K diskusi o Wolkerovi, Var I, 1948, č. 4, str. 97; O Jiřím Wolkrovi, Var II, 1949, č. 3, str. 65; Jiří Wolker, Var III, 1950, č. 4—5, str. 97). A s jakým povděkem přijal Wolker učitelovo pozvání k spolupráci ve Varu — musil jí zanechat, na sklonku roku 1922, jen pro naléhavé právnické studium a později pro nemoc —, vysvítá z opětovných zmínek v samé jeho korespondenci. V dopise ze dne 29. ledna 1922 oznamuje domů: »Včera jsem mluvil s Nejedlým. Budu lit. referentem ve Varu. Jsem z toho rád.« (KSR, str. 99.) A nato dne 2. února píše: »U Nejedlého jsem byl a hovořil s ním. Velmi mě potěšilo, že ony dva referáty, které jsem mu napsal, se mu líbily a že se mnou počítá. Bude to dobrá, nezávislá tribuna, která mi umožní jednak vytříbit se i na kritickém poli, jednak přijdu lacino ke knihám, které vyjdou a jichž bych se při svých hubených příjmech musel s bolestí odřeknout.« (Tamtéž, 102.)

Pořad oddílů jsme učenili tak, že po zásadních, event. polemických statích přinášíme soubor knižních posudků, který jsme nadepsali názvem rubriky, v níž většina z nich byla uveřejněna ve Varu. Poté jsme zařadili posudky divadelní a konečně hudební (tyto jsou vesměs podepsány jen šifrou *J. W.*), sami označivše ty i ony společným názvem. V každém z těchto pododdílů řadíme práce v něm zastoupené chronologicky podle toho, jak vycházely tiskem; přitom se lze ze zmínky ve Wolkrově korespondenci dohadovat, že posudky ve Varu vyšly někdy nejen později, ale i v jiném pořadu, než byly napsány.

Až na úvodní stať *Revolucionáři*, kterou tiskneme z rukopisu, vyšly všechny ostatní v časopisech: Prostějovský rozhled (*PR*), Stráž lidu (*SL*), Var (*V*), Most (*M*), Rudé právo (*RP*). K divadelním a hudebním referátům se rukopisy nedochovaly; k některým z ostatních statí se dochovaly buď průpravné rukopisy perem, nebo jen koncepty, psané perem i tužkou a zpravidla fragmentární. U prací časopisecky uveřejněných je základem naší edice vždy znění tištěné, jež opravujeme jen tam, kde jde o očividnou tiskovou chybu. Rovněž je upravujeme všude tam, kde nepochybně setřelo příznačné autorovo psaní čárky před pomlkou, aniž takové úpravy vyznačujeme v dalších poznámkách; neuvádíme tam v údajích o různoceteních ani rozdíl mezi tištěným a rukopisným zněním v infinitivních koncovečkách, v umístění zvrtného *se* a *si*, v tvarech *je* a *jest*.

Str. 225 *Revolucionáři*. Rukopis po jedné straně na čtyřech autorem očíslovaných listech nelinkovaného papíru o kvartovém formátu, uložených v obalu z téhož papíru. Na první stránce obalu je krom názvu úvahy, opakujícího se v čele samého rukopisu, totéž datum, kterým je rukopis opatřen na konci: *11. VI. 1920*. V dalších údajích uvádíme původní znění rukopisu, autorem škrtnuté nebo opravené. — *Str.* 225: 23/24 Nemyslí, že ani špetka špatnosti přejde; 25 Hoří nenávisť k dnešku a láskou; 28 <Ale bylo> Ač; 30 Neboť nesmíme; 31 Snad prostě proto,; *str.* 226: 15 <Každá veliká idea měla> <U každé velké ideje> Z každé velké ičeje; 25/26 pro <ni.> revoluci; 26/27 očekávat zázračných výsledků, — a proto; 30 revoluci <rozní[tit]> věsti,

Str. 227 *Umění všední či nedělní?* Var I, č. 8 (15. března 1922), str. 251—254 (*V*). Rukopis se nedochoval; jen v rukopise přednášky *Proletářské umění* (viz další poznámku) je — na rubu str. 3a — začátek čistopisného znění, který však autor později zřejmě zavrhl a listu jinak nepopsaného použil pro rukopis přednášky. Text fragmentu zní:

Umění všední či nedělní?

Umění šlo s člověkem a před člověkem. Jednou rukou drželo ho za ruku, druhou mu ukazovalo cestu.

Str. 230: 4 kdysi sváteční štěstí] kdysi svátečné štěstí *V*.

Str. 231 *Proletářské umění*. Var I, č. 9 (1. dubna 1922), str. 271—275 (*V*). Rukopis, jenž byl předlohou časopiseckého tisku, se nedochoval, zato rukopis znění, ve kterém Wolker projev původně přednesl v kruhu »*Varu*«, zprvu deklarovaném jako Volné sdružení »*Varu*« (t. j. čtenářů listu Var, viz Var I, č. 5, str. 168). Přednáška se konala dne 13. března 1922 v pražském Akademickém domě ve Spálené ulici a Wolkra k ní vyzval Zdeněk Nejedlý, redaktor listu Var, jehož literárně kritickým spolupracovníkem byl Wolker od února téhož roku. Na pořadu večera měla být původně přednáška samého Zdeňka Nejedlého Javořina a náš poměr k Polsku (viz Var I, č. 7, str. 232), takže Wolker musil svůj projev připravit narychlo, jak vysvítá z jeho dopisu ze dne 12. března 1922: »Mám zítra veřejnou přednášku o „novém umění“ ve schůzi *Varu*... Poněvadž jsem takových věcí dosud nedělal, — jsem si sám nejistý. Pracuji stále na své přednášce, neboť teprve před 3 dny mi ji Nejedlý uložil a nebylo možno ji nevzít, když jsem nechtěl ukázat slabost či zbabělost.« (KSR, 105—106.) Tři dny nato se omlouvá Lvu Blatnému, že mu dlouho neodpovídal: »Měl

jsem totiž ve veřejné schůzi „Varu“ mluvení o „proletářském umění“. A to víš, — že takovému „theoretiku“, jako jsem já, — sestavení (na něž jsem měl jen tři dny času) její vyčerpalo všecken čas a smysl.» Rukopis přednášky (*r*), na konci s datem 13. III. 1922, dochoval se na devíti listech autorem očíslovaných, naposled číslicí 8, protože třetí stránka je v něm dvojmo (3a, 3b); je opravován perem, méně tužkou, oběma si v něm autor podtrhával důležitá slova. Text je v *r* učeněn tak, že pasáž *Co je základním znakem nového umění?* je tam označena jako první část (číslicí 1), pasáž *Co znamená revoluce v umění?* jako část druhá (2), kdežto oba další odstavce *Co je kolektivismus?* a *Co rozumíme tendenci v umění?* jako její pododdíly (písmenami *a* a *b*); třetí část pojednává o *optimismu*, čtvrtá a poslední část o *rozvoji* proletářského umění. Časopisecký název a podtitul v *r* samozřejmě chybějí, rovněž řádky 3—9, zato je rukopis přednášky zahájen tímto úvodem:

Vážení přítomní!

Nepokládejte, prosím, můj úvod za přednášku. Na sestavení přednášky o novém umění bych musil míti více času než <ty> tři dny. <Nechci nové umění kriticky hodnotit, jaké je, aniž určovati, jaké by mělo být, či jaké bude> A hlavně: musel bych se cítiti mnohem více theoretikem. Vzhledem pak k rámci večera nechci je kriticky hodnotit, aniž určovati, jaké je, či jaké by mělo být. Hlavním bodem <naší sešlosti> našeho sejítí je debata. Můj referát budiž jejím podnětem a <debata> ona zase budiž kritickou částí mé zprávy. Nepřináším svých osobních názorů, ale spíše programový základ, tak, — jak jsme se na něm shodli se svými přáteli-umělci. Proto hned zprvu prosím o úpravu debaty v ten smysl, aby po přečtení mého referátu k případným otázkám mohlo se odpovídati z naší strany hned, — a nikoli souhrnně na konci večera. Tlumočím zde názory skupiny komunistických umělců Devětsil. A aby se debata příliš nerozvíhala, předstírám <že o možnosti> několik faktů, které z debaty vylučujeme, ježto jsou nám věrou a skutečností.

Tu i tam, úvodem jak k přednášce, tak k časopiseckému textu, Wolker shodně zdůrazňuje, že v nich tlumočí názory skupiny komunistických umělců Devětsil, jejímž byl tehdy členem; že tedy jeho projev nevyjadřuje jen osobní názor autorův, nýbrž programový základ, na kterém se shodl s ostatními přáteli umělci, t. j. že je plodem kolektivní spolupráce. Jak tomu bylo, vylíčil Karel Teige, čelný člen Devětsilu, již ve vzpomínce otištěné — bez nadpisu — krátce po bá-

sníkově smrti ve sborníčku *In memoriam Jiřího Wolкера* (Praha, na jaře 1924, str. 39—40): »Nemluvil tu za sebe, chtěl mluvit za Devětsil, s Nezvaletem, se Seifertem, jenž tehdy připravoval svou podrobnou přednášku o proletářském umění, jež je úvodním článkem sborníku Devětsilu, s Píšou a se mnou probíral svůj proslov, debatovali jsme, stylisovali formulace. Wolkerovi vážně a upřímně záleželo na souhlasu těch, jichž jménem mu bylo mluvíti.« Když se pak na jaře 1927 rozpředla v šestém ročníku *Hosta*, v číslech 8 a 9—10, polemika mimo jiné též o účasti některých členů Devětsilu na Wolkrově programovém projevu, Teige tam, v stati *Manifest Jiřího Wolкера o proletářském umění* (*Host* VI, č. 9—10, str. 265—266), opakoval: »O tom manifestu jsme v Devětsilu tehdy pospolu hovořili — a bylo nás více... Wolker napsal manifest jako určitý výsledek rozhovorů s Píšou, Seifertem, Nezvaletem — (vždyť jednou odpoledne jsme se tím zabývali u mne v bytě) — a za mé spoluúčasti, poměrně snad nejvydatnější.« Co do merita i formulace byla Teigova účast na Wolkrově proslovu proti skrovnému podílu ostatních vskutku nejzávažnější, kromě autorovy ovšem. On sám ji tehdy vcelku po pravdě vyznačil, když jako svůj příspěvek označil zhruba tyto pasáže: str. 231, 11—31; str. 232, 13—20 k slovu *přejímá*.; str. 234, 17—29; str. 235, 6—14. Důvodně velmi sporný se v onom výčtu jeví výhradný Teigův nárok na pasáž str. 232, 26—str. 233, 3, jejíž formulace a akcenty znějí naprosto wolkrovsky (nejednou přímo doslovná jejich obdoba se vyskytuje již v předchozích Wolkrových statích nebo dopisech), právě tak jako v dalších partiích projevu básníkovy zásadní přiznání k realismu. Ostatně Teige v citovaném článku sám podotkl, že se v některých větách projevu prolínají Wolkrovy a jeho formulace do té míry, že je navzájem nelze přesně vymezit; zároveň dodal, že prý citát z Havlíčka přejal Wolker z úvodní studie ve sborníku Devětsil (*Nové umění proletářské, Revoluční sborník Devětsil*, Praha, na podzim 1922, str. 5—18), »jejíž rukopisy nu byly dány částečně k dispozici«. Ale příznačně také doznal, že Wolker v tomto programovém projevu vyslovil i své nejvlastnější názory, mimo jiné také ty, s kterými on — Teige — již tehdy nemohl zcela souhlasit, na př. v otázce optimismu proletářského umění. Takovému rozporu mezi Wolkrem na jedné a Teigem a jeho stoupenci na druhé straně, které se namnoze obrážejí i v tomto kolektivním projevu, prohloubily se později do té míry, že přiměly Wolkra k vystoupení z Devětsilu, jehož členové v čele s K. Teigem se čím dál víc odkláněli od zásad proletářského umění. —

Str. 231: 11 lepší *v r* *chybí*; 12 plán této přestavby *r*; 15 debatovat nechceme. *r*; 15/16 předposlední věta odstavce *v r* *chybí*; 21 které vyrůstá *přv. r*; 24 Do měšťáckého umění *r*; 25 sociálního smýšlení, které *přv. r*; 26 a uměleckými *r*; 28 ismů <v nichž jako v tisíci zažloutlých listech opadáva> a všech těch *r*; 29 spekulace <Mladí umělci pak seznávajíce, že nestačí jen>, které za sebou *r*; 32 *v r* není nový odstavec; 32/33 Nestačí jim pohádkově *přv. r*.

Str. 232: 1 boj je to, který je jejich hlavním *r*; 3 základním rysem nového *přv. r*; 4/12 *zní v r* — na rubu str. 4, *přvodně označeném jako str. 3* — nejprve:

Co znamená revoluce v umění?

Revoluce v umění je předem oprošťováním se od <všech setrvačných> setrvačnosti forem umění starého a úsilím o nové umění proletářské. Umělec — dělník krásy slučuje se s ostatními dělníky světa. Nekřičí jako jedinec rouhavá hesla proti světu, — <ale jde v zástupech tisíců železným krokem> neide mu o smělost myšlenky, ale o smělost činu. Organisuje se společenstvím myšlenky. Z toho vyrůstají některé znaky umění proletářského, které jsou v přímém odporu se znaky umění měšťáckého. Naproti individualismu vystupuje kolektivismus — naproti lartpoumlartismu — tendence.

Potom na str. 3b:

Co znamená revoluce v umění?

Revoluce v umění je předem oprošťováním se od setrvačnosti (form a obsahu) umění starého a úsilím o nové umění proletářské. Umělec odhazuje kult osobního i nadosobního. Slučuje se v zástup stejně bojujících <dělníků>. Organisuje se s <nimi> ním společenstvím myšlenky. <Umělecký> Tvůrčí postoj je tedy v zásadě jiný. Proto i hlavní znaky umění proletářského jsou v přímém odporu se znaky umění měšťáckého. Naproti individualismu — vystupuje kolektivism, — naproti lartpoumlartismu — tendence. Umělec nechce jen psát, ale hlavně být slyšen. A dnes chce být slyšen dělníkem-bojovníkem.

*V předposlední větě, která je bezmála citátem z úvahy Umění všední či nedělní? (viz 228, 3/5), autor první slovo škrtl a spolu vyznačil, že jak tato, tak i poslední věta mají být zařazeny sprvu za čtvrtou, poté již za třetí větu odstavce. Nakonec však i toto znění cele škrtl a napsal na str. 3a nové, v rukopise *r* konečné; 5 oprošťováním se *r*] oprošťování se *V*; 5 od setrvačnosti sil umění *r*; 6/7 třetí věta odstavce *v r* pokračuje: osobního i nadosobního. *r*; 7 za třetí větou odstavce jsou *v r* další dvě věty: Nechce jen psát, ale hlavně: být slyšen. Dnes pak*

chce být slyšen dělníkem-bojovníkem. *Obě autor v tištěném textu vypustil, zřejmě proto, že úvaha Umění všední či nedělní, z níž jsou, jak už pověděno, citovány (viz pozn. k 4/12), krátce předtím vyšla tiskem rovněž v listu Var; 7 Slučuje se <s ním> v zástup r; 7/8 Organisuje se v celek společenstvím r; 8 Zde až slyšen. v r chybí; 9 mimo <něj> tento zástup, r; 9 Proto i hlavní r; 11/12 kolektivismus, r a tak tam všude dále; 14 akce] akci V, r; 15 Nezdůrazňuje to, čím r; 16 ale to, čím se pojí. A na tom také r; 17 udobí r; 17 snažilo se ze všech sil o odosobnění r; 19/20 Umění proletářské do jisté míry jeho kolektivní r; 20 Není mu to však pův. r; 22 jen v r chybí; 24/25 Prakticky znamená kolektivismus vědomí r; 28 nad jiné v r chybí; 29 konkrétně ho vyjadřuje. Nechce být lepeno onou šikovnou r; 30 neřikajíc r; 32 Neboť dnes, r; 33 Tendencí jeho nerozumíme r.*

Str. 233: 1 Nesmí se jí docí[lovat] pův. r; 1 před poslední větou odstavce v r: Básně o revoluci nemusí být básně revoluční.; 3 odstavec pokračuje v r větami: Třebas stará themata, ale nazíraná s jiného hlediska! Stavíme-li se dnes proti civilismu v poesii, — vylučujeme z básní těch strojů, důmyslů a nádher civilisace, kterými se kdysi umělci zpíjeli, — ale vylučujeme toto zpíjení se. Nazírajíce na vše ve vztahu k člověku, nemůžeme při vši kráse důmyslu a strojové mechaniky zapomenouti, že dnes toto vše jde více proti člověku než pro něho.; 4 v r není nový odstavec; 4/5 o tendenci, <připomínám tu i slova Havlíčkova> nemohu si odepřít připomenouti několik slov Havlíčkových, r; 6/23 text citátu, ne vždy přesný (viz Vysvětlivky) v r chybí; 24 první věta v r chybí; 26 jest <těž> mu r; 27 čtvrtou větou odstavce začíná se v r nový odstavec; 28 sen. <Tím zakotvil v pesimismu.> Položiv r; 29 bylo něco r; 31 trápit pro štěstí. pův. r; 33 slovy Proletářská moudrost začíná se v r nový odstavec; 35/str. 234, 1 místo předposlední věty odstavce v r: Z zodpovědného nebežanství sestupuje k zodpovědnému lidství. Chce konkrétní změnu konkrétna.

Str. 234: 3 v r není nový odstavec; 5 byly také optimistické. r; 5 <byl> je r; 5/6 vlastností, nazývaných jedním jmenem? r; 6 pátou větou odstavce se začíná v r nový odstavec; 8 Jeden je shovívavostí, r; 10 před třetí větou od konce odstavce je v r: Jeden je statický, druhý je aktivní.; 12 tedy k tomu, aby nad světem složil r; 13 jen to nejlepší. pův. r; 16 za první větou odstavce škrtnuto v r: Naše víra není náboženská, —; 17/18 věřil horoucně r; 19 bude proto r; 20 ale realismus Ch. L. Philippa; r; 20 nikoli umělecké formování pův. r;

23 skutečností, a poněvadž *r*; 25 zejména *r*; 27 ostatními, kdežto dříve v naturalismu *r*; 28/29 *závorky v r chybějí*; 29 napodobou *r*; 31 kdy stojíme teprve *přív. r*; 32/33 vedlo by <k tomu> ke zdání, že proletářské *r*; 34 *v r není odstavec*; 34 V té věci *r*.

Str. 235: 1/2 možné však i dnes <tedy před proletářským státem.>. Revoluce je kontrapunktem nového umění. *r*; 3 též v její přípravě, — *r*; 6 v době zániku *r*; 10 *jen*: Jde tu však o něco víc. *r*; 16/17 S pádem diktatury *přív. r*.

Str. 236 *O literární příští*. Most I, č. 8—9 (duben 1922), str. 113 až 114 (*M*). Rukopis se nedochoval. Název je názvem ankety, do níž Wolker přispěl touto statí, která tam — jako všechny ostatní příspěvky — byla nadepsána jen autorovým jménem. Anketu uspořádala na jaře 1922 redakce měsíčníku Most, pozvala k ní »řadu osobností literární a kritické obce« a jejich odpovědi uveřejnila v dubnu a květnu v číslech 8—9, 10—11. Popudem k anketě byl právě Wolkrův programový projev o proletářském umění (viz předchozí poznámku) a její otázky zněly:

1. Jaké otázky pokládáte dnes za nejnaléhavější pro umělecké tvoření? Jak je řešiti?

2. Co soudíte o snahách naší nejmladší literární generace, jak se projevují jejím dílem? Jakým úkolům mají dostáti generace starší? Je nutno, aby poměr staré a mladé generace byl bojovný nebo družně spolupracovnícký?

3. »Nové umění je nám uměním třídním, proletářským a komunistickým.« (Jiří Wolker v 9. čísle Varu z 1. dubna 1922.) Co soudíte o této tendenci?

Str. 236: 23 poctivosti] poctivost *M*.

Str. 238 *Ochránci umělecké svobody*. Var I, č. 11 (1. května 1922), str. 355—357 (*V*). Z půle — až do str. 239, 10 — dochoval se koncept bez nadpisu (*r*), psaný — po jedné straně — inkoustovou tužkou na čtyřech autorem očíslovaných listech, vytržených z bloku (13×15). Jmenovitě na útok Arna Nováka reagoval Wolker i v korespondenci, a to vzápětí v dopise ze dne 12. dubna 1922 (*LP*, 59), kde hned úvodem praví: »...v dnešních „Lidových novinách“ zuřivě se na mě za můj článek (přednáška o prolet. umění) vrhl Arne Novák... Je to dokument měšťácké slepoty.« Lituje, že bude moci odpovědět ve Varu až 1. května, a dodává, posléze ironicky: »Případ *A. N. nepřekvapil, — překvapuje jen, že jeho článek, — kterým se uvádí* (t. j. v Lidových

novinách — pozn. vyd.), je tak slabý, nabubřelý a zfalšovaný, — že by to člověk do jeho genia neřekl.« Znovu se Wolker o Novákově výpadu zmiňuje 18. dubna 1922 Konstantínu Bieblovi: »V Lidovkách cuchal mě velmi těžce Arne Novák... Zbedněnost Arnů et consortů není nám novým poznatkem, — a tak celá ta kampaň má více příznak čehosi planě halasného; — a polemikami to kumšt nevyhraje.« (LDB, 38.) —

Str. 238: 2 dnes jedinou nádivkou *r*; 3 nevynikaly také nikdy *r*; 4 <Do řad všech těchto> <Do jejich řad> Jejich <řady> počet *r*; 4 dr. *v r* chybí; 5 novinách«, *v* nichž prudce *r*; 6 druhá věta odstavce *v r* pokračuje: který jsem *v* tomto časopise uveřejnil. *r*; 7/9 šikovnosti, — nazvav můj článek (který nebyl než podnětem k debatě literárního večera ve Varu a byl otištěn jen na žádost <posluchačů> přítomných) — manifestem. <Upozorňuji ho dodatečně, že tuto halasnou a planou formu falešně podkládá mu jenom on, — a že já jsem velmi pevně přesvědčen, — že umění proletářské, jako> Nepsal jsem žádný manifest, — <byl to výklad názorů, na něž jsme byli tázáni, —> a podkládá-li mu A[rne] N[ovák] tuto planou a halasnou formu, činí tak jen z důvodů zlehčovacích. <Upozorňuji ho, že jsem pevně přesvědčen (aspoň pro sebe), že> Jsem pevně přesvědčen, že umění může vybojovati své postavení jedině uměleckým dílem, — a přednášku jsem konal *r*; 10 slovy Arne Novák se *v r* začíná nový odstavec; 10 Arne Novák tvrdí, *přv. r*; 11/12 r. 1922«, a tvrdí, *r*; 12 odvozujeme *r*; 15/17 A ačkoliv doporučuje nám módnější filosofii, než je Marxova, — píše dále, že omezujeme tvůrčí činnost básníkovu pro její myšlenkové výboje bezohledné k programům chvíle. *r*; 18 *v r* není odstavec; 20/21 skutečností dneška, — jest jistě nekonečně životnější *r*; 21/22 a ostatních měšťáckých intelektuálů *v r* chybí; 24 pro svoje utrpení *r*; 25/26 vidíte <jen> zbabělost, faleš a smrt, — což *r*; 26/27 *v* těchto okamžicích milovati prvního a pomáhati mu dle svých schopností? Dle řeči Arne Novákovy a nevhodně užitého Schillerova citátu — ukázala *r*; 28/31 *V* těch chvílích by nezbylo asi básníku, aby svoji »vnitřní svobodu« dokázal, nic jiného než sednout a psáti nějakou idylickou sestinu třeba o »Měsíci nad <vodou> řekou«. *r*; 32 slovy A my začíná *v r* nový odstavec; 32 nevidíme jen zápas *r*; 32/33 dvou světů, — země chvěje se jim pod nohama a naše srdce *r*; 33 nárazy] pravděpodobně chyba: názory *V*.

Str. 239: I kdo neví, kam *přv. r*; 2/3 poslední dvě věty odstavce chybějí *v r*; 4/5 druhá věta odstavce zní *v r*: Vydržel si je třicetiletou činností kritickou.; 8/10 se svými polobožskými a »nezávislými«

umělci. Programem chvíle naopak je: *těmito slovy se fragmentárně dochovaný rukopis r zároveň končí; 17 tendenci podle citovaného originálu] tendence V.*

Str. 240: 1 nového,] nového; V; 17/18 »po mravním povznesení lidu«, podle citovaného originálu] »po mravném povznesení lidu«, V.

Str. 241 Manifesty. Var II, č. 1 (1. prosince 1922), str. 15—18 (V). Dochoval se jen koncept (r), psaný — a hojně opravovaný — inkoustovou tužkou na rubu bankovního formuláře: má sedm listů (14,5×22), očíslovaných autorem 2—8; první list chybí, takže fragmentární koncept stati (viz o ní zmínku v doušce Wolkrova dopisu ze dne 12. listopadu 1922, LP, str. 74), začíná až jejím druhým odstavcem. Na šestém listu dole je rovněž tužkou napsána i škrtnuta tato autorova předběžná poznámka:

Manifest = propagace, — provokace (— útok).

Jak vyhověl man.[ifest] lit.[erární] sk.[upiny] tomuto úkolu?

Str. 241: 14 Toto pak vyžaduje r; 14/15 do sebezapření, a pisateli bude r; 15/18 od všech osobních citeček <Nepíše se>, které by věc zatemňovaly. <Nepíše se> Neplatí přece manifest <pro> umělcům, ale čtenářstvu a nesoudí se r; 18 dvakrát: dle toho, r; 19/21 Před půl rokem nahodilým sběhem okolností stal jsem se pro forum externum mluvčím <literární> skupiny komunistických umělců Devětsil. r; 21 podařilo se <mi> nám část r; 23 skutečně v r chybí; 23 To by byla r; 24 debaty a výpady r; 25 »neuchopitelné« r; 25 <A> To by byla provokace. r; 26/28 když řeknu, že <celý> i manifest Literární skupiny, o kterém právě zde chci pojednat, je jedním z posledního vybarvování, r; 29 v r není odstavec; 30/32 než stmelení a tak stává se v době dnešní, která <znovu> podléhá opět sesílenému náporu <sil> reakčních sil uměleckých a politických, sám spíše reakcí než akcí. r; 34/str. 242, 12 původní, nedopsané znění tohoto odstavce je v r škrtnuto: Předně: jsme socialisté. Ale »<ač> věříme, že hospodářská přeměna, třeba je prvou a nezbytnou podmínkou ozdravení světa, přece sama o sobě nepovede k lepšímu životu, nepůjde-li ruku v ruce s ní vášnivý kult mravních hodnot, lásky, humanity, revoluce lidských srdcí, jejímž posledním cílem je velké kosmické sbratření lidstva. Neboť my nevěříme, že na vývoj života lidské společnosti působí jen jediný mechanický činitel — totiž hospodářská výroba. My nevěříme také v dějinný fatalismus, v předurčenou nutnost průběhu vývoje světového k sociální revoluci hospodářské«. — »Chceme-li opravdovou spásu světa

Str. 242: 3 předurčená r; 8 zatuchlostí r; 9 nového, lepšího, čistšího, neboť r; 10 A končí: r; 13/15 první věta odstavce v r chybí; 15 mluví se velmi mnoho r; 16 není, jistě ne tolik, r; 18/21 že <nepokrývám zároveň střechu, dokud nemám zdi,> zeď vyrůstá ze základu a střecha ze zdi, — tedy že <nemohu pokrývat> nepokrývám střechu, dokud nemám pořádných čtyř zídek. A každý <řádný> polír vypoví z práce dělníka, kdo pro samé r; 22/23 nebude chtít pracovat v blátě základů. Snad to není tak poetické r; 24/26 místo posledních dvou vět odstavce je v r jen: Toto vědomí podřízení růstu díla z myšlenky je právě služba, kterou si mladé umění přikládá; 27/34 bude i třídní nenávisť. <Bylo by zhoubné> <Ji> Od ní samé člověka neosvobodíš. A kdyby to šlo, byla by to nejhorší věc pro člověka, neboť by se stal dobyt看em s chomoutem na věky kolem krku omotaným. Neboť právě nenávisť je z největších sil, které z třídnosti rostou, aby ji posléze rozbily <a jako taková>. r; 35 v r není nový odstavec; 35 lepší a čistší, — zдалipak to bude vůbec r; 36/str. 243, 2 druhá a třetí věta odstavce jsou v r přehozeny; 36 A zdali člověk, ověšený imaginárními r.

Str. 243: 1/2 Zda pro krásnou utopii socialismu, t. j. to, co přijíti má, — nezapomeneme všech jeho nynějších béd? r; 2 za třetí větou odstavce škrtnut v r nový odstavec tohoto znění: Jsou věci na světě, které se dají změnit, — ale jsou i takové, které se změnit nedají. <Myslím, že i po revoluci lidé budou se střílet z nešťastné lásky, podléhat nemocem,> I po revoluci budou se lidé střílet z nešťastné lásky, <umírat> trpět a umírat. A tak bude vždycky, dokud budou lidmi. S absolutního hlediska, myslím, změní se k <dobru> lepšímu jen nepatrně. Změnivše hmotnou hospodářskou základnu, změníme jen její ideologickou nadstavbu. <Štěstí můžeme> Lidské štěstí — a o to se tu hlavně jedná — můžeme regulovati, jen pokud můžeme regulovati jeho podmínky; — a které, mimo oněch hmotných, — <máme v> můžeme mít v rukou?; 2/5 Nestane se posléze ona utopie nezodpovědnou představivostí, romantickým útekem do ne-skutečna právě v době, kdy umělec jako <člověk> voják je r; 6 na konkrétním poli <dneška> skutečnosti? r; 6/20 Umění až nedá. v r chybí, ale autor si tam — zřejmě dodatečně — zapsal perem dvojí připomínku. První připomínka se již podle značky, kterou je provázena, vztahuje k chybějícím posledním čtyřem větám v 6/13 a zní: Sociální (její druhé slovo je nečitelné). Druhá připomínka Srdce obdobně heslovitě vyznačuje námět chybějícího dalšího odstavce 14/20; 21/22 Socialismus <marxistický> jest jasný obraz nového světa a marxis-

nus je plánem jeho vydobytí. *r*; 22/23 socialismus *r*; 24 Dle manifestu skupiny obsahuje *r*; 25/26 ten snad jediný ze všech teorií počal se proměňovati v praxi. Ba dokonce tento socialismus se tolik rozšířil, *r*; 28 do něho jakýsi *r*; 29/30 Když některou myšlenku nafoukneme tolik, aby každý se ní mohl *r*; 33 v národu československém. Neboť on nad jiné *r*; 34/36 *v r* chybějí.

Str. 244: 1/2 A to u nás namnoze se projevovalo, že se uteklo od činu k jakémusi *r*; 2 nebo hluboké morálce. *r*; 3 Proto z duše uvítal *r*; 5 v knize »Strach z duše«. *r*; 5/7 věta *v závorce v r* chybí; 8/9 v manifestě zůstává *r*; 9/10 to až vážně. *v r v uvozovkách*; 11 proletářské, socialistické a utopistické. *r*; 12 manifest nesoudí se dle toho, co znamená, ale dle toho, co vyvolá. *r*; 13/14 *druhá věta odstave v r* chybí; 15 které jsem se naposled co člen *r*; 16 jejich socialistických projevů *r*; 17 říká obyčejně každý *r*.

Str. 245 *Nová česká poesie a socialismus*. Stráž lidu V, č. 27 (3. dubna 1923), str. 2 (*SL*): podepsáno šifrou *w*. Dochoval se jen koncept, psaný perem po jedné straně dvou listů (*r*). Podle plakátu uloženého v archivu Josefa Hory (v majetku Zdenky Horové v Praze) konala se jeho přednáška v Prostějově až dne 6. dubna 1923; v témže archivu se dochovaly dva Wolkrovy korespondenční listky, z nichž v prvním — ze dne 22. března 1923 — žádá Horu, aby mu napsal, o čem bude mluvit a jaké verše se mají recitovat, ve druhém ho seznamuje s železničním spojením a končí: »*Nevíš ani, jak se těším.*« (Viz také Zdena Wolkerová, Jiří Wolker ve vzpomínkách své matky, II. vyd., Praha 1951, str. 197, a *LP*, str. 92 a 93.) O Josefu Horovi samém psal Wolker z Tatranské Poljanky dne 26. srpna 1923 Vladimíru Zelenému, že nad něho nezná »*muže poctivějšího a básníka novějšího a hlubšího.*« — 1 socialism *r*; 3/4 Klub zdejších vysokoškolských *r*; 5 Národního] národního *SL*, *r*; 5 *druhou větou se začíná v r* nový odstavec; 6 mají ještě v dobré *r*; 7/9 *jen*: jak bouřlivě <tento> problém umění a socialismu rozvířoval celou českou uměleckou veřejnost. *r*; 11/12 rozkládati <všechny> zastaralé <a> stojící hodnoty. Jako všude — *r*; 13/14 odhazuje svůj obřadný ornát a civilisuje se *r*; 16/17 jinde jsou hodnoty <staré> nové ještě v boji s hodnotami <novými> starými, — zde je již nezvratně jisto: *r*; 17/18 nové až vůbec. *podškrtnuto v r, kde potom škrtnuta nedopsaná věta*: Tak tomu bylo konečně <vždy> u každé stylové epochy umělecké, která vyrůstala nad osobní rozměry tvůrců *k*; 18/19 anebo nebude vůbec. <Proto všichni mladí umělci bez výhrady> Toto

jest vědomí všech našich mladých *r*; 19/20 díla <leží> jsou právě uskutečněním tohoto vědomí. *r*; 20 slovy <Proto> Vítáme, začíná se *v r* nový odstavec; 21/22 s. J. Horu, aby promluvil o těchto skutečnostech. Neboť on je <právě> z těch, kteří nejdále dospěli na této cestě. *r*; 24/25 řvava *r*; 25/27 první to, co žádá od básníka: aby <umělecké dílo> báseň nebyla jen činem uměleckým, ale <hlavně> i činem sociálním. Proto není nikoho povolanejšího, kdo osvětlil by *r*; 28 slovem Soudruzi, začíná se *v r* nový odstavec; 29 máte čas a zájem, navštivte všichni <onen> tento večer. *r*; 30 člověk <vás>, který *r*; 31 předposlední věta *v r* chybí, ale autor si pod rukopisem poznamenal: Recitace.

Str. 246 A. Kavoň: *Ze zápisů zběhových*. Prostějovský rozhled X, č. 27 (10. července 1920), str. 5 (PR): podepsáno šifrou J. W. Rukopis se nedochoval. — 25 jsou jakoby načrtány křídou] *chyba*: jsou jakoby načtené rány křídou PR.

Str. 247 Jaroslav Scifert: *Město v slzách*. Stráž lidu IV, č. 7 (24. ledna 1922), str. 1—2 (SL). Dochoval se jen koncept inkoustovou tužkou na pěti stránkách, s autorovým jménem na konci. V dopise z Prostějova ze dne 12. prosince 1921, kde děkoval autorovi posuzované sbírky za její výtisk (viz také Spisy I, 299, vysv. k str. 122), Wolker praví: *„Ačkoliv jsem nikdy kriticky, t. j. objektivně, hodnotil knihu se nepokoušel, — napíši o „Městě v slzách“ do zdejší „Stráže lidu“. Počkám však ještě na „Nesrozumitelného svatého“, abych vás mohl vzít s Pišou dohromady. Bude se mi to dělat lépe; sklouznu-li na jednom, — opru se o druhého.“* Wolker uskutečnil tento záměr teprve posudkem *Dvě nové knihy básní* v časopise Var (viz další poznámku). —

Str. 247: 1/4 *v r* chybějí, místo toho jen *v závorce* Nacionale, t. j. posuzované knihy; 3 Perštýn] Pernštýn SL; 5 měšťáci intelektuálové zpozorovali, *r*; 6/7 stanovisko radikálně socialistické <nebo> a komunistické, *r*; 8 nebo ho odsuzovali. *r*; 9 všem, tvrdili, zapomínajíce, *r*; 11/12 umělci třídní, poněvadž nebyli <jen> krasořečníky, ale bojovníky za novou a spravedlivější myšlenku. *přv. r*; 13/14 jejich část, nebo třídu, která o tutéž myšlenku <se bila> zápasila a jejíž boj <básník právě umělecky formuloval> právě *r*; 14 bojovala] bojovali SL; 15 *za poslední větou odstavce škrtnuta v r* nejprve slova Neboť básníci nejsou krasořečníci a pak Neboť opravdový básník; 16 *v r* není nový odstavec; 17/18 Utíkali-li někteří básníci do minulosti

(Karásek ze Lvovic) proto, že jejich doba se jim zdála hnusnou, — *přv. r*; 18 pak svědčí to jen o jeho zbabělosti, neboť *r*; 20 *druhá věta odstavce v r* *původně pokračovala*: a pomáhali tam, kde je potřebí.; 20/21 Proto dnes <pro nás> rána v boku vojínově, tuberkulosa v domcích na předměstí, mozol na ruce a *r*; 22/23 ponížených <pro nás má> má dnes v našem srdci daleko větší <cenu> význam než *r*; 24 noci. <Chceme milovati to, co potřebuje býti milo[váno]> Hvězdy a květiny jsou šťastny i bez nás a nepotřebují naší pomoci, rány nezhojené a lidé nešťastní *přv. r*, *aniž byla věta dopsána*; 25/26 *první věta odstavce v r* *chybí, místo ní je tam jen autorova poznámka perem* Válka; 27 Proto nové *r*; 29/30 bude i nejvíce nenáviděno, protože nebude jen slovem, jež vždy *r*; 32 <V tom směru> Jako jeden ze statečných průbojů v tomto směru vítáme Seifertovu prvotinu *r*; 32/33 prvotina] *chyba*: prostora *SL*; 33/36 *jen*: <Nepřistupuje k ně[mu]> Ano, město v slzách jest to, co nutí básníka, aby u něho zůstal. *r*; 36/*str.* 248, 1 *Nezpíjí se jeho ruchem, proměnádami, lesklým a křiklavým rejem civilisace* <jako to dělali kdysi básníci civilisace>. Nehledí na jeho pestrý povrch, — <v samém jeho nitru nachází pro sebe příkaz> k jeho bolestnému nitru upírají se jeho oči, *přv. r*, *věta je nedopsána*; 36/37 <jeho> jen povrchním ruchem <jeho> promenád a barů, *r*; 37/*str.* 248, 1 s něho pestrý *r*. *Str.* 248: 1/2 odkryl jeho bolestné nitro, aby pochopil a ukázal, že všechno, *r*; 2/3 zbitačených rukou, které přes den prodávají se ve fabrikách boháčů a za noci propadají se do smutku předměstí. *r*; 3/4 *přv. v r*:

Hranatý obraz utrpení
je město

praví básník.; 3/4 utrpení, a proto u něho zůstává, ne aby se jím laskal, je obdivoval, ale aby ho dobyl pro spravedlnost. *r*; 18 *odstavec začínal v r* *původně větou*: Seifert písní svojí vykupuje právě slzy města.; 18/19 Kuldovi, o souchotinářských *r*; 20 raněných vojácích, o večeru *r*; 20 starého činžáku *v r* *chybí*; 21/27 *Nezůstává ale jen na litování těchto věcí. <Chce je též vykoupit. A proto> <Nezpívá o nich jenom, mnohde je i vykupuje.> Seifert však dobře ví, že nestačí o těchto zjevech jen zpívat, — chce je i vykoupit. Mnohde se mu to daří, <mnohde> jinde <zase> však stane v půli cesty, ale leckde je to jen slovo, které nezachraňuje. r*; 28/33 *Nebezpečensví až na konci. v r* *chybí, ale in margine si autor poznamenal m a n ý r a*; 33/*str.* 249, 1 <Neboť není revoluční básní ta, která> Jako <není pokornou básní> nejsou pokornými básněmi ty, kde je »bílý, tichý,

chudý a pokorný«, tak také <není revoluční básní> nejsou revoluční ony, které končí vždy »rudá, revoluce« atd. Neboť revolučnost neleží ve slovech, ale ve vnitřní kázni a statečnosti. *r*.

Str. 249: 1/6 místo čtvrté a páté věty odstavce je *v r* připsáno *in margine*: Básni, které vyjadřují chaos revoluce, máme dost a dost. Bude nutno psát takové, které ukážou statečnost a kázeň její.; 9 *v r* není nový odstavec; 9/10 první věta zní *v r*: Jest to ovšem chyba, kterou hřešili ve svých [nečitelné slovo] verších nejen Seifert, ale my všichni mladí <, — jedni siláctvím, druzí zase zpokorněním>. ; 11 ještě *v r* chybí; 12 a <jejich> tato pokora *r*; 13/14 maskou jejich slabosti, neboť jen silný *r*; 15 *v r* nezačíná nový odstavec; 15/20 Rovněž jednou z všeobecných chyb je <přetížení básní>, že básně jsou místy přetíženy obrazy speciálně biblickými, <což mi připomíná anglické básničky z doby Elisabetiny, kteří své básně tak přeplňovali obrazy z řecké mythologie, že u mnohých se zdá, jako by byli inspirováni jedině znalostí tohoto oboru.> asi tak jako kdysi v době renesance byly básně přetěžovány obrazy a příměry <ze starověké> z antické mythologie. *r*; 21 *v r* není odstavec a revoluční *tam* chybí; 22/23 musíme též z této skutečnosti <vyvážit> tvořit slova a obrazy, a dovoláváme-li se *r*; 24 je nutno činit tak s patřičnou *r*; 26 na začátku odstavce škrtnuto *v r*: Toto by byly asi chyby; 26/28 on chápe dobře cestu, kterou musí mladý básník jít, a věřím <pevně>, že on vedle *r*; 28 právě *v r* chybí; 28/29 <přinese> vydoluje nejvíce ryzí rudy *r*; 34 abyste knihu koupili <a>, četli a utužili se ní. *r*; 35/36 poslední věta *v r* chybí.

Str. 250 Dvě nové knihy básní. Var I, č. 6 (15. února 1922), str. 191 až 195 (*V*). Rkp. se nedochoval. — Str. 252: 14 Perštýn] Pernštýn *V*; str. 253: 14 v objektech] v objektivěch *V*; str. 254: 14/15 formou a obsahem znázorňovaly] formou a obratem znázorňovaly *V*.

Str. 255 Jindřich Hořejší: Hudba na náměstí. Var I, č. 7 (1. března 1922), str. 229—231. Rkp. se nedochoval.

Str. 258 Marie Majerová: Mučenky. Var I, č. 11 (1. května 1922), str. 354—355; bez podpisu, ale v obsahu ročníku pod Wolkrovým jménem. Dochoval se jen tento fragment konceptu, psaný inkoustovou tužkou do poloviny stránky:

Načrtl-li jsem temně pozadí, — tak proto, abych zachytil každé

světlo poslední knihy M. Majerové »Mučenky«. Přísnost, uměl. kázeň, nechtěnost — zvedají ji vysoko nad průměrnou výrobu dnešní novelistické výroby. Čtyři povídky o ženách, — o jejich těžkých hodinách jest <obsahem> obsah knihy. <Hlavním smyslem života ženina jest láska k muži a dětem. Proto i zde může být nejkřutěji poraněna.> <Hlavním smyslem života ženina jest láska k muži a dětem. Všechny čtyři ženy-mučenky — jsou v tomto smyslu poraněny. A všechny čtyři povídky vyrůstají jedna z druhé mravně i umělecky.> Marie Majerová vidí smysl života ženina v lásce k muži a dětem, — zde jsou též poraněny její hrdinky.

Str. 259 *Lev Blatný: Kokokodák*. Var I, č. 12 (15. května 1922), str. 388—389 (V). Rkp. se nedochoval. Autorovi hry, svému příteli, psal Wolker dne 15. března 1922: »Do Tvé knížky jsem jen nahlédl, budu ji číst až doma, — kam pozítří odjíždím. Těším se již na to, — ale mnohem raději bych ji viděl hrát. Neboť samo nahlédnutí mi už ukázalo, že je to skutečné divadlo, t. j. že plný její účín tkví až v divadelním provedení.« — Str. 259: 31 plnokrevným] polokrevným V; 34 s ním.] s ní. V; str. 260: 3 řezavé] řezané V; 17 Majakovskij] Majakovský V.

Str. 261 *Zdeněk Kalista: Ráj srdce*. Var I, č. 15 (1. července 1922), str. 482—483 (V). Rkp. se nedochoval. Viz pozn. k str. 278. — 10 kostelní,] kostelní V.

Str. 262 *Miloš Jirko: Zníčí svět*. Var I, č. 15 (1. července 1922), str. 483—484. Rkp. se nedochoval.

Str. 263 *Josef Kopta: Od východu*. Var I, č. 19 (15. října 1922), str. 608—609 (V). Rkp. se nedochoval. — Str. 264: 9 vypouštíme údaj o nakladatelství (Nákl. Činu), jež Wolker za názvem knihy opakoval, ač jej uvedl už v záhlaví posudku; 28 hutnější,] chyba: tuhnější, V.

Str. 265 *Don Gil*. Rudé právo ze dne 18. června 1922, str. 6; podepsáno J. W—r. Na korespondenčním lístku ze dne 16. června 1922 psal Wolker domů (KSR, 115): »Dnes jdu večer na red. lístek (t. j. na redakční vstupenku Rudého práva — pozn. vyd.) na nějakou premiéru do Vinohrad, hlavně abych si mohl pohovořit s Čapkem ohledně „Hrobu“.« (Viz pozn. ke str. 135.)

Str. 266 *Výjevy ze spodiny života*. Rudé právo ze dne 26. října 1922, str. 7. Dne 22. října 1922 psal Wolker domů: »Dnes jako jindy Hora (t. j. Josef Hora — pozn. vyd.) mi dal redakční vstupenku (t. j. do divadla — pozn. vyd.) z Rudého práva. Vynasnažím se dostat se tímž způsobem na Moskevské, kteří jsou enormně drazí.« (KSR, 120.)

Str. 267 *Princezna Maleina*. Stráž lidu V, č. 4 (12. ledna 1923), str. 4 (SL). — Str. 268: 8/9 náladovost,] náladovost SL; 9 obrazy,] obrazy SL; 26/27 obrazy, nahrazující] obrazy nahrazují SL; str. 269: 4 jako cizojazyčně,] jakož cizojazyčně, SL.

Str. 270 *Symfonický koncert...* Prostějovský rozhled X, č. 11 (20. března 1920), str. 4.

Str. 270 *Bendl — Nešvera*. Prostějovský rozhled X, č. 12 (27. března 1920), str. 4.

Str. 271 *Foerster — Janáček*. Prostějovský rozhled X, č. 15 (17. dubna 1920), str. 4.

Str. 271 *Večer velkého a velký večer*. Prostějovský rozhled X, č. 16 (24. dubna 1920), str. 4.

Str. 275 SATIRA VERŠEM A PRÓZOU

Navazující na předchozí oddíl svazku, shrnujeme zde ty Wolkrovy práce veršem i prózou, v nichž satirickou kritikou nebo polemikou účtoval s poměry a událostmi, institucemi a osobami v životě ať speciálně uměleckém, ať vůbec kulturním. Proto jsme sem pojali také verše *Kterési ženě ctíhodné...*, ač v obou dosavadních edicích Wolkrova díla byly zařazovány mezi ostatní jeho práce veršem z této doby, jichž sám knižně nevydal: přímo literární osten má totiž i tato satira, v níž si zmužnělý již básník ironicky dobírá — řezaje do vlastního masa — víru, že *dobré srdce svět spasí*, víru, kterou sám předtím vyznával v období sbírky *Host do domu*. Ze čtyř epigramů knižně vyšly první dva (*Devětsil* a *Napomenutí mladým básníkům*) již v posmrtné edici Díla Jiřího Wolkera (Praha 1924), v jejím prvním svazku mezi ostatními verši z básnickovy pozůstalosti, kdežto v prvním svazku souborné edice Díla Jiřího Wolkra (Praha 1930, dále jen *Nov I*),

redigovaném Miloslavem Novotným, tvořil spolu s dvěma dalšími zvláštní oddíl Literárních epigramů. Próza *Pravda a nároží* vychází knižně tentokrát po prvé, kdežto obě ostatní vyšly tenrve v souborné edici Díla Jiřího Wolkra, a to první z nich v prvním jejím svazku, v oddílu Povídky, kdežto druhá v třetím svazku (Praha 1931), v oddílu Proslavy a essaye. Přinášíme prózy za verši, řadíme ty i ony podle dob jejich vzniku, stanovené u epigramů namnoze jen přibližně.

Většinou byly práce do tohoto oddílu poiaté uveřejněny časopisecky buď ještě za básníkovy života — Neboisa (*N*), Sršatec (*Sr*) —, nebo posmrtně v listu Trn. K polovině z nich se dochovaly rukopisy, a to jednak čistopisy — u dvou epigramů — v sešitě č. 46 (*S* 46), jednak ranější rukopis perem nebo koncepty perem i tužkou. Práce, jež autor sám časopisecky uveřejnil, přinášíme podle tištěného znění, opravujeme v něm jen zjevná tisková nedopatření, kdežto ostatní tiskneme dílem podle rukopisu, dílem podle posmrtného otisku nebo podle dosavadních edic, jak blíže uvádíme a zdůvodňujeme v dalších poznámkách.

Str. 277 *Devětsil*. Sršatec II, č. 48 (12. října 1922), str. 2 (*Sr*), jen s šifrou *J. W.*; rukopis, jenž byl předlohou tohoto časopiseckého tisku, se nedochoval. Poněkud odchvlné znění (*E*), ve kterém epigram vyšel jednak v první, posmrtné edici Díla Jiřího Wolkera (Praha 1924), jednak i v souborné edici Díla Jiřího Wolkra (Praha 1930) — tu i tam v prvním svazku —, mělo pravděpodobně základ v jiném, ranějším rukopisu, rovněž nedochovaném. I to přispívá k dohadu, že epigram vznikl mnohem dřív, než byl časopisecky uveřejněn, pravděpodobně již roku 1921, v době, kdy autorův poměr k *Devětsilu* byl notně kritický, jak se to obráží i v jeho tehdejší korespondenci (viz na př. *LP*, 33); ostatně rokem 1921 datoval tento epigram — patrně podle čerstvé ještě vzpomínky — už vydavatel posmrtné edice Díla Jiřího Wolkera (Praha 1924, sv. I, str. 189). — 1 *dva verše*: Já mám sílu, | ty máš sílu, *E*; 2 v *Devětsilu*, *E* | *chyba*: ve *Devětsilu*, *Sr*; 2/3 v *Devětsilu*. | A tam *E*.

Str. 278 *Napomenutí mladým básníkům*. Trn I (1924) č. 1, str. 16, posmrtně s mylným nadtitulem Jediný epigram Jiřího Wolkera a s karikaturou hrdiny epigramu, již nakreslil Otakar Mrkvička; rukopisné znění, které bylo předlohou tohoto časopiseckého tisku, se v básníkově pozůstalosti nedochovalo. Zato se v ní (v archivu ZW) nalezl rukopis odlišného znění, psaný po jedné straně čtvrtky nelinko-

vaného papíru, rukopis jakoby určený pro tisk, s autorovým jménem a s nadpisem *Napomenutí básníkům na rok 1922 (r)*. Nejen podle tohoto názvu, ale zejména ze situace, která byla epigramu přímým podnětem, lze se dohadovat, že vznikl pravděpodobně v druhé půli roku 1921: jeho terčem totiž byl dosavadní přítel a tehdejší spolubydlící Wolkrův Zdeněk Kalista, popudem rostoucí ideová a literární roztržka s ním, jak se o ní tehdy zmiňuje básníková korespondence (viz zejména *KSR*, 90). Z vytčených důvodů a také asi podle živé ještě vzpomínky datoval vydavatel posmrtné edice Díla Jiřího Wolкера (Praha 1924, sv. I, viz str. 195) tento epigram rokem 1921 a zároveň jej chronologicky zařadil (tamtéž, str. 153) za epigramatické verše, o nichž pojednává předchozí poznámka. — 4 vznáší se oblohou, r; 6 dětí r; 7—8 v r:

Hodí se jenom ke mládenci,
jenž tím chce skrýt svou impotenci.

Str. 279 *Kterési ženě ctíhodné...* V prvním svazku jak posmrtné edice Díla Jiřího Wolкера (Praha 1924), tak potom souborného vydání Díla Jiřího Wolkra (Praha 1930), redigovaného Miloslavem Novotným, vyšly tyto verše podle rukopisu z básníkovy pozůstalosti, který se však na dnešní dobu nedochoval. Podle údajů v edici nejprve jmenované zůstaly v rukopise bez názvu (viz tam str. 154 a 186), vznikly roku 1922 (tamtéž str. 189) a jsou tam v básních z Wolkovy pozůstalosti zařazeny mezi *Baladu z nemocnice* ze dne 11. prosince 1921 a báseň *Samota z Velkého pátku*, t. j. 14. dubna 1922. Tiskneme je podle *Nov I*, str. 101—102.

Str. 281 *Povsdech nad »orlími« články pana F. P. v Tribuně*. Tiskneme jako *Nov I*, str. 391, podle čistopisu v *S 46*, str. 8, kde na předchozích sedmi stránkách je rukopis *Objevů* (viz pozn. ke str. 127), datovaných dnem 18. I. 1923. Je vskutku možné, že epigram vznikl až po tomto datu, ačkoliv stati Ferdinanda Peroutky, na něž zejména míří, vyšly v kapitalistickém deníku *Tribuna* již ve dnech 6. a 8. ledna téhož roku: byl to feuilleton O té avantgarrde rrrévolutionnaire, pamflet proti tehdejšímu uměleckému mládí, hlásícímu se k marxismu a revolučnímu dělnickému hnutí, jmenovitě pak proti tehdejším členům Devětsilu, mezi nimi také proti Wolkrovi, a to pro jeho projev *O literární příští* (viz str. 236) a básně *Balada o nenarozeném dítěti* a *Dvojzpěv noci* (viz *Spisy I*, 105—109, 164—165). Z básníkovy dopisu ze dne 22. ledna 1923 (*LP*, 85) totiž vysvítá, že Wolker zprvu za-

mýšlel odpovědět na Peroutkovy útoky rovněž článkem — ve Varu —, ale že si to později rozmyslil z důvodů, jež uvádí v témže dopise. Tiskneme epigram podle dochovaného rukopisu proto, že pokládáme toto znění za autentičtější nežli znění — snad jen ústně tradované —, ve kterém posmrtně vyšel v časopise Trn I (1924), č. 2, str. 15:

Kritik Peroutka

Z pozůstalosti Jiřího Wolкера

Kdyby měl perutě,
byl by to dravec,
že má jen peroutka,
je z něj jen vrabec.

Str. 282. *Dialog novinářský*. Čistopis v témže S 46, rovněž na str. 8, za epigramem, o němž pojednává předchozí poznámka. Řídíme se tímto pořadím — z něhož by plynulo, že také tento epigram vznikl po 18. lednu 1923 —, ačkoli to není zcela nepochybné; je možné, že byl napsán už dříve. Wolker si totiž načrtl — tužkou — jeho koncept bez nadpisu (*r*) již do průpravného rukopisu *Pohádky o milionářovi, který ukradl slunce*, datovaného dnem 20. VI. 1921 (viz pozn. ke str. 93), a to na rubu jeho třetího listu. Načrtl si jej tam zřejmě později, právě tak jako koncept prvních dvou veršů *Balady z nemocnice*, jejíž čistopis je poté datován dnem 11. prosince 1921 (viz Spisy I, 267); sotva lze ovšem předpokládat, že by epigram pocházel rovněž už z té doby. — 1 Redaktor: *v r chybí*; 1 deník, — *r*; 3 zveš ho tedy *r*.

Str. 283 *Modré s nebe*. Nebojsa III, č. 47 (19. listopadu 1920), str. 374—376 (*N*), pod pseudonymem *F. X. Press*, vytištěným pravděpodobně mylně místo autorem zamýšleného *E. X. Press*. Rukopis se nedochoval. Wolker se o této satíře zmiňuje v pražském dopise ze dne 28. listopadu 1920 Jaroslavu Krejzlíkovi: »*Literárně pracuji velice. Snad ani ne tak pracuji, jako tisknu. Zdá se, že mi trochu stoupl kurs, což značí, že mě vbrzku někde sřezou. Vitr vane od „Moderní revue“ a od nově založeného lit. výtvarného klubu Devětsil, kterého jsem si pod pseudonymem dobral v předposledním čísle „Nebojsy“.*« — Str. 283: 6 a str. 284: 25 modré s nebe] modré nebe *N*; str. 283: 22 modrého s nebe] modrého nebe *N*.

Str. 287 *Pravda a nároží*. Stráž lidu II, č. 85 (2. srpna 1921), str. 2—3 (*SL*); rukopis se nedochoval. Podepsáno šifrou *R.*, obdobně jako povídka *O Františku muzikantovi* anebo čistopis prózy *Děti*

(viz poznámky ke str. 9 a 16). Nejen tato šifra a nejen sám slovesný ráz této satirické črty svědčí o Wolkrově autorství, ale i vzpomínka prof. Jaroslava Krejzlíka v Ostravě, jemuž vydavatel vděčí, že ho na tuto dosud neznámou Wolkrovu prózu upozornil. — 18/19 mezi oběma zprávami jest] mezi oběma jest *SL*.

Str. 290 *Uč se raději satíře!* Koncept pod pseudonymem *E. Jerry* — na čtyřech stránkách básníkovy obvyklého papíru, ale tentokrát dvojnásobného formátu (23×29) — je psán i opravován perem, jen výjimečně jsou tam korektury tužkou (*r*); v nedochovaném čistopise poslal Wolker satiru do Rudého práva, kde ji však neuveřejnili. Satirický pamflet Jiřího Haussmanna *Vzorný spisovník*, jež si tu vzal Wolker na mušku a podle něhož opravujeme také citát v *r* (str. 290, 7), vyšel v *Lidových novinách* dne 21. prosince 1921 (knižně v *Haussmannových Divokých povídkách*, Praha, v květnu 1922, str. 43–47). Wolker reagoval zřejmě vzápětí, protože se již v dopise Konstantinu Bieblovi ze dne 25. prosince (*LDB*, 28–29) zmiňuje o této své satirické polemice a ohlašuje, že vyjde v *Rudém právu*. Svatý Kadlece se pak v dopise dne 4. ledna 1922 — rovněž z domova — přeptává, zda pravidelně čítává *Rudé právo*: »Nevíš, byla-li tam otištěna satira „Uč se raději satíře“ od E. Jerry? To jsem psal já.« Nejen z té oné narážky, ale z celého tenoru této satirické polemiky s Haussmannovou satirou je zřejmo, že Wolker mířil nejen na ni, ale vůbec na dosavadní postoj jejího autora, jak se jevil jmenovitě v *Haussmannově sbírce satirických veršů Zpěvy hanlivé* (Praha 1919), v jejích výpadech jak proti Velké říjnové revoluci, tak proti revolučnímu dělnickému hnutí u nás. Ale již tam, v závěrečné poznámce, Haussmann podotkl, že zatím mnohé své názory, na př. právě »o ruské revoluci, zásadně změnil«. A vskutku další vývoj, patrný nejen v protireakční, ale přímo protiburžoasní a protikapitalistické satíře jeho posmrtně vydané sbírky veršů *Občanská válka* (Praha 1923), vedl Jiřího Haussmanna ideově po bok druhá o dvě léta mladšího, Jiřího Wolkra, s nímž byl nakonec spjat i údělem téže nemoci a předčasné smrti, umíraje rok před ním, dne 7. ledna 1923. V dalších údajích uvádíme původní rukopisné znění, jež autor škrtl nebo opravil. —

Str. 290: 7 zjednati snadno a rychle *podle citovaného originálu*] zjednati a rychle *r*; 9/10 *jen*: o hluboké jeho zkušenosti; 10/11 Proti <obsahu článku> článku; 13 že výše uvedený spisovatel; 15 ve svém <populárním> článku zmíniti <o jednom> právě o tom; 17 v <slovesných> učebnicích školských; 22/23 Proč učiti se raději

satíře?; *mezi 23 a 24 škrtnuto (nedopsaná věta)*: Satíře je radno raději se učit, protože ničemu jinému se naučiti nemůžeme. Nechtžák <zkusí> pokusí ve všech oborech umění slovesné[ho]; 25 umění literárního; 28 nedovede přivést; 31 kdož pevnou páteř

Str. 201: 1/2 i s životem praktickým, asi; 2/3 může v sobotu chytati; 4 <Doba pak> Jmenovaná doba; 6 jsou <nejbezpečnějším> nejlepším; 11 protože jí <nikdy vpravdě ne[bylo]> od času; 16 *před poslední větou odstavce škrtnuto*: Tyto poměry způsobily, že u nás se vyvinulo přísloví: Jednooký mezi slepými králem.; 17/18 vypichovati a pod záminkou jejich o své dokonalosti; 21 odkojena <mlékem> pivem; 22/23 <může> má býti té mírné pokrokovosti, — v <jaké> jejímž stylu hovoří asi <pan Br[ouček]> měšťan; 23/25 sklenic <piva>. Nechtž <pranéřuje katolickou> zesměšní reakci habsburskou a katolickou, — nechtž ostře praněřuje <ukvapené radikál[ly.]> nesmyslnost a <hlavně> zkorumpovanost; 26 satira <trochu příliš> <poněkud sociálního> sociálnějšího; 27/29 nár. demokratickém. Budou ho dobrodušně pokládat za nadšence, který chce zreformovat stranu v rámci strany. Vjede-li mu však do satiry tendence ze »Staroslovana«, nechtž ji zase otiskne v časopise mírně socialistickém.; 31/32 *místo nynějšího znění předposlední věty odstavce zprvu*: Časopisy radikální se vůbec pro satiru nehodí, ježto slouží satíře za potravu, nikoli za škrtnuto, *pak*: Do časopisů radikálních se satira neposílá a *znovu škrtnuto*; 32 *místo poslední věty pův.*: Satira jich používá jako věta zůstala nedopsána.

Str. 202: 2 je <aby satirou> <nějakým způsobem své dílo> způsobiti; 5/6 na <humor[istickém]> časopisu <»Smích republiky«, který musel si dát už smích tučným písmem na první stránku, a pod ní nějakou nahatou>, který musí dáti si hned na první stranu <jednu nahou nebo> nahatou; 8/9 *poslední věta odstavce nejprve*: <Dobrým> Důrazným znakem satiry též bývá psáti ji škrtnuto, *pak*: Doporučuje se psáti satiru proto jazykem doby probuzenské a *znovu škrtnuto*; 18/20 *původní začátek poslední věty odstavce škrtnut*: Starší čtenáři pak si asociací vzpomenou, že tohoto triku používal před 20 lety ve »Švandu dudákovi«; 19/20 používal <ho> podobného; *mezi 21 a 22 škrtnut mezititul* O čem satiru psáti jest!; 30 nadávej na liknavost; 32 nevedlo-li se ti v »Červnu«, —

Str. 203: 3 Tím <zvlášť získáš si přízeň čtenářstva a bude ti věřeno ja[ko]> <a budeš ode všech na milost přijat jako Engelbert Kučera.> <bude ti vše věřeno jako E. Kučerovi.> dostáváš; 8/9 a <dětském žvatlání> infantilismu a volném verši.

Podáváme tu několik rukopisných výroků, jež se vyskytují v pozůstalosti Jiřího Wolkra — buď na okraji jeho básnických rukopisů, ale bez přímé spojitosti s jejich textem, nebo v jeho deníkových zápisnicích — a jimž je společná aforistická ražba, aniž lze ovšem tvrdit, že autor měl ten útvar vždy přímo na mysli. Rozumí se, že by se jejich počet dal bohatě rozhojnit aforisticky znějícími citáty nejen z básnickovy korespondence, ale z celého jeho díla ať veršem, ať prózou.

První aforismus je psán perem na zadním přidešti sešitu S 34, nadepsaném 16. VI. 1920 — 3. X. 1920 a zahrnujícím Wolkrovu lyrickou žeň z té doby (viz Spisy Jiřího Wolkra I, str. 225).

Druhý je v básnickově kapesním kalendáříku na rok 1920 v hnědých deskách, str. 29 (v archivu ZW); je datován 31. X. 1920 a autor si tam k němu připsal: *Jaké štěstí, že jsem byl před dvěma lety dekad.[entním] básníkem!* Do kapesního kalendáříku na rok 1921, str. 32 (v archivu ZW), si jej Wolker přepsal v tomto znění:

L. P. 1917 Byla tak krásná, že už ji nemohu potkat.

31. X. 1920 Byla tak krásná, že jsem ji musel potkat.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis. (Časy se mění a my se měníme v nich. — pozn. vyd.)

Třetí aforismus je v témže kalendářním zápisníku, str. 53, datován dnem 12. XI. 21, a rovněž čtvrtý, na str. 61, s datem 1. VII. 21. I jej si autor později přepsal — do kapesního kalendáříku na rok 1922, str. 54 (v MP) — v tomto jakoby už dialogicky rozpředeném znění:

Dejme tomu, že naše touhy se nikdy neuskuteční.

Pak tedy je vše marné.

Ó nikoli!

Naše vůle jde i za pojem »nikdy«!

A konečně poslední z těchto aforistických výroků si Wolker načrtl tužkou na lístek z útržkového bloku in margine konceptu k veršům 65—71 z fragmentu *Rosa Luxemburgová* (viz Spisy Jiřího Wolkra I, str. 291).

Jen první aforismus vyšel už knižně, a to spolu s jiným z dřívější doby, v třetím svazku souborné edice *Díla Jiřího Wolkra* (Praha 1931), v oddílu Aforismy.

Fragmentární koncepty, jež shrnuje tento oddíl svazku, pocházejí vesměs ze sklonku básníkovy života, z doby od půle června 1923, kdy marně prodléval na léčení v Tatrách. Vznikaly ve chvílích úlevy za básníkovy zápasu s tvrdošíjnou, zákeřnou chorobou, ježž deníkové *Poznámky* přímo obrážejí; ale i ve fragmentu povídky *Nákaza* se zračí popudy, které autorovi poskytl pobyt v tatranském prostředí. Jedině její koncept je psán ještě perem, a to odzadu v nelinkovaném školním sešitě č. 47 (S 47) v polotuhých šedočerných deskách, kde na začátku — za titulním listem s nápisem *Tuberkulosa. Leták.* — je rukopis básně *Stud* (viz Spisy Jiřího Wolkra I, str. 263 a 264 až 265). Časové pořadí dalších tří fragmentárních konceptů nelze najisto stanovit. Všechny tři — *Poznámky*, kde se deníkové zápisky ze sanatoria prostupují s průpravnými připomínkami k připravované povídce *Lačnost života*, dále úryvkovitý nástin jiné nepojmenované beletristické práce, pravděpodobně rovněž povídkové, a konečně torso theoretického pojednání — jsou už napořád psány jen tužkou, a to v linkovaném školním sešitě č. 48 (S 48) v tuhých modrých deskách, kde spolu s konceptem básně *U roentgenu* jsou i rukopisné zlomky veršem z téže doby básníkovy pobytu v Tatranské Poljance (viz Spisy Jiřího Wolkra I, str. 265 a 283). První dva fragmenty vyšly teprve za redakce Miloslava Novotného v souborné edici Díla Jiřího Wolkra, a to v jejím třetím svazku (Praha 1931), v oddílu Povídky z let 1919—1923, kdežto druhé dva zlomky uveřejňujeme po prvé.

Str. 301 *Nákaza*. Fragmentární koncept povídky je psán — a zhusta opravován — perem v S 47 odzadu na str. 138—148 (jen na sudých), z nichž str. 143—144 (s původním zněním druhého odstavce) jsou vytrženy. V dalších údajích uvádíme původní znění rukopisu, autorem škrtnuté nebo opravené. Značku rukopisu (S) uvádíme jenom tam, kde se od jeho konečného znění liší text, který tiskneme. —

Str. 301: 14/17 až na první dvě věty, jež se shodují, zněly další v původní verzi, autorem nedopsané, takto: <Majíce dost, aby nezáviděli, nemají však tolik, aby tvrdá práce je neučinila tvrdými.> Nejsou tak chudí, aby byli závistivými, ani tak bohatí, aby lenivěli. Podobni jeden druhému, rodí podobné, přisátí k tomuto kousku půdy, nepouštějí; 16 zámožní,] zámožni, S; 18 jako <zítřa> včera; 18 před poslední větou odstavce škrtnuto: Neboť sladkost štěstí leží jim v jeho pevnosti: <lze je vypočítat.> Jest tu veličinou matematic-

kou a lze je vypočítat; 18/19 Jest to <svět> kraj pro sebe, <který nechce mít nic se světem ostatním,> harmonický; 22 která <se> tak šťastně <odloučila od ostatních míst světa> zůstala; 25 kterým obyvatelé nerozumí; 27 nenávidět <železn[ici]> celou stavbu.; 27 za poslední větou odstavce škrtnuto (viz str. 302, 5/8): Ale koleje jsou už tu. Chtěje nechtěje <unášejí> odnášejí je do světa a dědinka překvapena dálkami stane se náhle ostýchavou jako dítě v samotě.; 28/29 pod svatým barvotiskem; 29 oslavovávaly jedno šťastné místo, —; 31 Dědina churaví <a do spokojených rodin plíží se> a stravuje

Str. 302: 4 <Dřív by> Už; 5 Jsou tu ocelové koleje.

Str. 303 *Poznámky*. Rukopis tužkou v S 48, str. 1—5. — Str. 303: 8 Či v S původně chybělo; str. 304: 19 spasen. <Neboť ta> Jí S; 29 je <prokletí> choroba S.

Str. 306 *Bez názvu*. V témže S 48, na str. 139—140 (psáno odzadu), Wolker si heslovitě a úryvkovitě, písmem namnoze těžko čitelným, načrtl tužkou sujet nepojmenované práce, pravděpodobně spíš vypravěčské než dramatické, takže i římské číslice v rukopise značí spíše její kapitoly nebo jednotlivé úseky nežli dějství hry. K projektu, který autor už ani fragmentárně nezpracoval, vztahuje se v rukopise motto na sousední str. 141. — 15 místo *prvních dvou vět bylo v rukopise původně jen slovo* Válka.

Str. 307 *Traktát o individualismu, realismu a relativismu v umění*. Fragmentární koncept tužkou, rovněž v S 48, odzadu na str. 129—130. — 9 za sedmou větou je v S škrtnuto: A tak hodnotu její netvoří <jen> sám autor, ale teprve čtenáři. Kdybychom chtěli vykládati věta zůstala nedopsána; 19 Raffael, <nebude tomuto> přece S.

Rukopisný text, který tiskneme, je bez názvu; název, kterým jsme jej nadepsali a o němž ovšem rovněž není jisto, zda byl definitivní, je na jedné z předchozích skizz k této studii, vesměs zlomkovitých, které se naleznou v témže sešitě. První z nich, na str. 138, je nadepsána Traktát o objektivismu, realismu a relativitě v umění a zní:

<Došt subjektivismu v umění i v kritice! Nechtějme zdůrazňovati to, čeho je vždy dost —>

Individualistický výklad umění může nám vysvětliti tvůrce, ale ne umění samo. <Poněvadž pak v pravém umění osoba tvůrce je zbytečná,> <[Poněvadž pak právě umění osobu] tvůrce pohltí

a učiní ji samu o sob[ě]> Poněvadž pak hotové umění je život o sobě, je při něm osoba autorova zbytečná. Jen umění nehotová a nedochůdná potřebují <k výkladu> ku svému výkladu osobu tvůrčovu <neboť ve své nehotovosti podobají se>.

Druhá skizza, nadeřsaná názvem, který tiskneme, je na nedopsané str. 136:

Individualistický výklad umění byl výkladem statickým a mohl nám vysvětliti jediné tvůrce. Poněvadž pak pravé umění začíná tam, kde pupeční šňura mezi autorem a dílem je přerušena a dílo žije, — je osoba autorova ve výkladu hotového umění celkem zbytečná.

Na další str. 135 autor patrně pokračuje:

Velké umělecké dílo pohlcuje <osobu> individuuum tvůrčovo. Kniha není knihou, když je dopsána, ale teprve, až je čtena. Sílu umění můžeme měřit jen v jeho funkci. (*In margine této věty si autor zkratkovitě poznamenal: proto objekt [ivisace]!*)

Genius sám ze sebe je pověra. <Genialitu tvůrčovu tvoří celý veliký kultur[ní]> <Na genialitě tvůrčově pracují tisíce bezejmenných lidí.> Genialita je podmíněna celým kulturním komplexem v určité době. Na slávě jednoho jména pracuje tisíce bezejmenných.

Na str. 134 je tato jediná věta:

Síla uměleckého díla měří se v jeho funkci.

A konečně na str. 132 tento zlomek:

Hotové umělecké dílo je takové, které vykládá sebe samo a osobu autorovu pohlcuje. Aby mohlo sebe samo vykládati, je třeba, aby bylo objektivní (proces umělecký je vlastně objektivisování sub.[jektivních] dojmů, t. j. takové, věta *zůstala nedopsána*).

Str. 309 VARIANTY

K próze *Děti*, k povídce *Ilda* a k *Pohádce o Jonym z cirkusu* dochovaly se průpravné rukopisy perem (*r*), jež aspoň v některém případě značily střední článek mezi konceptem tužkou a čistopisem určeným pro tisk. Všechny tři se však do té míry liší od konečného textu těchto prací — ať už se dochoval jen v čistopise, jako u první z nich, nebo byl podle nedochovaného čistopisu uveřejněn časopisecky jako u druhých dvou —, že zde tyto ranější rukopisné verze raději otiskujeme v plném znění. Přitom je řadíme chronologicky, podle dat v jejich rukopisech. V dalších údajích uvádíme původní znění, jež autor v rukopise *r* škrtl nebo opravil (jen pořádku tužkou). Svoji

úpravu, pokud jí výjimečně bylo třeba, vyznačujeme jako obvykle tak, že ji beze zkratky uvádíme před rukopisným zněním, označeným jen v takovém případě výslovně zkratkou *r*.

Str. 311 *Děti* (viz str. 16 a 357). Toto ranější rukopisné znění, datované na konci 25. VII. [1920], Sv. *Kopeček*, dochovalo se na str. 3—13 (jen na lichých) v školním linkovaném sešitě č. 33 v tuhých černozelených deskách, jinak nepopsaném. —

Str. 311: 2 rozestřena modrá maminčina; 5 a nebe na nich leží jako veliký; 6 kvítko. <Kdo jste myslel, že jsou to> Tatínci; 15/16 kolem něho moc zlatého; 17 koleček <bylo> zajímalo.; 20 v zádech. — <Vrátil se zase> Zašel; 26 svrchu otýpky obilí.; 32/33 tak, — <jako jedny kvítka v> jak to dělávají

Str. 312: 8 na konci odstavce škrtnuta nedopsaná věta: Ona byla; 9/10 byla velmi veselá, —; 14 ptá <na její svat[bu.]>, kdy; 17 Držela si kolena v ruce.; 17/18 jak <krásně> zařídí si domácnost. <Světlé záclony,> Vila; 21 Nejmodřejší <maličtí! Nevěděl jsem, co říci> maličtí; 27/28 Sedum nocí; 32 maminky.] maminka. *r*; 33 ostýchat <a řeknou mi: Schopen!> a přijmou; 36 první věta odstavce zprvu chyběla; 36 <Pak teprve budu> Budu moci

Str. 313 *Ilda* (viz str. 30 a 358). Rukopis (*r*), podle něhož autor teprve pořídil čistopis, který byl předlohou časopiseckého tisku, dochoval se na 37 očíslovaných listech, na jejichž rubu tu a tam bývá dřívější znění, výjimkou také — na rubu 2. listu — připomínka tužkou: *Minarety. Turkyně*. Listy jsou uloženy v obalu z téhož autorova obvyklého papíru, kde na první stránce kromě autorova jména, názvu a podtitulu *Povídka* je vnošení *Praha: 23. X.—3. XI. 1921*; na konci rukopisu je datum *Praha 3. XI. 1921*. —

Str. 313: 3 jsme už tento problém nepřetřásali, rádi; 4/5 jsme při tomto rozhovoru nad obyčej se rozvášnili a museli jsme každou; 6/7 dle <tváří> ohlízejících se; 9 v každé době; 12 za druhou větou odstavce škrtnuto: Jako by právě v ní nejvíce srážela se znamení doby. Svědčí to o historickém materialismu.; 12 To nejlépe se odráží; 13/14 století, — ty, o nichž; 17 Jak je to cosi naprosto jiného!; 18 problémem —, ale snad; 20 podobny? <Mnohý se> Jistě; 25 přikyvoval mládenec, jehož; 26 <více> spíše; 29 odstavec pův. pokračoval větou: Dopálilo mě to tenkrát.; 35 věci ostatní

Str. 314: 2 dosud zatvrzele mlčel; 6 ubytován v <městečku> Plevlje; 10 bílé, — strašlivě bílé.; 12 bylo stále vlhké; 14 tam se

ukázala] tam ukázala r; 20 za čtvrtou větou odstavce škrtnuto: Maně se přidržoval bajonetu.; 22 když večer vojáček seděl; 25/26 před <námi> naší přesilou ustoupili <ale napadali nás ze všech> do okolních; 27 Srostlí s divokou krajinou, napadali

Str. 315: 1 zabít s radostným vědomím; 11 vzpamatoval, <v leších?> ve skalách; 19/20 voják dívá se jen na nohy a nepozoruje, že; 23 před předposlední větou odstavce škrtnuto: Možná, že to ani není cesta.; 28 A zadíval-li; 30/31 bezpečným v pohybující se] bezpečným <v ohradě těl> pohybující se r; 33 Ale moje maminka; 35 v jícnu bílé doliny.; 36 skal. <Na skalách černý> Byly

Str. 316: 1 kteří <nemohli> po úzké cestě <postupovati jinak než v> z obou; 9 A nasadil; 9/10 střelil jsem do neurčita bez míření.; 15 ještě ránu.; 19/20 ale neprorazila <kovovou stěnu.> dál.; 20 lopatka vrazila se mi; 20/21 prorazila tam několik; 22 <Rány> Ležel; 23 <Vstal jsem> Zvedl jsem; 28 korytem řeky.; 31/32 jasná, fotografii podobná představa zamrzlého toku, <k němuž vede z> hluboko vklíněného mezi <mírný svah a> dva

Str. 317: 4 Šel jsem <uprostřed> mezi nimi <dotýká se čapkou> jako; 6/7 hlaveň pušky <která se přímo dotekla jeho obličeje> a vousatou; 7 na <břehu> vysokém; 9 výmolu, <neboť> předobře; 12/13 předposlední věta odstavce původně chyběla; 14 kroku. <Ten, co zastře[lil]> Muž; 28/29 jen: Čepice ležela; 30 <Dodnes nevím proč> První; 31/32 skutečně jsem zjistil, že moje čapka je pryč.; 34 odstavec původně pokračoval větou: Jen utíkat jsem musel.

Str. 318: 3 a vřadili mě; 3/4 Tam <byl hlouček> na malé náhorní mýtině <byl zástup> byla; 4/5 kteří nebyli zabití.; 10 volání <To byly hlasy ostatních komitů, kteří>, na něž <volali> odpovídali; 17 Potom začali; 18 před poslední větou odstavce škrtnuto: Mně vzali paklíček tabá[ku.]; 24/25 Uvědomil jsem si strašné bohatství těchto tří smutných věcí.; 27 před poslední větou odstavce škrtnuto: A nový. Stále nový.; 27 poslední věta odstavce pův.: Nebylo mi tenkrát plných dvacet let.; 30 odstavec pův. začínal slovy: V hloučku komitů, který právě přibyl, byly dvě postav[y]; 31/32 jen <dvě postavy mezi nimi> dva v <bílých, krásných trikotových šatech.> bílé; 33/34 odstavec pův. začínal: Dle solidnosti oděvu jsem usoudil, že jsou to; 35 odstavec pův. pokračoval: Poznali jsme smrt v jeho očích.; 37 <Starý Turek> Všichni

Str. 319: 1 naproti mně nesměle zanaříkal.; 1/2 muž něco promluvil a my poznali smrt v jeho ústech. <Zkameněli jsme.>; 3/5 První dojem, který jsem o ní měl, byl, že je vysoká a pružná. <Cítili jsme,

jak jde po nás očima. Od jednoho k druhému. Mrazení přecházelo> Smála se. Šla po nás svými očima. Cítili jsme, jak mrazení přechází z jednoho na druhého, dle toho, jak jde věta je nedokončena (tento a předchozí dva údaje jsou z dřívější rukopisné verze, zaznamenané v r na rubu 17. listu); 9 <ústům> hltajícím; 11 ke mně a rostly. <Cítil jsem,> Pod jejich; 12/13 Jako by <tam> náhle tam cosi vyrostlo. Její oči dotkly se mých očí; 14 Tu <se stal> nastal akt, který podobal se starověkému mysteriu.; 15/16 Bílá paní šla přímo proti mým očím do našeho středu, — podala mi ruku a vyvedla mě z černého kruhu.; 17 <na ni> pohlédl na ni; 24/25 holou <hlavou> a stařeckou; 30 <Paní> Bílá paní; 36/37 Paní vypila tuto podívanou jako labužník sklenici dobrého vína. Snad trochu nedočkavěji.

Str. 320: 1 podívala na mě.; 4 — <A> Tak jsem se <stal komitem> zachránil; 5/6 s mužem a muž se mnou.; 11 v r pův. pokračuje: Dali mi pušku a nový kabát. Obvázali mi ránu. Vzali mě mezi sebe. Nasytili mě, napojili mě. Jednali se mnou téměř laskavě, ale cítil jsem, že mi nevěří.; 12/13 a uložili na <podlahu> <zem pokrytou houněmi> v polorozbité; 13 a koží.; 18 za první větou odstavce škrtnuto: Zmizelo všechno. I mrtví i živí.; mezi 20 a 21 postupně škrtnuty tyto dva odstavce:

Probudil jsem se k ránu krví, která znovu se mi nahrnula do úst. Vyplivl jsem ji.

Ráno jsem se dlouho probouzel. Otvíral jsem chvílemi oči do jakéhosi ostrého světla. Proto jsem je zase zavíral věta zůstala nedopsána; mezi 26 a 27: <Kývnul jsem hlavou.> <Nemohl> <Rozuměl jsem>

Str. 321: 6 za druhou větou odstavce je škrtnuto: Černé obrví a černé řasy působily, že vypadala bojovně.; 7/8 <Byla to> Připomínala mi obraz jakési Amazonky.; 11 vysvětliti. <Ale u ní nebylo mož[no]> Ale; 17 obličej strašlivě upřímný, —; 32 jsem cosi studovala.; 32/33 místo čtvrté věty odstavce bylo původně: Pocházím z venkova a nedovedu sedět na jednom místě. Tatiček chtěl mít ze mě lékařku nebo filosofku. Nebavilo by mě to. Dovedu dobře střílet a vařit a zašívát roztrhané cáry. Tak jsem se vdala a vzala jsem si důstojníka. Také truc v tom byl. Chodila s ním vážně moje přítelkyně, která se mi zprotivila. Vzala jsem ho jí. Jen proto, — jen proto! — Šla jsem s ním do války. Organisuje tu komity.

Str. 322: 2 »A byl jsi; 4 A neplakal jsi?« 6/7 a ptala se, smějíc se.; 12/13 oči< cítil jsem jenom>; bál jsem se.; 16 před chvílí. <Byl to

hlas, který> <Tato slova> Slova; 17 smyslu. Byla; 18/19 zvuk, — <do kterého lze vložit> kterým může vytrysknouti vše, co nemá už v srdci místa.; 22 »Ildo! —« řekl tvrdě.; 24 podívala pronikavým pohledem.; 25 pozoroval jsem, že hledá, co by jí řekl.; 31 »Půjdeš se mnou?«

Str. 323: 2 za třetí větou odstavce škrtnuto: Nedostal odpovědi.; 4 <Hrá[la]> Pohrávala; 7 za druhou větou odstavce škrtnuto: Muž držel ruku na mé hlavě.; 15 i byl <silén> docela zdrav, —; 18 zasykla a potom; 27 A Ilda; 32 zahojena. <Krvácel jsem> Kdykoli; 34 že bude to pro mě

*Str. 324: 12 před sebou její] před její r; mezi 13 a 14 škrtnuto: Vyprávěla mně o sobě málo. A nikdy se mě neptala, co jsem a kdo jsem. Až jen jedinkrát.; mezi 17 a 18 škrtnuto: O sobě vyprávěla mi málo.; 24 ona si toto studium; 28/str. 325, 10 *původní znění na rubu pozdějšího listu 21: vzdávalo. Ostatně těžko si za to všechno vzpomínala teď v pustých černoehorských skalách. Aby se dostala z nudného školaření, usmyslila si vdát se za důstojníka. Tehdy už byla vojna a ona věřila, že s ním bude moci <se dostat> do pole. K živelnému životu mezi chlapy, zbraně, krev a skály. Kdo by ji neznal, — myslil by, že byla to ženská romantika. Ale <nescházelo> nebylo jí nic více vzdáleno než jakákoliv romantika. Byla <ohromně> úplně prostá a myslím si, že nedovedla vůbec snít. Myslím si, že vše u ní dalo se jen proto, že byla nabita věta zůstala nedopsána.**

Str. 325: 2/3 vojáků, — o nichž jsem; 4 hranice <přítom[ného]> okamžiku; 15/16 krutého, sestoupilo na ni.; 18 za pátou větou odstavce škrtnuto: Ti, kdo by se domnívali, že byla dekadentně založena, —; 19 Pravda, — smála se.; 21 Byla to vojna tenkrát, železný a nemilosrdný život mezi skalami smrti.; 23 jsou pevně předepsány; 29/30 pravou příčinu k smíchu!

*Str. 326: 6 i jiné vlastnosti; 20 A stalo se.; 22/23 houních. Zdá se, že i; 31 jako <list> bílý lupen; 34/str. 327, 6/7 — je tomu až přemoženými. *původně psáno v minulém čase.**

*Str. 327: 3 Zasvítí; 4 prsy, <které se podobaly lvicím> podobnými protahujícím se; 10 a <popřítí> vydražďovati; 23 Vše dělala beze slova; jen; 28 do hlavy a <srdce se rozbušilo> dravost; 32 letí. Letí jako pták; 33 místo třetí věty odstavce *původně: Uprostřed těla probudila se mi strašná věc. Možná, že to byla bolest, možná, že radost. Bylo to příliš veliké, než bych to mohl pochopit. Cítil jsem, že veliká záplava prýští ze mě na ni, že se sléváme v jeden mohutný proud větu je nedokončena; 33/34 ucítil velikou bolest: —**

Str. 328: 1 Potom jsem poznal, že; 2 za hrdlo.; 4 jejím osudem <býti osetu nejen> bráti; 8 vlastní své krve.; 10 <A v tomto> A mezi těmito; 11 plula <hlava> výhružná; 12 <křičel> vykřikoval chvílemi svými <očima> ostražitýma; *mezi 12 a 13 škrtnuta věta*: »Kdo z nás zahyne?« — ptal jsem se sám sebe.; 19–22 *autor si tuto pasáž průpravně načrtil již dříve na rubu listu 24*: Budete se ptáti, miloval-li jsem ji já? Na tuto otázku je dosti těžko odpovědět, ježto můj poměr k ní byl z velké části více vnější nutností než vnitřní. <Věděl jsem> Myslel jsem si: kdybych ji nemiloval, — zemřel bych. <Toto> Že jsem ji miloval, — pochopil jsem až teď.; 21 *za druhou větou odstavce škrtnuto*: Musel jsem ji milovati.; 21/22 do krvavého úpadu; —; 24 A čekal jsem.; 26/27 pro, ale i; 28 <vidě[li]> znali výraz <jejích očí> její tváře; 36 zaraženě na ni pohlíželi

Str. 329: 1 vůdcův.] vůdců. r; *mezi 2 a 3 škrtnuto*: Ilda se mě nikdy neptala, co jsem. Až jedenkrát. *Zprvu chtěl autor následující hrdinovu otázku pravděpodobně uvést pasáží, jejíž zlomkový začátek je na rubu téhož listu 28*: A zase zlézali jsme spolu hory a skály, <a objímali se krátce a tvrdě pod>; 5 A proč?«; 6 se mnou?« r; *mezi 8 a 9 škrtnuto*: »Nenávidím ho. Ví, že se mi omrzel, a stojí stále vedle mne. Ví, že jsem si ho nebrala z lásky.; 9 mne?« tázal jsem se po chvíli.; *mezi 12 a 13 škrtnuto*: »Co by mi pomohlo bát se. Nebýti tebe, byl bych už dávno mrtev. Pro tebe. Tys; 20 mě <do> prudce; 24/28 nejdříve až ženíným. *in margine vlnovka autorovou tužkou*; 25 milování, a když i jsou; 26 nejvíce <tím, že nedůvěřují tomu, že jsou to právě oni,> <nedůvěrou v to, že jsou to právě oni,> nedůvěrou k tomu, jsou-li to oni.; 30 ranami, vředy, choutkami.; 34 lidé, kteří <se milujete?> jste; 37 *před předposlední větou odstavce škrtnuto*: Trápím se tím i teď mnoho.

Str. 330: 10 Já jsem byl; 12 skrývala. <Bylo to pro> Poslední; 13/14 Nejvíce <ji bavilo, —> chtěla; 15 <řika[l]> tvrdil; 15 zprvu. <ale dle zlého> <ale dle zle nedůvěřivých pohybů jejích rukou a dle jejích> Naprosto; 16 proto na mě rozzlobila.; 32 Ilda <tak> upřímně

Str. 331: 2 *po první větě odstavce škrtnuto*: Čekal jsem na Ildu. Dlouho marně; 5 zkolébáván <nárazy vichřice a> skučením vichřice a <nárazy> praskáním; 12 <»Můj> »On; 19/20 půdu. <Odsunula prkno a> <Hmátla na> Odsunula; 25 »Ne. Řekla jsem ti, že víme o něm jen dva. On a já.«

Str. 332: 4 na stromy, keře, kameny; 7 *na začátku odstavce škrtnuto*: K ránu jsem narazil na; 9/10 na první <četnickou> rakouskou

četnickou; 15 za mnou. <Ukradl jsem> Vykradl; 16 dříve jednomu strážmistrovi; 20 miluji. <K ránu třesky u četnické stanice výstřely. Poznal jsem, že mé tušení mě nezklamalo. Přišli si> Ildu, která mě zachránila, <milovala,> mučila; 21/22 o tom všem, milovala-li mě, či <lásku> svoji lásku, <zapomněl jsem, že> neptal

Str. 333: 5 zjevovali <and[ělé]> na stropě; *mezi 6 a 7 škrtnuto*: Za tři dny přišel jsem k sobě.; 12/13 přišla nová zásilka ran[ěných.]; 16 <hořela> mrkala; 20 *odstavec pův. začínal*: — »Tak my jsme ti teda, kamaráde, chytali ty komity.; 22 že něco tam; 31 jsem se tiše natáhl

Str. 334: 8/9 uvidím-li <ženu před sebou> před sebou; *mezi 13 a 14 škrtnuto*: Válka je hrozné zlo. Snad nebyla to přímo ona, která mě zničila, neboť jsou mnohá bojování na světě.; 14 *za druhou větou odstavce škrtnuto*: Která nás zničí.; 16/17 pro ženu <a pro tisí[ce]>, pro spravedlnost, —; 21 že svět je záhada.; 25 <Muž domluvil.> <Domluvil.> Skončil.; *za 30 další dva odstavce škrtnuty*: Mluvili-li jsme dřív velmi hlasitě o ženách, — přemýšleli jsme teď tak <strašlivě> tiše o životě, lásce a osudu, že pánové u vedlejších stolů počali zase k nám otáčeti hlavy a myslili si:

Co zase tam mají ti mladíci?

Str. 335 *Pohádka o Jonym z cirkusu* (viz str. 114 a 386). Průpravný rukopis (*r*) — datovaný na konci *Sv. Kopeček 21. VIII. 1922* a přepracovaný později v definitivní rukopisné znění, jež bylo předlohou časopiseckého tisku — dochoval se na 25 neočíslovaných listech (22×29), na jejichž druhé straně je text bankovního formuláře. Přesto si autor na tomto potištěném rubu tu a tam načrtl připomínky k rukopisu, jež uvádíme na patřičném místě v dalších údajích; k závěrečné pasáži této rukopisné verze, k scéně v nemocnici, vztahuje se již na rubu listu 21 autorova poznámka: *Utečeme spolu. Kdo miluje, věří, že někde je krásná zem.* —

Str. 335: 2/3 I nejchudší dělnické děti.; 6 jako třínedělní robě; 8 nebo aspoň z měkkých; 13/14 a dávali-li ubožákovi něco.; 15 před Bohem. <Tenkrát Jonymu říkali> Jony; 18 A tak se stalo.; 22 *na konci odstavce škrtnuta věta*: A zde začíná teprve celá historie.; 24 *za první větou odstavce škrtnuta nedopsaná věta*: Nikdo by to neřekl, kdo sám nezkusil, jak to je, když; 26 Jony však <který rostl s hrbem na zádech — a kterého> <kterého jeho hrb> to; 27 nemá <na zádech> záda; 29 <Jeho> Hrb; 32 *před poslední větou škrtnuto*: A přece: kdyby ani nic nebyly říkaly.; 34 rozvažoval

Str. 336: 3/4 vídaly oblaka a dávaly se do zpěvu, — on viděl; 4/5 na něho bezbranného. Nevil; 6 *na konci odstavce škrtnuto*: <Zatvrzoval> Tenkrát měl dvě cesty před sebou. Buď propadnout žebrácké tuposti, strkat pokorně svůj hrb zdravým pod nos a vyžebravat <z něho> na něj almužnu, — nebo vzeprít se proti světu; 9 Ale <nikdo neodpovídal a chlapec> nebe; 11 pak <křivdu> na sobě; 12/13 kdosi zlý dlí] kdosi je zlý dlí *r*; 25/26 počala růst se zlomeným; 27/28 to dopadlo v jeho nepospěch. <Je to však> Tím právě; 31/32 nezavolal <a proto jen závistivě pokukoval>, a kdyby

Str. 337: 21 Zastavil se a přemýšlel. 22/23 na <svoje> stádo hus <a>, na pantátu <a na jeho řemen.>. <Dostanu řemenem> Dostal; 24/26 *poslední věta odstavce pův. jen*: Proto rozhodl se potichu pro návrat do dědiny.

Str. 338: 3 že uteče někam na konec světa a ještě dál.; *mezi 3 a 4 škrtnuto*: A tak poznovu ocitl se v polích pod bezhvězdným nebem. Noc byla mu dlouhá a měl tedy dosti času si svůj záměr rozmyslíti. »Nevrátím se sem už nikdy,« myslel si, — »a obrátím se do města. Tam je víc domů, ulic a lidí, tam lépe se skryji se svým neštěstím.; 4/5 Pod bezhvězdným nebem noc byla dlouhá a měl; 18 neboť nikdo si ho] neboť kdo si ho *r*; 22 spatřil <veliký tábor> zajímavou; 23 stany <jako vzdušné balony> seděly; 28 Jonyho <přivedla až k samému> táhla; 35 lvi <objímali> bojovali; 37 ta <čeládka> horoucí čeládka

Str. 339: 9 *odstavec začínal pův. větou*: Jony, pokořený, hrbatý a oklamáný chlapec, pocítil v srdci velkou touhu k těmto krvežíznivým šelmám.; 9 Jak byly silné.; 9 silná, statečná,] silné, statečné, *r*; 34 <Ruce máš> Prsty <máš> dlouhé máš,

Str. 340: 2 vyšplhal se <na lano, které tam viselo z jednoho> po laně; 3 Udělal to věru tak; 31 *na začátku odstavce škrtnuta nedopsaná věta*: A tak se dostal Jony

Str. 341: 1/2 a hlavně krkolomnému cvičení na visuté; 4 prováděny] prováděna *r*; 4 které vypadaly] která vypadala *r*; 7 Pravda, muž; 8 pochopil, <a chlapec pochopil> <a chlapec poznal,> že země; 11 *za první větou odstavce škrtnuto*: Divné a strašlivé myšlenky plazily se mu hlavou.; 15 Jonyho, <který> nejkrásnější; 16 <A tu> <Tu> Tenkrát chlapec přidával; 21 když <je> se večer; 23 *k poslední větě odstavce se pravděpodobně vztahuje autorova poznámka na rubu předchozího listu 10*: úsměv jako mříže; 32/33 Naučil se dosti.; 33 které každý týden křičely; 34 *nejprve stálo: a pak stálo mezi ostatními čísly*:

Str. 342: 1 každého večera <po tanečnici Mimě a před lamželezem> vbíhal; 4 hrazdu, aby v samé; 5 přemetal mezi dvěma hlubinami, dvěma nelítostnými propastmi nebe, zatím co; 9/10 své unavené oči; 13/14 Jony <bičován výkřiky zrovna jako tygři dole> výkřiky; 15 na <sádelné oči, veselící se z jeho> tisíce; 20 před předposlední větou odstavce nedopsáno a škrtnuto: Měl ústa rozšklebená do hrozného smíchu, ale ten smích byl namalován; 25 nejvíce <tím>, když; 26 na jeho prsou kdysi tetování.; 28 odstavec pův. začínal: »Je to památka,« říkával, »po mé nebožce ženě. Když umřela věta zůstala nedopsána; 34/35 po představení <požádal šaška> ptal se

Str. 343: 4 A toho dne.; 9 bolestmi! <Proč jsme tak ubozí, že musíme> Proč; 11 je to spravedlivé, aby; 11/12 druhých?«] druhých.« r; mezi 12 a 13 škrtnuto:

<Šašek řekl:> »To není spravedlnost, to je osud,« řekl šašek a smál se namalovaným úsměvem.

»A zůstane tak, — povězte, — zůstane tak na věky?«

»Nevím.«

<Nikdo ke mně dosud nemluvil jako k ro[vnému?]>

»Myslíte, že si nikdy nepomůžu, že nikdy nepřijdem mezi lidi jako rovní k rovným? Všiml jste si někdy, jak se usmívají mezi sebou a jak se smějí na nás? To není smích, to je výsměch! <Oh, byli ke mně tak> Myslíte, že si někdy pomyslí, že vy, který je obveselujete, jste člověk? Ale kdež, — jste jim věcí, hračkou, legrací, která se hýbá za jejich peníze. Byli ke mně tak málo lidmi, že bych chtěl být zvířetem. Sžírám v sobě tolik vzteku, že bych <chtěl> rozsápal svět na kusy. Protože je nespravedlivý.« K třetí větě tohoto škrtnutého odstavce se vztahuje autorova poznámka na rubu předchozího listu 12: Smích — výsměch.

28/29 Jonymu, spíše] Jonymu; spíše r; 31 odstavec pův. začínal: Z žertu však stala se pravda. Nebylo to poprvé a naposled. Jony přicházel častěji,

Str. 344: 5/6 mezi tím smutným cirkusáckým národem, s nímž tak dlouho žil.; 13 nebo krásná píseň.; 13 před poslední větou odstavce škrtnuta slova: A usínaje, přísahal si.; 13/14 nacházel <slova> nejkrásnější; 17 pohledla <— poznal, že je hrbáč, akrobat a mrzák> a usmála se.; 20 vyrýti <na jediné> zrovna; 34 na prahu, <jako> opřen

Str. 345: 6 pozorně a pochopila.; 10 Ester oblékla; 13 s vámi?«] s vámi.« r; 15 v r není odstavec; 23 před první větou odstavce škrtnuto: Minuli předměstí a; 30 v r není odstavec; 36 za třetí větou

odstavce škrtnuto: Přes to, že nesmím chtít, abyste mě milovala. Neboť vy jste *věta zůstala nedopsána*.

Str. 346: 4 Ester, — <já na něho nesmím> nesmím vás; 7 »Vy se mu prodáváte?«; 11 lepší, — vy či já. — Vy můžete; 24 *na rubu předchozího listu 17 si autor tužkou poznamenal*: Dívejte se kolem sebe, až přijdete domů; *mezi 25 a 26 škrtnut odstavec*: Jony šel. S hlavou sklopenou, s rukama v kapse. Bledý měsíc stál nad městem a sto tygrů na Jonyho těle vylo z těžkého smutku. <Paláce zářily> Okna paláců <překusovala> žmoulala sladké, tlumené světlo jako cukrovinky. Potkával bohaté opilce a smutné dívky. Řeka pod mostem byla černá, jen tři nábřežní lucerny do ní se spouštěly po zlatých řetězích. <Neboť vedl>; 30 lucerny <— vše se smálo zamračenému člověku, který šel> smály se; 32 *na začátku odstavce škrtnuta věta*: Jony šel středem ulice a sto tygrů na jeho těle vylo na měsíc; *mezi 37 a str. 347, 1 škrtnut odstavec*: Jony se zachvěl. Ze všech stran přicházely k němu vzdechy. Ale nebyly to vzdechy utrpení a zoufalství, — <byly to vzdechy> [byl to] dech šelem, které prodírají se v noci prérií.

Str. 347: 2 na <tento tichý> tuto; 8 lásku, <Potkal jsem tisíce žen,> aby páni; 10 mohly <míti> se těšiti; 15/17 smutné, -- <ocelová kladiva vzdoru> bylo to, jako by miliony kladiv bušilo na povrch světa: <»Uděláme tě, světe, lepším a spravedlivým> »Kdy; 19 na měsíc svoji odpověď.; 23 U kasy bylo plno.; 26 *za druhou větou odstavce škrtnuto tužkou*: A potom: neviděl Ester, — celý den neviděl Ester. Třel si rukama svá kolena a myslel si: kdyby se na mě aspoň zezadu podívala. Zavřel oči a snažil si ji představit. Marně. Viděl paláce, chatrče — a celou včerejší noc.; 33/34 aby podráždily tygry k zuřivějšímu; *mezi 35 a str. 348, 1 škrtnuto tužkou*:

Když šel kolem vchodu, náhle ji spatřil. <Byla už připravena k tanci.> Byla bledá, bledší než hvězda z falešných kamenů, co měla <pod> na čele. Přistoupil k ní.

»Ester, — odpusťte mi!«

Usmála se. »Už je odpuštěno.«

»A mohu jít zase dnes s vámi?«

»Ne, Jony, — dnes to nelze,« zachvěla se. »Ale budu dnes tančit pro vás, — zcela jistě, — abyste se nezlobil.«

»Máte mě ráda, máte mě trochu jen ráda, Ester?«

<Do ohlušujícího pleskání, které>

Plachty cirkusu se nepohnuly, když dívka zašeptala:

»Chtěla bych se zabít, Jony!«

Jony nechápal. Ale <plachta se> vchod do arény se už otevřel a Ester na špičkách vplula doprostřed cirku, uklánějíc se na všechny strany. Nejvíc pak směrem k jedné lóži, odkud byla na ni hozena ky- tice drahých, oranžových květů.

Str. 348: 1 začátek odstavce zněl nejprve: Dřevěná skulina mezi dvěma prkny byla zapomenutá jako rána na mrtvém. Ale Jonyho oči na ni položené oživily ji, že stávala se rájem. *Autor škrtl jak toto, tak i druhé znění:* Nebýti Jonyho očí, byla by skulina mezi prkny bezvýznamnou.; 3 ji v hotový zázrak.; 3 před poslední větou odstavce škrtnuto: Viděl v ní Ester, krásnou a milovanou, — Ester, která pro něj tančí.; 3/4 tváře cirku, — neboť; mezi 6 a 7 škrtnuto tužkou:

Ester má nohy motýlí a oči podobné ptákům. Stále ti odlétá, Jony, tisíc hvězd obletěla, — a přece zůstává v štěrbince přitisklé k tvým očím. O zázračná štěrbinu, zapomenutá mezi prkny, a přece nemající hranic na tomto světě.

Ester dnes tančí tak krásně jako nikdy. Není ve světě stromku tak útlého, květiny tak líbezné, jako je ona v tomto okamžiku. Jako by tančila tanec tvého srdce, hrbáči z cirkusu.

Tančí pro mě, myslí si Jony a zapomíná na smrt i život. Zapomíná proto, že miluje. Zapomíná na vše, neboť vše obsahuje: smrt, život, nenávisť i pokoru nejpokornější.

Musím tě milovat, Ester, tanečnice běloloktá, neboť jest mi to sou- zeno. Kdyby celý svět navzdory se stavěl a Bůh mi zakázal, — ne- mohu jinak. Přilétáš ke mně z velikých dálek a já jsem připraven tě přijmouti. Na svá prsa si tě položím jak na zemi rajskou a tygři změní se v konvalinky.

11 A Jony; 14 A s Ester; 21 hrazdu. <Hrazda> Visutá hrazda; 22 tygři <nízce> basově; 25/26 myslí si na to, co poví Ester.; mezi 26 a 27 škrtnut začátek nového odstavce: Ale náhle jeho oči; 29 říká si: <Ester, Ester> Milá...; 32 spatřil <bílý> pod sebou; 33 Vidí <dole> v lóži; 35 A vedle

Str. 349: 10/11 hrbáčově.] hrbáčového. r; 11 tygrů, <divokých,> hladových; 11 krvelačných,] krveláčných, r; 15 a <dunivý pád a> ještě; 15/16 Jako granátem zvířená zvedla se; 25 <Štěrbinou obva- zu> Za štěrbinami; 29 jsou tak čisté, že Jony

Str. 350: 10 mezi první a druhou větou odstavce škrtnuto: Nero- zeznává dobře, zda jsou to ruce Esteřiny či jeho skutečná prsa; jedině ví, že jeho prsa jsou čistá; 13/14 na podušku, — <dívá se> beře Ester <do svých očí> a celý; 14 do svých očí, — usmívá se a umírá.